

T.C.
GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KOLEKTİF BELLEK BAĞLAMINDA ZONGULDAK FENER
MAHALLESİ'NİN MEKANSAL, SOSYO-EKONOMİK VE
KÜLTÜREL DÖNÜŞÜMÜNÜN İNCELENMESİ

HAZAL GEBEŞ DAŞDAN
YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

GEBZE

2022

T.C.
GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KOLEKTİF BELLEK BAĞLAMINDA
ZONGULDAK FENER MAHALLESİ’NİN
MEKANSAL, SOSYO EKONOMİK VE
KÜLTÜREL DÖNÜŞÜMÜNÜN
İNCELENMESİ

HAZAL GEBEŞ DAŞDAN
YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ DİCLE KIZILDERE GÖKYER

GEBZE
2022

T.R.
GEBZE TECHNICAL UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES

**EXAMINING THE NEIGHBORHOOD
OF ZONGULDAK FENER'S PHYSICAL,
SOCIOECONOMIC AND CULTURAL
TRANSFORMATION WITHIN THE
CONTEXT OF COLLECTIVE MEMORY**

HAZAL GEBEŞ DAŞDAN
A THESIS SUBMITTED FOR THE DEGREE OF
MASTER OF SCIENCE
DEPARTMENT OF ARCHITECTURE

THESIS SUPERVISOR
ASSIST. PROF. DR. DİCLE KIZILDERE GÖKYER

GEBZE
2022

GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ	YÜKSEK LİSANS JÜRİ ONAY FORMU
----------------------------------	--

GTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun 30/06/2022 tarih ve 2022/33 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından 20/07/2022 tarihinde tez savunma sınavı yapılan Hazal Gebeş Daşdan’ın tez çalışması Mimarlık Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

ÜYE

(TEZ DANIŞMANI) : Dr. Öğr. Üyesi Dicle KIZILDERE GÖKYER

ÜYE

: Dr. Öğr. Üyesi Zeynep TARÇIN TURGAY

ÜYE

: Doç Dr. Zeynep GÜNAY

ONAY

Gebze Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun
...../...../..... tarih ve/..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

ÖZET

Bellek kavramı disiplinler arası bir kavram olarak psikoloji, felsefe, nöroloji gibi bilim dallarının tartışma konusu olmuştur; ancak kavramın toplum ve mekânla ilişkilendirilmeye başlanması ile mimarlık disiplinin de konusu haline gelmiştir. Mekân belleğin oluşmasını, gelişmesini ve korunmasını sağlarken; kolektif belleğin çıktıları da mekânı oluşturan önemli bileşenlerden biri olmaktadır. Politik, ekonomik etmenler doğrultusunda şekillenen ve dönüşen kentler kolektif belleğin sergilenmesini sağlayan düzlemlerdir. Kolektif belleğin kentle kurduğu ilişki toplumun diğer bireyleri ile bir araya gelerek ortak deneyimleri paylaştığı kamusal mekânlarda en üst seviyede sergilenir. Bu tezde sosyo-politik, ekonomik etmenlerle karşılıklı etkileşim içinde olan kamusal mekânların kolektif bellekle ilişkisine odaklanılmıştır.

Endüstri kenti olarak gelişen Zonguldak'ın ve Fener Mahallesi'nde yer alan 100. Yıl Sokak'ın mekansal yerleşimi kömürün işlenmesi ile başlamıştır. Fener Mahallesi; Fransız, EKİ, TTK ve bölgesel özelleşme gibi çeşitli yönetim dönemleri doğrultusunda şekillenmiştir. Fenerliler ve ziyaretçiler için çeşitli anılar ve deneyimler barındıran palimpsest bir mekâna dönüşmüştür. Bu çalışmanın amacı kolektif belleğin kamusal mekân ile kurduğu ilişki doğrultusunda kömür kenti olan Zonguldak'ın kömür müzesi kenti olma yolundaki dönüşümünü Fener 100. Yıl Sokak ve sokak aksında bulunan kamusal mekânlar üzerinden incelemektir. Bireysel belleklerde oluşan imgelerin toplum için ortak olup olmadığını veya hangi mekânların bellekte ortak olduğunu irdelemek için tek durumlu vaka çalışması kullanılan tezde; yarı yapılandırılmış görüşmeler kullanılmıştır. Çalışma sonucunda kültürel, sosyo ekonomik ve politik değişimlerin kamusal mekândaki etkileri buna bağlı olarak kolektif bellek ve gündelik yaşamla ilişkisi açığa çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bellek, Kolektif Bellek, Kamusal Mekân, Zonguldak.

SUMMARY

The concept of memory as an interdisciplinary concept has been the subject of discussion in disciplines such as psychology, philosophy and neurology; however, as the concept has started to be linked to society and space, it has come under the purview of the architectural profession. While space facilitates the creation, growth, and retention of memory, one of the key elements that make up space is the results of collective memory. Cities that have changed and been moulded by political and economic forces are the platforms on which collective memory can be displayed. The relationship established by collective memory with the city is exhibited at the highest level in public spaces where it comes together with other members of the society and shares common experiences. The interaction between public spaces and collective memory, which interacts with sociopolitical and economic variables, is the main topic of this thesis.

The spatial settlement of Zonguldak, which developed as an industrial city, and 100. Yıl Street in Fener Neighborhood started with the processing of coal. Fener Neighborhood has witnessed various management periods such as French, EKI, TTK and regional privatization. It has turned into a palimpsest place with various memories and experiences for those living in the neighborhood and those living outside the neighborhood. Through public spaces located on Fener 100 Yıl Street and its axis, this study aims to analyze how Zonguldak, a coal city, changed into a coal museum city in accordance with the relationship established by collective memory with public space. The thesis examined whether the images generated in personal recollections were shared by society or which areas were shared by memory using semi-structured interviews and a single-case case study. The study's findings shed light on how cultural, socioeconomic, and political changes affect public space and how they relate to everyday life and collective memory.

Keywords: Memory, Collective Memory, Public Space, Zonguldak.

TEŞEKKÜR

Başta, yüksek lisans eğitimimde ve akademik hayatımda desteğini ve yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyip bilgisi ile bu çalışmanın oluşmasının yolunu açan danışmanım Dr. Öğr. Dicle Kızıldere Gökyer'e, yapıcı ve yönlendirici katkılarından dolayı jüri üyelerim Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Tarçın Turgay'a ve Doç. Dr. Zeynep Günay'a,

Tez çalışması sırasında elinden gelen tüm yardımı benden esirgemeyen Araştırmacı Maden Mühendisi Ekrem Murat Zaman'a,

Mevcut durum ve tarihsel süreç araştırmalarında destek ve yardımcı olan Türkiye Taşkömürü Kurumu İnşaat ve Emlak Dairesi mensuplarına ve kurumdan Emekli Mimar Muhsin Maden'e, Zonguldak Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü mensuplarından Şehir Plancısı Başaran Akgün'e, çalışma alanına dair anı ve düşüncelerini benimle paylaşan tüm görüşmecilere,

Sosyoloji ve psikoloji ile küçük yaşlarda tanışmamı sağlayan, hayata dair bakış açımın şekillenmesinde önemli katkısı olan canım teyzem Semra Merdivan'a,

Her anımda, her durumda yanımda olan nazımı çeken ve beni bugünlere getirerek bu yolda da yalnız bırakmayan canım ailem Satı Gebeş ve Nihat Gebeş'e,

ve göstermiş olduğu desteklerden dolayı can yoldaşım, sevgili eşim Onur Daşdan'a en içten teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET	v
SUMMARY	vi
TEŞEKKÜR	vii
İÇİNDEKİLER	viii
SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ	x
ŞEKİLLER DİZİNİ	xi
TABLolar DİZİNİ	xiv
1. GİRİŞ	1
1.1. Tezin Amacı	1
1.2. Tezin Kapsamı	3
1.3. Tezin Yöntemi	3
2. BELLEK VE KAMUSAL MEKÂN	7
2.1. Bellek	7
2.1.1. Kolektif Bellek	8
2.1.2. Kentsel Bellek	11
2.2. Kamusal Alan-Mekan	14
2.2.1. Kamusal Alanın/Mekanın Dönüşümü	14
2.2.2. Kamusal Mekanın Eylem ve İletişim Nitelikleri	20
2.2.3. Kamusal Mekanın Algılanmasını Etkileyen Duyusal ve Duygusal Faktörler	22
2.2.4. Kamusal Mekanı Etkileyen Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Faktörler	26
3. FENER 100. YIL SOKAK'IN GELİŞİM VE DÖNÜŞÜMÜ	30
3.1. Kömürün Bulunması ve Zonguldak Limanı'nın İnşası (1848 – 1893)	32
3.2. Ereğli Şirketi Osmaniye'si Yönetimi ve Cumhuriyetin İlanı (1893-1940)	35
3.3. Ereğli Kömür İşletmesi Yönetimi (1940-1983)	39
3.4. 1983-... Türkiye Taş Kömürü Yönetimi ve Günümüz	41
4. ÇALIŞMA ALANININ ANALİZİ	44
4.1. Çalışma Alanın Mekansal Öğelerinin Gelişim ve Dönüşümü	44
4.1.1. Fener Kulesi	45

4.1.2. 100. Yıl Sokak ve Açık Oturma Alanları	47
4.1.3. Lojmanlar	51
4.1.4. Varagel Tüneli	54
4.1.5. Deniz Kulübü ve Tenis Kortu	56
4.1.6. Doktorlar Lokali, Mimar ve Mühendisler Lokali ve Maden Mühendisleri Lokali İnşası	62
4.1.7. Müessese Müstahdamleri Lokal Binası /Kilise/Yaman Restoran Değişimi	64
4.2. Çalışma Alanının Kolektif Bellek Çevresinde Analizi	68
4.2.1. 100. Yıl Sokak'ın Duyu ve Duygusal Anlamının Analizi	70
4.2.2. 100. Yıl Sokak'ın Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Dönüşümün Analizi	77
4.3. Bölüm Sonucu	85
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	90
 KAYNAKLAR	 93
ÖZGEÇMİŞ	100
EKLER	101

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Simgeler ve Açıklamalar

Kısaltmalar

EKİ : Ereğli Kömür İşletmeleri
TTK : Türkiye Taşkömürü Kurumu

ŞEKİLLER DİZİNİ

<u>Sekil No:</u>	<u>Sayfa</u>
1.1: Yöntem Metodolojisi.	6
2.1: Kentsel Bellek ve Kolektif Bellek İlişkisi.	13
2.2: Kamusal Mekan ve Kolektif Bellek İlişkisi.	22
2.3: Kamusal Mekanda Kolektif Bellek Dönüşümü.	30
3.1: 100. Yıl Sokak'ın Konumu.	31
3.2: Zonguldak Limanı.	33
3.3: Zonguldak Limanı.	34
3.4: Zonguldak Limanı.	35
3.5: 1920'li Yıllarda Fener Mahallesi.	36
3.6: 1920'li Yıllarda Fener Mahallesi.	36
3.7: 1930'lu Yıllarda Fener Mahallesi.	38
3.8: Zonguldak Limanı ve Fener Mahallesi, 1944.	40
3.9: Zonguldak Limanı ve Fener Mahallesi, 1945.	40
3.10: Zonguldak Limanı ve Fener Mahallesi, 1955.	41
3.11: Zonguldak Limanı ve Fener Mahallesi, 1984.	43
3.12: Zonguldak Limanı ve Fener Mahallesi, 2022.	43
4.1: 100. Yıl Sokak ve Mekansal Öğeler.	44
4.2: Zonguldak Fener Kulesi ve Binası.	45
4.3: Fener Kulesi Restoranı ve Fener Kulesi Lojmanı.	46
4.4: Fener Kafe Restoran.	46
4.5: Fener Kafe Restoran, 2022.	47
4.6: 100. Yıl Sokak Yarı Açık Alan, 1958.	48
4.7: Fener 100. Yıl Sokak ve Doğal Fiziksel Çevre İlişkisi, 2022	49
4.8: Taş Arabalar ve Yenilenmiş Meydan, 2022.	49
4.9: Fener 100. Yıl Sokak Oturma Alanları, 2022.	50
4.10: Atıl Durumda Alan Yarı Açık Alan ve Büfe, 2022.	50
4.11: Fener 100. Yıl Sokak, Lojman Yerleşim Tipolojisi.	51
4.12: C, D ve K Tipi Lojman Planları.	52
4.13: Kilise, 100. Yıl Sokak lojmanları, Fener Kulesi, 1950.	52
4.14: Lojmanlarda Yapılmış Plansız Eklemeler.	53

4.15:	Lojmanlarda Yapılmış Plansız Eklemeler.	53
4.16:	100. Yıl Sokak Varagel Tünel Çıkışı ve Mekanlar/Mekansal Öğeler.	54
4.17:	Aşıklar Kulesi ve Varagel Tüneli,2019.	55
4.18:	Tulumba Katı- Seyir Terası- Aşıklar Kulesi,2022.	56
4.19:	Varagel Tüneli 100. Yıl Sokak ve Liman girişleri,2022.	56
4.20:	1950’li yıllarda Fener Tenis Kortu.	58
4.21:	1950’li yıllarda Fener Tenis Kortu.	58
4.22:	Deniz Kulübü,1950.	59
4.23:	Deniz Kulübü, 1957.	59
4.24:	Deniz Kulübü, 2006.	60
4.25:	Deniz Kulübü Görünümü.	61
4.26:	Deniz Kulübü Bar Alanı ve Güneşlenme Terası.	61
4.27:	Deniz Kulübü Yıkılarak Yeniden Yapılan Kısım	62
4.28:	Doktorlar Lokali,2022.	63
4.29:	B Tipi, Üst Cemiyet, Mimar ve Mühendisler Odası,2022.	63
4.30:	Müessese Müstahdamleri Lokali Plan, 1980.	64
4.31:	Müessese Müstahdamleri Lokali Görünüş, 1980.	65
4.32:	Kilise – Yaman Restoran.	66
4.33:	Kilise – Yaman Restoran.	66
4.34:	Tarihsel Süreç İçerisinde Fener Mahallesi’nin Dönüşümü.	67
4.35:	Ziyaretçilerin Yaşadığı Yerlerin Harita Üzerinden Gösterimi.	68
4.36:	Ziyaretçilerin Yaşadığı Yerlerin Dağılımı.	69
4.37:	Kullanıcıların Cinsiyet Dağılımı.	69
4.38:	Kullanıcıların Yaş Dağılımı.	69
4.39:	Kullanıcıların Meslek Dağılımı.	70
4.40:	Fenerlilerin Duyusal Anlatımları.	71
4.41:	Ziyaretçilerin Duyusal Anlatımları.	72
4.42:	Fenerlilerin Kamusal Mekana Atfettikleri Duygusal Anlamlar.	73
4.43:	Fenerlinin Bahçesindeki Taş Arabalar.	74
4.44:	Ziyaretçilerin Kamusal Mekana Atfettikleri Duygusal Anlamlar.	75
4.45:	Fenerlilerin Eylem Dağılımları.	77
4.46:	Fenerlilerin Eylemler Üzerinden Anlamlandırdıkları Mekanlar.	78
4.47:	Ziyaretçilerin Eylem Dağılımları.	79

4.48:	Ziyaretçilerin Eylemler Üzerinden Anlamlandırdıkları Mekanlar.	79
4.49:	Ziyaretçiler İçin Değişim Ögeleri.	80
4.50:	Fenerliler İçin Değişim Ögeleri.	81

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo No:

Sayfa

2.1: Duyuların Sınıflandırılması.

24

1. GİRİŞ

Kentlerde meydana gelen mekansal değişimler, kentte yaşıyan bireylerin gündelik yaşamlarını etkilemektedir. 19. yüzyıl kentsel mekânlarda değişimin hız kazandığı dönemken 20. yüzyıl kentlerin kültürel, ekonomik ve mekansal boyutlarda yeniden yapılandığı dönemdir. Sanayileşmenin de etkisi ile üretim etrafında gelişen kentler oluşmaya başlamıştır ve bu durum kentlerdeki yapısal organizasyonlara yansımıştır. 21. yüzyılda bilgi teknolojileri, telekomünikasyon ve ulaşım ağlarının gelişiminin etkisiyle kentsel fonksiyonlar da değişmeye başlamıştır. Bu gelişmeler politik, ekonomik, kültürel ve mekansal küreselleşmeyi beraberinde getirmiştir. Farklı ülke ve şehirlerde aynı binaların ve kentsel organizasyonların yapılması kentsel kimlik tartışmalarına neden olurken bilginin yayılım şeklinin değişmesi kamusal mekân kapsam ve sınırlarının sorgulanmasına neden olmuştur.

Dönüşümün bir kolu da bellek tartışmaları üzerinden gerçekleşmiştir. Bellek, yaşadığımız çevrede deneyimlediğimiz bilgilerin depolanmasını ve çevreye dair kavrayışının zihinde inşa edilmesini sağlamaktadır. Bireylerin belleği bir toplumdan bağımsız değerlendirilememektedir [Halbwach, 2019]. Her toplum yaşadığı mekan ile ilişki içerisindedir ve bu ilişki kolektif bir birikim ile oluşmaktadır. Dünyada ve Türkiye’de bellek ve mimarlık ilişkisi farklı disiplinlerin konusu olarak ele alınmaktadır. İlgili araştırmalarda mimarlık temelinde sosyal, ekonomik, kültürel ve mekansal dönüşüm geçiren kentlerde kolektif belleğin mekân üzerinden şekillenen yapısını ve mekânın kolektif bellek üzerinden şekillenmiş kimliğini anlamak önemli olmuştur.

Bu tez çalışmasının amaç, kapsam ve yöntemi bellek ve mekân ilişkisi dikkate alınarak kurgulanmıştır. Bu doğrultuda tezin araştırma soruları ve alan çalışmasının konusu belirlenmiştir. Kamusal mekân ve kolektif bellek arasındaki ilişkinin mimarlık ve kent ölçeğinde araştırılmasını sağlayan bir metodoloji kurgulanmıştır.

1.1. Tezin Amacı

Bellek bireysel ve kolektif düzeyde yaşamsal bir önem içerir. Bireyler bellek aracılığı ile çevresi ile ilişki kurarak yaşadığı çevreyi anlamlandırır. Toplumsal sürekliliğin temelinde geçmiş anı, deneyimlerin ve kültürün sürdürülmesi ile oluşan

kolektif bağ yer almaktadır. Kentler ve kamusal mekânlar bu kültürel birikimin ürettiği, her şeyi içinde barındıran ve sürdürülmesini sağlayan taşıyıcılarından biridir. Bu doğrultuda çalışma bellek kavramını kolektif bağlamda ele alarak kültürün birikimli yapısı sonucu oluşan mekânın toplumsal bellek ile ilişkisini ortaya çıkarmayı hedeflemektedir.

Kentlerin yaşadığı değişim belleği etkilemektedir. Araştırma kamusal mekânlarda gerçekleşen bu dönüşümün etkisini kent kullanıcıları üzerinden incelemeye yoğunlaşmıştır. Çalışmanın amacı kolektif belleğin mekan ile kurduğu ilişki doğrultusunda Fener 100. Yıl Sokak'ın kolektif bellekle kurduğu ilişkiyi ve dönüşümünü incelemektedir.

Kolektif belleğin kamusal mekân ile kurduğu ilişkide belleğin bireysel ve toplumsal önemine dikkat çekmeye odaklanan çalışmada, kolektif bellek bağlamında kamusal mekân ile kurulan ilişkiyi farklı kullanıcılar aracılığıyla anlamak ve değerlendirmek amaçlanmıştır.

Bu kapsamda çalışma alanı olarak Fener 100. Yıl Sokak seçilmiştir. Zonguldak kapsamı içerisinde değerlendirilen alan sanayileşmenin Türkiye'deki etkisi ile kömür işletmeleri ile simgeleşen önemli bir temsil alanı olmuştur. Fener Mahallesi 100. Yıl Sokak üzerinden yapılan alan araştırmasında sokağın oluşum ve gelişim süreçleri kapsamında kamusal mekân ve mekândaki pratiklerin bellek ile ilişkisi mimarlık temelinde incelenmiştir.

Bu amaç doğrultusunda araştırma soruları geliştirilmiştir:

- Kolektif bellek bağlamında Fener 100. Yıl Sokak kamusal mekânlarının mekansal, sosyo-ekonomik kültürel dönüşümü nasıl ve neden olmuştur?
- Fener 100. Yıl Sokak'ın kamusal mekanlarının dönüşümü Fenerliler ve ziyaretçiler tarafından nasıl ve hangi biçimde algılanıyor?

Bu tez çalışmasının kolektif belleğin sürekliliğinde ve dönüşümünde anı ve deneyim mekânı olan kamusal mekânların etkisinin ve öneminin anlaşılmasına katkı sağlayacağına inanılmaktadır.

1.2. Tezin Kapsamı

Tez çalışması kolektif bellek ve kamusal mekân ilişkisini Fener 100. Yıl Sokak aksında incelerken beş temel bölüm halinde düzenlenmiştir. Tezin içeriğini anlatan bu giriş bölümünün ardından ikinci bölümde ilk olarak bellek, kolektif bellek ve kentsel bellek kavramları üzerinde durulmuştur. Daha sonra kamusal alan ve mekân kavramları çerçevesinde kamusal mekanların kolektif bellek ile ilişkisi eylem ve kamusal mekanın iletişimsel özelliği üzerinden incelenmiştir.

Üçüncü bölümünde, ilk olarak, kamusal mekan ve bellek arasındaki ilişki duyular, duygusal anlam üzerinden incelenmiştir. Daha sonra kamusal mekanla sosyo ekonomik, politik ve kültürel etmenlerin ilişkisi analiz edilmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ise ilk olarak alanın tarihsel ve mekansal gelişimi Türkiye ve Zonguldak ölçeğinde incelenmiştir. Daha sonra sokak aksına ve çevresindeki kamusal mekânlara odaklanılmıştır. Alanın genel ölçekteki fiziksel ve sosyal durumu kamusal mekân bağlamı içinde değerlendirilmiştir. Kamusal mekânların kolektif bellekle kurduğu ilişki Fenerliler ve ziyaretçiler özelinde belleğin yapılanmasında etki eden faktörler aracılığıyla incelenmiştir.

Beşinci bölümde sonuç ve öneriler yer almaktadır. Kolektif bellek ve kamusal mekân ilişkisi elde edilen analizler ile birlikte irdelenmektedir. Kolektif bellek ve kamusal mekân ilişkisinin etkileşimi açısından Fener 100. Yıl Sokak'ın geçirdiği mekansal, sosyo ekonomik ve kültürel dönüşümün bütün anlatılanlar ve tartışılanlar ışığında değerlendirilmesi yapılmış ve bugünü ile geleceğine ilişkin öneriler sunulmuştur.

1.3. Tezin Yöntemi

Araştırma sorusunun ve amaçların belirlenmesi, çalışma metodolojisi geliştirilmesindeki ilk ve en önemli adım olmuştur. Araştırma sorusunun cevabı sadece mekansal olarak analiz beklememektedir. Çalışmanın amacı ve sorusu 'kamusal mekânın kolektif bellek bağlamında incelenmesini içermektedir. Bağlam içindeki fenomenlerin incelenmesi nedeniyle nitel araştırma tekniği kullanımı uygun görülmüştür ancak nicel mekansal kanıtların da varlığıyla kıyaslamalar yapılması gerekmiştir. Vaka çalışmaları ise nitel ve nicel kanıtların karışımını kapsayarak nitel

araştırma türü olmanın ötesine geçer. Vaka çalışmaları “nasıl” veya “neden” soruları sorulduğunda, araştırmacının olaylar üzerinde çok az kontrolü olduğunda ve odak, gerçek bir olaydaki güncel bir fenomen olduğunda tercih edilen bir yaklaşımdır [Yin, 2009]. Bu nedenle araştırmada tek durumlu açıklayıcı vaka çalışması daha anlamlı bir hal almıştır. Vaka çalışmaları güncel bir fenomeni derinlemesine ve gerçek yaşam bağlamında araştırmaktadır. Kolektif bellek ve kamusal mekân ilişkisinde, fenomen ile bağlam arasındaki sınırlar açıkça belli olmadığı ve gerçek hayattaki fenomenlerin derinlemesine anlaşılacak istendiği bu tez kapsamında vaka çalışması yöntemi benimsenmiştir.

100. Yıl Sokak’ın kronolojik süreçteki değişen form, işlev ve anlam ilişkilerinin tespiti çeşitli veri kaynaklarını bir arada kullanılmasını gerektirmiştir. Kamusal mekânın değişimi sadece fiziksel çevre kapsamında değil mekansal anlamındaki değişim ve dönüşüm üzerinden analiz edildiği için alana dair derin araştırmalar yapılması gerekmiştir. Mevcut durum ve tarihsel süreç araştırmalarında arşiv araştırmaları, doğrudan gözlem, yazılı ve sözlü haber kaynaklarından (TTK İnşaat Emlak Dairesi mensupları, TTK’dan emekli Mimar Muhsin Maden, Araştırmacı Maden Mühendisi Ekrem Murat Zaman, Zonguldak Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü mensupları) yararlanılmıştır. Fener Mahallesi’nin tarihsel süreçte değerlendirilmesi örnek olay incelemesinin küçük birimlerinin belirlenmesine ve analiz edilmesine izin vermenin yanı sıra, 100. Yıl Sokak’ın değişiminin farklı aşamalarının tanımlamasını sağlamıştır. Çalışma alanının Zonguldak ve Fener Mahallesi içerisinde tarihsel süreçteki gelişimi incelendikten sonra alanda yer alan mekansal öğeler tek tek ele alınmıştır. Ancak alanı bütünsel anlamı ve kolektif bellek bağlamında değerlendirmek için literatür bilgilerinin yanında görüşmelerin yapılması çalışmanın derinleştirilmesi açısından uygun bulunmuştur.

Görüşme gerçekleştirilirken görüşmelerin nasıl yapılacağı ve kimlerle yapılacağı ayrıca önem taşımıştır. Yapılan görüşmelerde bireylerin belleğin sınırlandırılmaması için ve aynı zamanda görüşme sırasında konu dağılmadan araştırma sorusunun cevaplarına dair referanslara ulaşabilmek için yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Görüşme süresi mahalle sakini ve ziyaretçiler için farklılık gösterirken yarım saat ve kırk beş dakika arasında bir süre de gerçekleşmiştir. Yapılan ses kayıtları dinlenerek yazılı hale getirilmiştir.

Yarı yapılandırılmış görüşmeler iki farklı grup kullanıcı ile gerçekleştirilmiştir. Kamusal mekânı farklı sürelerde deneyimleyen sosyal grupların mekânla kurduğu ilişkinin farkı olacağı düşüncesi görüşmeci profilinin seçimini şekillendirmiştir. Görüşme yapılan katılımcıların grupları şu şekildedir:

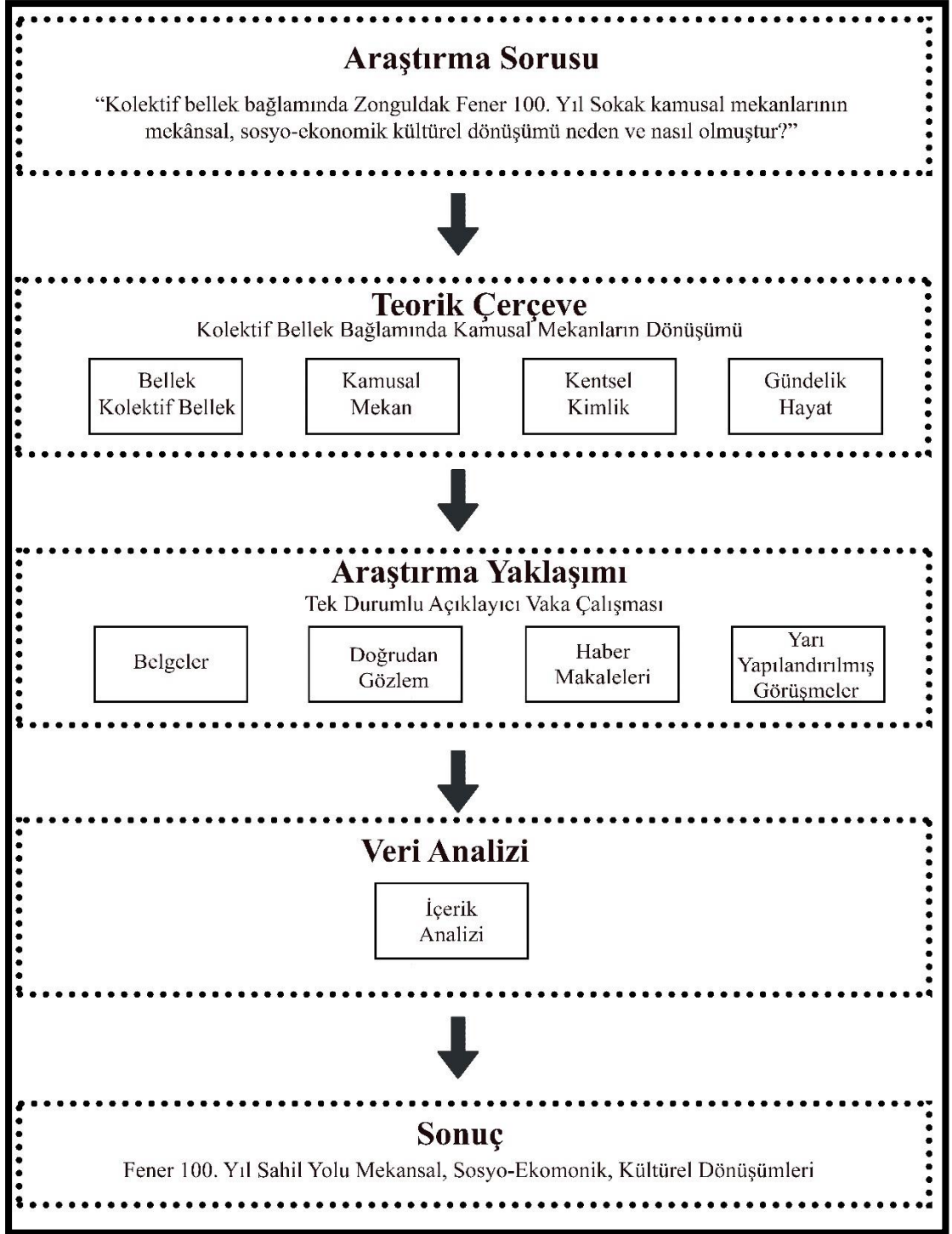
-Fener Mahallesinde 10 yıl ve daha uzun süre ikamet eden ve alanı her gün deneyimleyen ‘Fenerli’ bireylerden oluşmaktadır.

-İkinci grup kullanıcılar mahallede ikamet etmeyen ve alanı belirli sıklıklarla deneyimleyen ‘ziyaretçi’ bireylerden oluşmaktadır.

40 katılımcı ile yapılan görüşmeler 20 “ziyaretçi” 20 “Fenerli” olarak eşit sayıda seçilmiştir.

Görüşmelerin analiz işleminde görüşmecilerin anlatımları amaca yönelik nitel içerik analizi yapılarak incelenmiştir. Nitel içerik analizi yapılırken yarı yapılandırılmış görüşme verilerinde tekrar eden anlamlar üzerinden; duygusal uyaranlar, duygusal anlamlar, eylemler ve sosyal, kültürel faktörlere dair anlatımlar “Fenerli” ve “ziyaretçiler” için karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Bu hedefler doğrultusunda belirlenen yöntem metodolojisi Şekil 1.1’de açıklanmıştır.

Şekil 1.1: Yöntem Metodolojisi.

2. BELLEK VE KAMUSAL MEKÂN

2.1. Bellek

Bellek kavramı disiplinler arası bir kavram olarak psikoloji, felsefe, nöroloji, sosyoloji ve mimarlık çalışmalarında yer alır. Belleğin bireyin karakteri ve davranışları ile ilişkisi, beyin mekanizmasındaki sistematığı, zamana, sosyal gruplara ve mekâna bağlılığı olarak farklı bilimler tarafından farklı tanımlara ve çalışmalara konu olmuştur.

Bellek kavramını psikoloji bilimi ele almıştır ve bireylerin ruhsal karmaşasını açıklamak için duygu durum algılaması üzerinde durmuştur. Psikolojide bellek daha çok sistematik mekânizması üzerinden incelenerek bireysel bir özellik olarak ele alınmıştır. Felsefe alanında ise deneyim, duyum, izlenim ve algıların yeniden canlandırmak üzere tutulmasını sağlayan bireysel bir yeti olarak değerlendirilir [Güçlü ve diğ., 2008]. Nörologlar da bireyler üzerinden ilerleyerek belleğin fizyolojisi üzerinde durur ve sinir sistemi ile bellek arasındaki ilişkiyi inceler. Belleğin bireysel yapısının beyindeki konumlanışları ve sinapslar arası işleyişlerini açıklamaya çalışır. Sosyoloji bilimi ise diğer bilim dallarından farklı bir bakış açısı getirerek bellek kavramını toplumsal yapı ile ilişkilendirerek incelenmiştir.

Genel anlamıyla bellek çevreden edindiğimiz bilgileri, deneyimleri ve bunların zaman içerisindeki ilişkilerini zihinde saklama becerisidir. Belleğin zihinsel işleyişi bütüncül bir yapıda değildir ve belleğin üç temel yapısal niteliği bulunmaktadır. Bunlar duysal bellek, kısa süreli bellek ve uzun süreli bellektir. Bu yapılar arası geçişler tekrarlama, seçici dikkat, kod verme, kodlama ve geri çağırma gibi denetim işlemleri ile sağlanır [Goldstein, 2020]. Duysal bellekte, duysal uyarılar saniyelerle sınırlı olarak tutulmaktadır. Kısa süreli bellekte ise az miktarda bilgi kısa süreli olarak depolanır, bir kısmı kaybolur ve diğer kısmı uzun süreli belleğe aktarılır. Bireyler bilgileri zihinlerinde kodlayarak belleklerinde tutarlar. Baddeley kısa süreli belleği çalışan bellek olarak adlandırarak bilişsel işlemleri ve bilgilerin işletilme sistemini de dahil etmiştir [Goldstein, 2020]. Uzun süreli bellekte ise bilgiler uzun süre depolanır. Bu bellekte anlamsal ilişkiler kısa süreli belleğe/çalışan belleğe göre daha fazladır. Uzun süreli bellek açık bellek ve örtük bellek olarak ayrılmaktadır. Açık bellek bilinçli olarak gerçekleşir, episodik bellek ve anlamsal bellek olarak iki alt türü bulunmaktadır.

Episodik bellek kişisel bilgiler kapsamındaki geçmişe dönük anımsamaları içerirken anlamsal bellek genel bilgiler doğrultusunda deneyime bağlı olmayan bilgileri içerir [Goldstein, 2020]. Örtük bellek bilinçsiz olarak gerçekleşir ve hazırlama, işlemsel bellek, koşullama belleği olmak üzere üç türü bulunmaktadır [Goldstein, 2020]. Hazırlama ilk uyarının kendinden sonra gelen uyarana verilen tepkiyi şekillendirdiği durumda gerçekleşir, işlemsel bellek beceri belleği olarak da tanımlanırken daha önce yapılmış olan işlerin bilinçsizce hatırlanması veya öğrenilmesini sağlar, koşullanma ise nötr durumda bir uyarının başka bir uyarana bellekte yer etmesi ile oluşur [Goldstein, 2020]. Örtük bellek türlerine ayrıca alışma ve duyarlılaşma belleği de Smith ve Kosslyn [2017] tarafından dahil edilmiştir [Tarçın Turgay, 2018].

Bellek, bireyler üzerinden incelenirken bireylerin toplumsal bir varlık olarak incelenmesi kaçınılmaz olmuştur. Bergson ve Durkhem'in öğrencisi olan Halbwachs [2019] belleğin, zihinsel işleyişin yanı sıra sosyal gruplara bağlı olduğunu ve bireysel belleğin mutlak bir yalnızlıkta oluşamayacağını söylemiştir. Bu şekilde Halbwachs ilk kez 'kolektif bellek' kavramını ortaya koymuştur. Bu doğrultuda tez çalışması için önem taşıyan ve belleğin mekansal boyutu ile ilişkilendirilen kolektif bellek ve kentsel bellek açıklamalarına alt başlıklarda yer verilmiştir.

1.2.1. Kolektif Bellek

Halbwachs [2019] belleği beyinin fizyolojik yapısı ya da bireysel duygu durum açısından ele almak yerine, bireysel belleğin oluşması ve korunması için gerekli olan sosyal grup açısından incelemiştir. Halbwachs [2019] hatırlamanın bireyler tarafından gerçekleştirildiğini söyleyerek geçmiş bellek teorilerine katılırken, bireyin içinde yaşadığı topluluk ile ilişkilendirerek farklı bir bakış geliştirmiştir. Bireyler tek başına gördüklerini ya da deneyimlediklerini ancak başka insanlar aracılığıyla hatırlanmaktadır ve iletişimde olduğu kişilerin bakış açılarından etkilenmektedir [Halbwachs, 2019]. Bu durumu bir şehre ilk kez giden bir bireyin, bir mimar ile gittiğinde binalara, binaların yapısına, düzenine yönlendirilmesi; bir tarihçi ile gittiğinde yapıda oturmuş ünlü bir kişiden söz edilmesi; bir ressam ile gittiğinde parkların rengine, sarayların ve kiliselerin hatlarına dikkat çekilmesi ile örneklenebilir. Ayrıca şehre ilk kez yalnız giden birey, yine kolektif belleğin etkisinde kalacaktır

Çünkü Şehre gitmeden önce bakılan bir harita, mekân ile ilgili okunmuŐ bir makale, bireysel algıyı etkileyerek belleğın kolektifliğini oluŐturacaktır [Halbwachs, 2019].

Assmann ise kolektif bellek ve yerel kültür ilişkisini vurgulaması ile Halbwachs'tan ayrılmaktadır. Assmann'a [2018] göre bellek grubun kültürüne ve toplumsal olgulara bağlıdır. Kolektif bellek içinde yaşanan toplumun bilgileri ile sınırlı değildir. Bellek, sosyal grupların ortak miraslarının günümüze taŐınmasını sağlayan değer yargılarının bütününü kapsamaktadır. Assmann kolektif bellekte kaydedilmiŐ bilgilerin hatırlanmasının  özellikle gerçekleŐtiğini belirtir. Bunlar zamana ve mekâna bağlılık, gruba bağlılık ve tarihin yeniden kurulması Şeklinde karakterize edilebilmektedir [Assmann, 2018].

Kolektif bellekteki anılar mekânda cisimleŐmek ya da belli bir zamanda gncelleŐtirilmek ister, yani somut bir mekâna ve zamana bağlıdır [Assmann, 2018]. Kolektif bellekteki anılarımızı hatırlarken belli bir mekân ve zaman bağlamında bir dayanak noktası aranır. Halbwachs [2019] da kolektif belleğın mekanla ilişkisini anlatırken bizi çevreleyen maddi ortam muhafaza olmadığında izlenimlerimizin birbirini kovalayacağını söylemiştir. Bireyler anı ve deneyimlerini hatırlarken kolektif belleğın anımsandığı mekânla ilişkiler kurar ve bu mekânlar bireylerde güven ve aidiyet hissi oluşturur.

Kolektif bellek sadece somut mekân ve zaman ile ilişkili değil aynı zamanda soyut toplum kimliğini yansıtan bir olgudur. Toplumsal bir düşünce akışı çoğu kez soluk aldığımız hava kadar görünmezdir [Halbwach, 2019]. Bizi çevreleyen fiziksel dünyada, etrafımızdaki nesnelerde ya da kentsel mobilyalarda bizi biz yapan toplumun izleri bulunur [Assmann, 2018]. Toplumlar, devraldıkları kültürü saėlamlaŐtırmak ve srekliyet sağlamak ister bu nedenle de değişimi tehdit olarak görmektedir [Assmann, 2018]. Bu bağlamda mekansal ve zamansal deėiŐimlerde, toplumlar kendilerini yeniden tanımlar ve kültürü saėlamlaŐtırmak için yeni gelenekler aracılığıyla kolektif bellek üretimi gerçekleşir.

Birey ve toplumlar üzerinde etkili ekonomik, politik ve kültürel değişikliklere neden olan tarihsel olaylar bellek ve tarih arasındaki ilişkinin incelenmesini gerekli kılmıŐtır. Nora [2016] srekliyet duygusunu mekan ve tarih ile ilişkili olarak tanımlarken bu duygunun kökünün mekan olduğunu belirtmektedir ve bu doğrultuda belleğın srekliyetini sağlayacak mekanlar inşa edildiğini belirtmiştir. Nora'ya [2016] göre tarih ve kolektif bellek birbiri ile çatıŐma içindedir çünkü Halbwachs'ın [2019]

da söylediği gibi ne kadar çok grup varsa o kadar çok bellek vardır. Toplum yeni fikirleri alıp geçmişin yerine koymaz geçmiş o zamana kadar etkili olmuş gruplardan farklı biçimde devralır [Assmann, 2018]. Kolektif bellekte bir olayın doğrudan tanığı olan kişi olayı bir başkasına aktarıldığı durumda bile tarih belleksel olarak yeniden inşa olur. Çünkü anlatılan tarih bir görgü tanığı tarafından aktarılmaktadır ve aktaran kişi anımsadıklarını bugünün şartlarında yeni bir bellek oluşum yolu ile tarihi yeniden kurarak aktarır [Connerton, 2019]. Her bellek yoklama, her anımsama hatta yalnızca bizim tanık olduğumuz olayları anımsamamız bile bir parçası olduğumuz toplumun maddi ve manevi tüm yaşamlarıyla birlikte gerçekleşir. Şimdiyi, geçmiş izlenim ve deneyimlerin birikimli yapısı bağlamında yaşarız ve günümüz dünyası, geçmişin olaylarıyla, nesneleriyle nedensellik bağlantıları içindeki bir bağlamda yer alır. Yani bugün, geçmişin o anda yaşanmayan olayları ve o anda algılanmayan nesneleri bağlamında yaşanır [Öymen Özak, 2008].

Tüm bunlardan geçmişin bellek ya da tarih olarak ayıramayacağı sonucu çıkmaktadır. Örneğin devlet tarafından üretilen resmi tarihler ve yetki alanı dışında üretilen resmi olmayan tarihler, tarihin hatırlamalarının yanı sıra kolektif hatırlamanın unsurlarını da içerir [Wertsch, 2004]. Wertsch [2004] tarih ve kolektif bellek arasındaki ilişkiyi incelerken, kolektif belleğin sosyal dağılım ve araçsal dağılım olmak üzere iki yoldan dağıldığını belirtmiştir. Sosyal dağılım küçük grupların etkileşimi ile oluşurken, araçsal dağılım aktif araçlar ve hatırlamayı yönlendiren araçlar ile gerçekleşmektedir. Bu araçlar sözel ve sözel olmayan formlar üzerinden şekillenirken sözel formlar hikayeler, sözel olmayan formlar: bayramlar, anma törenleri, kutlamalar gibi ritüellerdir [Wertsch, 2004].

Bellek ve kolektif bellek, bireysel fizyolojik özelliklerinin yanı sıra, mekan ve zamana bağlılığı, sosyal gruplar ve tarih ile ilişkisi kapsamında farklı disiplinlerce incelenmiştir. Kolektif belleğe dair kesin bir tanımın olmadığı tartışmalar doğrultusunda bireyin, ailesinden başlayarak, bir sosyal gruba ait olmasının doğal sonucu olarak belleğin toplumsal yapısı benimsenmiştir [Halbwachs, 2019]. Kolektif belleğin kültür ve tarih ile olan ilişkisi incelendiğinde kolektif bellek tarihin yeniden inşasının bir ürünü olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca kolektif bellek mekan ile de ilişki içerisindedir. Bu nedenle, bu çalışma kolektif belleğin mekan ile ilişkisini irdelemeye yönelmiştir.

2.1.2. Kentsel Bellek

Halbwachs'ın [2019] düşüncesi ile, belleğin toplumsal yapısının benimsenmesi, bireylerin ve toplumların yaşamlarını geçirdiği kentler ile ilişkisini irdeleyen yeni bakış açılarına olanak sağlamıştır. Mekanların birey/toplum ile etkileşimi doğrultusunda sosyo ekonomik ve kültürel yaşamdaki yeri ve önemi ile mekan kavramının tartışmaları genişlemiştir.

Mekan ve birey/toplum karşılıklı etkileşim içindedir. Mekan, onu deneyimleyen birey ve çevre arasındaki etkileşim sonucu “yer” haline gelen bir ürün niteliğindedir [Norberg-Schulz, 1971]. Tuan'da [1977/2001] bu düşünce ile paralel olarak mekanın fiziksel bir alan olduğunu yerin ise insan deneyimleri ile yaratıldığını belirtir. Cresswell [2004] yerin anlam ve zaman gibi insan yaşamı için temel koordinantları üreten bir yaşam gerçeği olduğunu söyler ve yerin, dünyayı görmenin, bilmenin ve anlamının bir yolu olduğunu belirtir.

Lefebvre [1975/2014] ise mekanı toplumsal bir ürün olarak değerlendirir ve her üretim biçiminin kendi mekanını ürettiğini söylemiştir. Ona göre mekan ideoloji ya da siyasetten arındırılmış bilimsel bir nesne değildir, her zaman politik ve stratejik olmuştur. Lefebvre'ye göre kent, birbiri ile ilişkileri doğrultusunda üç kavram olarak tanımlanabilir. Bunlar: mekân, günlük hayat ve kapitalist sosyal ilişkilerin yeniden üretimidir. Lefebvre'nin kent mekânını; üretim ilişkileri, kültür, zaman, toplumsal ve ekonomik ilişkiler bağlamında değerlendirmesi Marx'ın düşüncesi ile paralellik göstermektedir [Kuran, 2021]. Ancak mekanın üretim yapılan yer olarak algılanmasından farklı olarak mekanın kendisinin üretimine geçiş yaptığımızı belirtmiştir [Lefebvre, 1975/2014].

Bireyler/toplumlar deneyim ve anılar aracılığıyla mekan ile bağ kurarak mekanda yeni anlamlar üretmektedir ve bu şekilde mekan/yer ile bağ kurmaktadır. Halbwachs [2019] anı, deneyim, duygu ve düşüncülerin bir yere bağlandığını ve bu yerlerin yok olması durumunda anıların geri çağırılmayacağını belirtmiştir. Bilgin [2013], toplumsal bellek ve mekan ilişkisinde bellekteki anlamsal öğeleri uyaran mekandaki simgeleşmiş öğelerden de bahseder. Yerler birey ve toplumların kimliklerini tanımlar ve toplumun belleksel bütünlüğünün sürekliliğini sağlar [Bilgin, 2013]. Mekanlar, süreç içinde yaşanan toplumsal olayların, zihinlerde biriken ortak deneyim ve yaşantıların izlerini taşımaktadır [Mutlu ve Kaya, 2019]. Bu durumda diyebiliriz ki yerin toplumsal ölçekte bir anlamı varken, yer de bireylerin sosyal yapısı

ve yaşamı hakkında fikir vermektedir. Bu doğrultuda somut mekan ve yer üzerinden oluşan bellek ilişkisini de incelemek gerekmektedir.

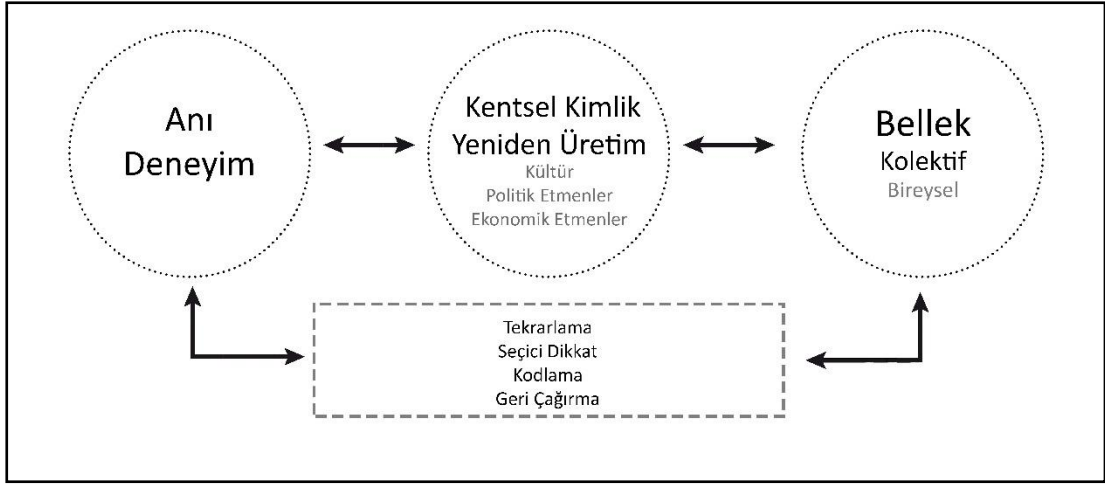
Rossi [1990/2006] kolektif bellek ve mimarlık ilişkisini değerlendirirken kenti yaşayan bir organizma olarak ifade etmiş ve mimarlığı belleğin öznesi olarak değerlendirmiştir. Bu yaklaşımlar, yerin zaman içerisinde anlam biriktirmesi ile onun ruhunun oluştuğunu ve yerin kendisinin bir belleği olduğunu açıklamaktadır. Kente ait olan bu bellek literatürde kentsel bellek olarak tanımlanmaktadır [Çalak,2012].

Boyer [1994] kentlerde gerçekleşen hızlı değişimler ile hatırlamanın önemli hale geldiğini belirtmiştir, kentsel mekanları kolektif bellek ve kentlilik bilincinin yansıtıldığı özgün yaşam alanları olarak değerlendirmiştir. Boyer mimarlığı sadece somut bir varlık olarak değerlendirmemiştir. Ona göre kent, mekan ve zamanın palimpsest yapısı ile kolektif bir kimlik oluşturmaktadır.

Madran [2001] kentsel belleğin oluşmasında yapıların rollerini simge yapılar, anı yapılar, tanık yapılar ve dönem yapıları olarak ayırmıştır. Simge yapılar bireylerin ve toplulukların o yere ilişkin belleğinde diğer öğelere göre daha ağırlıklı yer alan imgesel yapılardır. Anı yapılar kentle ilgili bir olay anısına yapılmışlardır. Tanık yapılar kentin yaşamında yer alan önemli bir olaya tanıklık etmişlerdir ve tarihin bir kesitinde üstlendikleri rol ile kent belleğinin ayrılmaz bir parçası olmuşlardır. Dönem yapıları ise yapıldıkları dönemde en çok benimsenen ve yaygın kullanılan mimari öğeleri olmuştur.

Bu anlatımlarda mekan bir nesne olmanın ötesinde, nesnelere ait bellek öğelerinin yerleştiği ve bireylerin / toplumların belleğini şekillendiren özne olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu düşünceler Halbwachs ve Assmann'ın mekan ve zaman ilişkisinde belleğin mekana ihtiyaç duyduğu düşüncesi ile paralellik göstermektedir.

Mekândaki imge ve cisimler, sosyal grupların bireyleri tarafından algılanır ve bireylerin oluşturduğu kolektif belleğin biçimlenişini belirler. Mekânlar belleğin bağlam noktasını oluştururken kentsel mekânlarda kolektif belleğin bağlam noktasını oluşturur (Şekil 2.1) (Goldstein,2020; Halbwachs,2019; Creswell,2004; Lefebvre,2014; Boyer,1994; Rossi,2016; Ganiç,2016; Çalak,2012).

Şekil 2.1: Kentsel Bellek ve Kolektif Bellek İlişkisi.

Kentler, geçmiş dönemlerde yaşayan grupların, tarihin ve birikimli olarak oluşan kolektif belleğin izlerini taşır. Kevin Lynch Kent İmgesi [1960] kitabında kentsel bellek deneyiminin tek başına bireyle alakalı olmadığını çevreyle bağları olduğunu ve geçmiş deneyimlerin hatırasıyla algılandığını söyler. Kenti bir sahne olarak düşündüğünde kullanıcısı olan bizleri sadece seyirci olarak değil gösterinin parçası olarak değerlendirir. Kentler insanlar arasındaki sosyal ilişkiyi mekansal olarak görünür kılmaktadır [Çalak, 2012]. Yer zaman içerisinde anlam biriktirir ve kentin kendi belleği oluşur. Kentsel bellek, kentlilerin kent mekânlarını, tarihi ve sosyal çevresini deneyimlemeleri sonucunda oluşan bir kolektif bellektir [Kısakürek ve Bayazıt, 2021].

Kolektif bellek yoluyla kentte oluşan belleğin izleri kentin fiziksel biçimlenişlerinde saklıdır. Kentler sahip oldukları bellek sayesinde, anlamlı mekânlar dizilerinin birbirine eklenmesi ile oluşan organizasyonlar kümesinin bir bütünü olarak var olmaktadır [Topaloğlu ve Beşgen, 2017]. Kentsel mekanda gerçekleşen gündelik yaşam pratikleri kolektif belleğin ve kentsel kimliğin önemli bir bileşenidir [Boyer, 1994]. Bu doğrultuda kent içerisindeki kamusal mekanlar geçmişin geleceğe aktarımında aracı olan, anlamları barındıran ve bu anlamların oluşumunu sağlayan önemli kentsel kolektif bellek mekânlarıdır. Bu bakış açısıyla kamusal alan ve kamusal mekan kavramlarını değişim olgusu, kent ve kentli ile ilişkisi bağlamında irdelemek önemli olmuştur.

2.2. Kamusal Alan-Mekan

Kamusal alan, kamusal mekân, kamu yapıları ve kamusal kelimelemleri sıklıkla kavramsal olarak karıştırılarak birbirinin yerine kullanılmaktadır. Kamusal alan ve kamusal mekân kavramlarını tamamen birbirinden ayırmak zor olsa da genel olarak kamusal alan eleştirel ve özgürleştirici ortamın oluştuğu metaforik platformlar olarak değerlendirilirken kamusal mekân sınırları ve potansiyeli kesin hatlarla belirlenmemiş olsa da herkesin erişimine açık, yarı açık ve kapalı mekânlar olarak değerlendirilmektedir [Kapınak ve Şoher, 2007]. Bu yaklaşımda kamusal alanların üretim ve yeniden üretimi fiziksel mekandan bağımsızdır. Ancak kamusal alanın bu metaforik ve fiziksel sınırlar ötesindeki tanımlamaları kamusal mekanların varlığını inkar etmemektedir. Kentler farklı sosyal grupları bir araya getirerek toplumsal iletişime mekansal arayüz sağlarken, toplumsal ilişkiler de kentleri mekansal olarak tanımlamakta ve dönüştürmektedir. Bu doğrultuda bireyler ve sosyal gruplar arasındaki iletişimden ve kolektif bellek oluşumundan söz ederken kamusal mekandan bağımsız bir kavrayış mümkün olmayacaktır. Bu yaklaşımla kamusal mekanların dönüşümü ve iletişimsel nitelikleri incelenmiştir.

2.2.1. Kamusal Alanın/Mekanın Dönüşümü

Kamusal alan kavramı toplumsal dönüşümler içerisinde farklı kullanım ve anlamlar edinmiştir. Habermas'a [2018] göre kamusal alan öncelikli olarak toplumsal yaşam içerisinde kamuoyuna benzer bir alanın oluşumunu sağlar. Ona göre yurttaşların genel meseleler hakkında kısıtlanmadan; toplanma, örgütlenme, düşüncelerini ifade etme ve yayınlama özgürlükleri olduğunda kamusal alan var olabilmektedir. Bir diğer ifade ile kamusal alan devlet ya da diğer egemen yapılar karşısında bireylerin ve toplumların eleştiri yapabilme, kontrol ve teyit edebilme görev ve yetkilerini işaret etmektedir [Demir Kahraman, 2019].

Arendt [2021] da bu doğrultuda kamusal alanı tamamen soyut bir olgu olarak ele alıp siyasetin yapılabildiği bir özgürlük platformu olarak yorumlamıştır. Ona göre kamusal alan siyasi faaliyetlerin gerçekleştiği yerdir ve hatta kamusal alan siyasi olanla aynıdır. Siyasi bilincin oluşması için başka insanların varlığı gereklidir ve insanın doğası gereği siyasal yani toplumsal olduğunu söylemektedir.

Arendt ve Habermas'ın tanımlarına paralel olarak Gökğür [2017], kentsel mekanların üç temel niteliği olması gerektiğini belirtmiştir bunlar; arabuluculuk, iletişim ve katılımdır. Arabuluculuk devlet sistemi, toplum, ekonomik ve siyasal sistemin bir araya gelerek homojenleşmenin sağlanmasını ifade etmektedir. İletişim ise bu aktörlerin karşılıklı ilişkilerine vurgu yapmaktadır. Son unsur olan katılım söz konusu aktörlerin politik, ekonomik sisteme ve işleyişe etki edebilme alanı olarak kamusal alanın bir diğer niteliğini tanımlamaktadır.

Arendt'a [2021] göre Antik Yunan'da kamusal mekân 'polis'dir. Polis siyaset yapan yurttaşların bulunduğu bir kamusal mekândır. Bu mekâna girebilmenin ise şartları vardır. Polise girebilmek için öncelikle köle ya da kadın olmamak ve mülkiyet sahibi olmak gerekir. Antik Yunan'da kamusal meydan özelliği sağlayan ilk yerler polislerdir. Arendt polisleri yurttaşların sorun olarak görülen her şeyin konuşulmasına olanak sağlayan, şiddeti değil dayanışmayı öne çıkaran bir mekân olarak görür [Arendt, 2021]. Tabi bu dönemdeki kamusal mekânı eşitlikçi ve herkesin erişimine açık olarak tanılayamayız çünkü polise girebilmek için öncelikle erkek olmak ve mülk sahibi olmak gerekmektedir. Kamusal alanda var olabilmek için zorunluluk içeren iş ve emek eylemlerini yapan değil yaptıran kişi olmak gerekliliği vardır [Onat, 2013]. Çünkü iş ve emek özel alana aitken söz ve eylem kamusal alana aittir [Arendt, 2021]. Özellikle Yunan polis döneminde özel alan, yaşamın devam etmesi için yapılması gerekenlerin yer aldığı, siyasi etkinliklerin olmadığı, yaşamın zorunluluklarını içeren, mahrem olan ve şiddet barındıran kısmı olarak tanımlanır. Bu dönemde kamusal alanın katılımcı bir model olarak tanımlanmasına rağmen, siyasal yaşama katılım süreçlerine kadınların, kölelerin ve mülk sahibi olmayanların katılamaması, dolayısıyla karar verme ve kamuoyu oluşumunun sadece genç ve özgür kısıtlı sayıda Yunan erkeğinde bulunduğu görülmektedir [Raaflaub vd., 2007].

Geç Yunan döneminde kamusal mekânları agoralar oluşturmaktadır ve agoralar kentin siyasal ve yönetsel bağımsızlığının göstergesidir [Habermas, 2018]. Agoralar kentlerin merkezi durumundadır. Kentlerle ilgili politik, dini, ticari aktivitelerin gerçekleştiği, pazar, eğlence, hamam, küçük dini tören, siyasal toplantı yerleri gibi işlevleri içeren, kamu binaları ile çevrili topluma ait, geniş bir açık alandır [Demir, 2010]. Agoralar özgürlük ve eğlence alanı olurken yaygınlaşarak cadde ve meydanları da oluşturmuştur.

Bu mekânlar sadece insanların bir araya geldiği değil yurttaşların (kadınlar, köleler ve mülk sahibi olmayanlar haricinde) düşünce paylaşımı yaparak ortak deneyimler ve paylaşımlarda bulunabildikleri fiziksel mekânlardır. Kamusal alanlar agoralarda gerçekleşiyor olsa da fiziksel olarak bu mekanlarla sınırlandırıldığını söyleyemeyiz. Arendt'ın düşüncesine göre kamusal alan toplumların, söylem ve eylem etkinliğini gerçekleştiren bireyleri arasında oluşmaktadır. Arendt insanların doğası gereği toplumsal ve siyasal olduğunu belirtirken aynı zamanda her yerde kamusal alanı oluşturulacağını da söylemiştir. Bu doğrultuda söylem ve eylemin, her koşulda ve her yerde kendilerine mekan oluşturabilen araçsal bir nitelik taşıdığı belirtilebilmektedir. Kamusal alanlar, bireylerin ve toplumların kendilerini görünür kıldıkları [Habermas, 2018], farklılıklarını gösterdikleri ve farklılıklar ile kendi algılarını şekillendirdikleri yer olarak tanımlanabilmektedir.

Kamusal alan ortaçağ ve geç ortaçağda siyaset yapılabilen yerdir ve statü sahibi bireyleri içerir, haneler kamusal alandaki varlığını aile reisi ile gerçekleştirir. Aile reisi gücünü toprak ve arazilerden alır. Temsili kamu kendini toplumsal bir alan, bir kamu alanı olarak ortaya koymaz daha çok bir tür statü belirtisidir. Feodal kamu sisteminde, özel alandan ayrılmış kendi başına bir alan olarak kamudan söz edilemez. Egemenliğin vasıfları mesela prensin mührü de kamusal olarak geçer. Prens ve ona bağlı toprak beyleri, zümreler, toplandıklarında halkını temsil etmezler yani “feodal otorite, temsiliyetini halk için değil halkın önünde gerçekleştirir [Habermas,2018]. Temsili kamusal alanlar feodal otorite unsuru olan kilise, prens ve soylulara bağlıdır. Kilise kutsal otoriteyi temsil ederken prens kamusal yapıların nezdinde kamusal otoriteyi temsil etmektedir.

18. yüzyıl sonlarında reform hareketleri sonucu kilisenin baskınlığı ve beraberinde kutsal otoriteye güven azalmıştır. Prens özel bütçesinin ve kamusal kurumların (ordu, bürokrasi ve kısmen hukuki) ayrılması ile prens otoritesi zayıflamıştır. Bu süreçte prensle anlaşmak için müzakere eden feodal tabakalar, iktidar üzerindeki hak taleplerini sonuca ulaştırmaya çalışmıştır. Bu dönüşümler sonucu burjuva kamusu oluşmuştur. Burjuva kamusal alanını oluşturanlar özel bireylerdir ve yönetmezler. Burjuva kamusu mevcut iktidarı denetleme ve doğasını denetim ilkesiyle değiştirme eğilimindedir. Bunu yaparken de entelektüel gazetelere sahip çıkmışlardır. Böylelikle edebi kamusal alan oluşmuştur. 18. yüzyıl ikinci yarısında edebi gazetecilik kamusal tartışmalara aracılık ederken henüz tüketim kültürünün aracı olmamıştır.

Basın ve eylemler sonucu kamusal burjuva kamusalının sınırlarının ötesine geçmeye başlamıştır [Özbek, 2015]. İhtiyaçları karşılanmayan gruplar, yeni bir devlet düzeni talebinde bulunmuştur. Bu şekilde devletle emekçi toplumsal örgütler ve siyasi partiler aracılığıyla ya da kamu iradesiyle ilişkili politik kamusal alan oluşmuştur. Kamuoyu kavramı oluşmuştur. Kamusal ilkesinin işlev değişimi, bir alan olarak kamunun yapısının değişimine dayanır; bu da basının dönüşümünde cisimleşir [Habermas,2018]. Bu dönemde söylem ve eylemin sansürlenmesi doğacak yeni krizlerin habercisi olmuştur.

Diğer taraftan 18. yüzyıl itibari ile batıda yaşanan sanayi devrimi ile oluşan rekabet ortamı bugünün yarışan kentlerinin temelini oluşturmıştır. Sanayi devrimi ile kentler, kamusal alanlar, sadece zenginliklerin değil, bilginin, tekniğin ve yapıtların da (sanat eserleri, anıtlar) biriktiği toplumsal ve politik yaşam merkezleri olmuştur [Lefebvre, 2015]. Bu dönemde kamusal mekanda farklı toplumsal sınıflar ve gruplar bir araya gelirken kentlerde kamusal yaşam ve gündelik pratikler de bu doğrultuda şekillenmektedir [Sennet, 2020]. Kentlerde yabancıların ve ziyaretçilerin buluşabilecekleri yerler genişlemiş ve planlanmış, sınırları tanımlanmış kamusal mekanlar oluşmaya başlamıştır. Bu gelişmeler günümüz kamusal mekanlarının biçim ve kullanımına etki eden bir süreçtir.

19. ve 20. yüzyılda kamusal alana ait olan basın, özel alanın tüketim unsurları arasına girmesi ile kamusal alan ile özel alan arasındaki açık sınır silinmiştir [Özbek, 2015]. Haber yazarlığı meta aracı olarak görülmeye başlanmıştır ve parti politikalarının mücadele aracı olmuştur. Bu kamusal alanın bir tür “yeniden feodalleşmesini” getirmiştir [Habermas, 2018].

20. Yy da kamusal mekanların geleneksel yapılarından uzaklaşarak ticari mekânlara dönüşümü, özel alan kullanımının ve bireyselliğin artması, özel araçların artması ile yaya hareketliliğinin azalması, kentsel mekanda konut, ticaret ve sanayi zonlarının oluşması, kamusal mekanların bir yer tanımlamasından çok geçiş ve ulaşım mekanlarına dönüşmesi kamusal mekan kullanımını azaltmıştır ve kamusal mekanlar çöküş dönemine girmiştir. 21. yy. da teknoloji ile gerçekleşen sanal kamusal, teknolojinin, insanlarla etkileşim, mekan kavramı olmadan sağlaması, bireysel alan konforunu artırması, kentlerde hızla artan nüfus nedeniyle park ve bahçelerin imara açılması, kapitalizm etkisi ile kamusal mekanda sağlanan eğlence yeme içme alışveriş

faaliyetleri ile kamusal mekan algısının kapalı mekanlarla değişmesi kamusal alan kullanımını değiştirmiştir.

Günümüzün modern toplumunun özgürlüğü siyasetin bittiği yerde yani özel alan içerisinde başlar. [Onat, 2013] Bu durumda kamusal alana ait olan özgürlüğün kamusal alandan koparılması ve özel alana taşınması gerçekleşmiş olur. Bu da özel alan ve kamusal alan sınırlarını bulanıklaştırır. Günümüz toplumda emek gücü fiyat belirleyen piyasalar tarafından yönetilmektedir. Kamusal yapıya “birikim rejimi” [Harvey, 2019] yani net ürünün üretim ve tüketim istikrarı, üretim koşulları ve üretimin dağılım sistemi için yapılan düzenlemeler hakimdir. Emek gücünü sermayeden yana kullanılmak için kapitalistler toplumsal ve psikolojik eğilimleri yönlendirmişlerdir. Çalışılan firmalarda bulunan insan kaynakları departmanının yaptığı şirkete bağlılık, çalışma etiği seminerlerini bu yönlendirmelere örnek verebiliriz. Toplum kitleleşmiştir ve siyasi alan yok olmuştur. Önemli olan faydacılık olmuştur. Örgütler birer çıkar ve baskı unsuru haline gelmiştir [Harvey, 2019]. Sennet kişilerin kendilerine sunulan metaları gözlemleyerek tüketici rolünde pasif birer özne haline geldiğini söyler. Sennet’e göre geç modern dönemde bireysellik ön plana çıkmıştır ve kamusal insanın çöküşü gerçekleşmiştir. [Sennet, 2020].

Harvey’in Postmodernliğin Durumu kitabında bahsettiği gibi mekan ve zaman politik- ekonomik ve kültürel süreçlerden ayrı değerlendirilemez kavramlardır. Kapitalizm, toplumsal yeniden üretime ilişkin maddi pratik ve süreçlerin değiştiği bir üretim tarzı olduğundan ve bu gerçek hala geçerli olduğundan mekân ve zamanın nesnel özellikleri bunun yanı sıra anlamları da değişir. Günümüz teknolojisiyle mekân, zaman aracılığıyla yok edilmiştir. Dünyanın bir ucundaki bir mekânda olan bir durumu öbür ucundaki bir insan aynı anda öğrenebilir. Bu zaman ve mekânın tanımının güncellenmesi gerekliliğinin nesnel örneğidir. Bireyler sanal kamusallığa yönelebilmektedir, ayrıca sanal ortamlar toplumsal hareketlere imkan tanıyacak örgütlenmeleri desteklemektedir. Bu şekilde kamuoyu oluşumu da gerçekleşebilmektedir. Ancak iletişimi besleyen yüz yüze ilişkiler açısından kamusal mekanlar toplumsal yapı açısından önem taşımaktadır.

Küreselleşme politik ve ekonomik çıkarlar nedeniyle toplumsal çıkarlarla sıkça çelişmektedir ve bu çelişkide aidiyet, yerellik ve kimlik kavramları yeniden üretilmektedir [Lovell, 1998]. Kentler aynışmaya başlamıştır ve bu durum kentin kimliğini tanımlayan unsurların önemsizleşmesine neden olmuştur. Küreselleşme

politikaları tüketime yönelen toplumlar oluşturarak gündelik yaşamı şekillendirmektedir. Kentler, ticari ve turizm malzemesi haline gelerek aynı logolar ve reklamlar ile aynılaşmaya başlamıştır. Kentsel mekanlar birer meta haline gelmiştir. Sokaklar, caddeler, meydanlar kendi şehrini pazarlamak için markalaşmıştır. Kapitalizmin de etkisiyle tüketim ağırlıklı yaşam tarzı teşvikleri mekânsal pratiklere de yansımıştır. Kamusal alan boş vakit geçirilen mekanlar haline gelirken; beden haklarının iadesi yerine arzunun ve zevkin haklarının iadesine çağrı yapar [Lefebvre, 2014]

Modern kentlerde bireyler ve toplumların gündelik yaşam pratikleri, ekonomik ve güvenlik odaklı yaklaşımlar ile şekillenebilmektedir. Bu durumda kamusal alan, güvenlik görevlileri, kameralar ya da işletme sistemi ile korunan yarı kamusal olduğu varsayılan alışveriş merkezleri, tematik parklar gibi mekanlar ile çeşitlenmesini sağlamıştır [Lefebvre, 2014] Yarı kamusal mekanlar, eylem ve söylem özgürlüğü yerine, kontrollü aktivite ve belirli bir grubun potansiyel tüketim aktiviteleri gerçekleştirebileceği mekanlardır. Bu durum kamusal alanın kontrolünü ve manipülasyonunu göstermektedir.

Antik Yunan'da kamuoyu oluşumunu sadece belirli bir toplumsal grup gerçekleştirebilirken, günümüzde kamusal alana herkes katılabilse de, toplumun egemen gruplarının tahakkümü ve statü eşitsizliğinin kodlu bağlantı ve işaretleri aracılığıyla 'herkese açık ve serbestçe erişilebilir kamusal alan anlayışının hiçbir zaman var olmadığını söylemek mümkündür [Fraser, 1990].

Tüm bu incelemeler sonucunda kamusal alanın dönüşümünün küreselleşme, bireyleşme ve yabancılaşma kavramlarıyla ilişkili olduğu söylenebilmektedir. Kamusal mekandaki dolayısıyla gündelik hayattaki değişime neden olan etmenleri; ulaşım, iletişim ve bilgi teknolojilerinin gelişmesi ile elektronik medyanın hayatlarımızdaki rolü, kamusal fonksiyonların özelleşmesi ve yeni merkezlerin ortaya çıkması, kentsel fonksiyonların hiyerarşisindeki değişim ve bunların sonucu olarak bireyselliğin ön plana çıkması şeklinde özetleyebiliriz. Günlük hayatta yaşanan değişimler, küreselleşme, meta istemi ve tüketim odaklı toplum yapısı nedeniyle kentte yapılan değişiklikler fiziksel olguların yanında kentsel kimliği ve kolektif belleği de etkilemektedir. Gelişen teknoloji ile mekân olgusunun anlamını dönüştürmüş ve ortak kamusal mekân paylaşmadan insanların çalışabileceği, eğitim alabileceği ya da sohbet edebileceği bir platform sağlamıştır. Küresel kentlerde

kamusal mekân olgusuna tüketim toplumu özelliği eklenerek ticari mekânlar, kafeler, alışveriş merkezleri gibi kapalı alanların kullanımı da eklenmiştir. Bu mekânlar kentin günlük yaşamına yeni bir kamusalılık biçimi olarak eklemiştir.

2.2.2. Kamusal Mekanın Eylem ve İletişim Nitelikleri

Kamusal mekanlar, bireylerin bir araya gelme, görme, duyma, konuşma ve iletişim kurma, çevresinde olanların farkına varma olanaklarını gerçekleştirebileceği ortamlar sağlamaktadır. Bireyler ve toplumlar yaşadıkları yapıları çevrede aktivite ve eylemler gerçekleştirirken; yalnız kalma ihtiyaçları dışında, birbiri ile iletişim kurarlar.

Yapılı çevre ile içinde meydana gelen eylemler arası ilişkiler kamusal mekanın formunun merkezi niteliğindedir. Süreç içerisinde gerçekleşen sosyo politik, tarihsel ya da ekonomik değişiklikler mekanları yeniden üretir ve gündelik yaşam pratikleri doğrultusunda gerçekleşen eylemler ile kent yeniden tanımlanır [Lefebvre, 2014]. Aynı zamanda hareket ve aktiviteler çevredeki nesneleri daha iyi algılamamıza yardım eder. Bunun nedenlerinden biri hareketin/eylemin nesneleri tek bir bakış açısıyla görünmeyen yönlerini ortaya çıkarmasıdır [Goldstein, 2020] Bu durumda kamusal mekanda gerçekleştirilen eylemlerin/hareketlerin artması ile mekanın farklı bakış açıları doğrultusunda deneyimlenebileceği çıkartılabilmektedir.

Bireyler mülklerinin dışında kaldıkları andan itibaren kamusal bir eylem alanı içerisinde. Toplumdaki bireyleri aynı eylem alanında bir araya getirme niteliği ile bu mekanlar kamusaldır ve çeşitli eylemleri kapsamaktadır. Gehl [2020], kamusal mekanda gerçekleşen eylemleri zorunlu, tercihli ve sosyal eylemler olarak üçe ayırmıştır. Zorunlu eylemler; bireylerin yaşamlarını devam ettirebilmeleri için kamusal mekanda gerçekleştirdikleri düzenli eylemlerdir. Tercihi eylemler; fiziksel ortam imkanları ile mekanı, dinlenme, güneşlenme yürüyüşe çıkma, konuşma eylemlere bağlı kullanımı ile meydana gelmektedir. Bu eylemler dolaylı yoldan bireylerin kamusal mekanda iletişim kurmalarına olanak sağlar. Sosyal eylemler ise bireylerin sosyal gruplar ile gerçekleştirdiği toplantı, kutlama gibi eylemlerdir. Bu eylemler, gerçekleştirilen zorunlu ve tercihe bağlı eylemlerin bir uzantısı niteliğinde olabilmektedir. Gehl [2020] kentin iletişim yeri olduğunu ve kamusal mekanın zorunluluk yerine tercih ile ilişkili olduğunu ifade etmiştir:

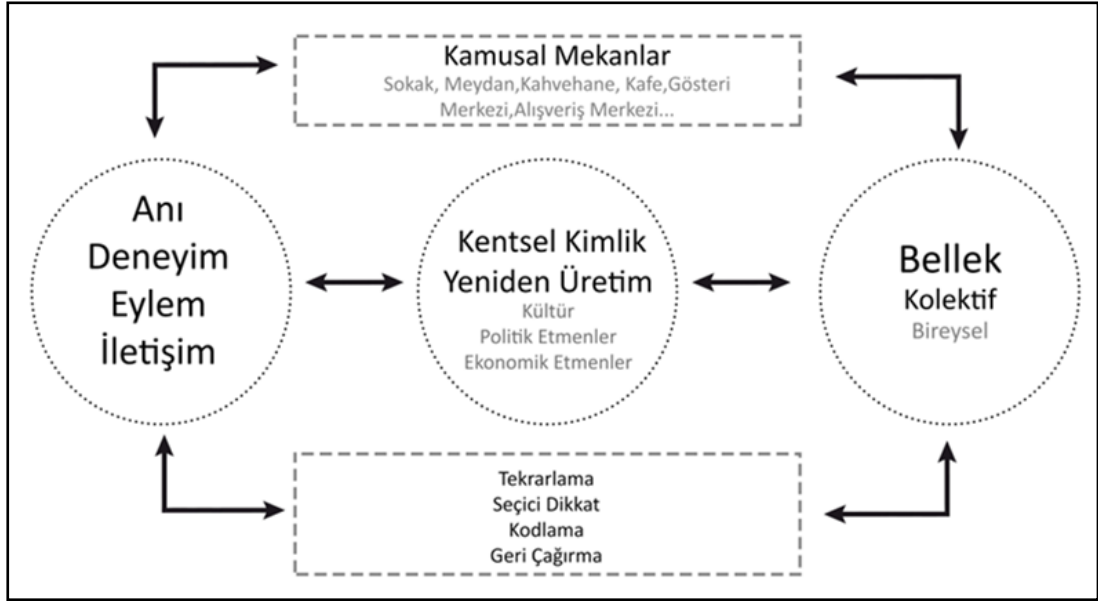
“Tarih boyunca kent mekanı kent sakinleri için pek çok düzeyde bir buluşma yeri işlevi görmüştür. İnsanlar buluşur, haberleşir, anlaşmalar yapar, evliliklere karar verirdi; sokaklar sanatçıları eğlendirir, mallar satışa sunulurdu. Kent buluşma yeri idi. 20 yüzyıldan sonra gerçekleşen baskın planlama ideolojileri ise yaşamın zorunlu etkinlikleri için akıcı ve akılcı bir ortam geliştirme ülküsüne odaklanmıştır [Gehl, 2020].”

Bu değerlendirmelere paralel olarak Özbek kentsel mekanın kamusallığını ve iletişim önceliğini vurgulamaktadır. Ona göre kamusal mekanlar kolektif ihtiyaçların ve kolektif kullanım değerlerinin üretilip şekillendiği belirli bir tip mekanın ötesine geçerek çoklu karşılaşmalara izin veren ve tüm farklılıklara açık olan mekanları belirtmektedir [Özbek, 2015]. Zukin’in [1995] belirttiği gibi, kamusal kültür ve kamusal alan şehirlerde ve hayatı deneyimlediğimiz sokaklarda, dükkanlarda ve parklarda günlük hayatta gerçekleşen pek çok sosyal karşılaşmanın ürünü olarak ortaya çıkan toplumsal oluşumlardır. Bu doğrultuda kamusal mekanlar bireylerin bir araya getiren, kolektif bellek ve eylem üretilebilen, paylaşım ve dayanışma ölçütünde tanımlanabilen sokak ve meydanlardan kahvehanelere, kafelerden gösteri merkezlerine dek çok çeşitli bir kapsamı içermektedir [Demir Kahraman, 2019].

Kamusal mekanlar, bireylerin anı ve deneyimlerini barındıran, kent ve toplum ile ilişki kurarak, eylem ve söylem ile kendilerini var ettikleri yerlerdir. Aynı zamanda kamusal mekanlar kentin kimliğinin görünür olduğu yerlerdir ve değişen sosyo ekonomik, politik ve kültürel etmenler ile kentsel mekanın yeniden üretimine şahit olan iletişim ve kamusal alanlarıdır.

Kamusal mekanlar bireylerin eylemlerine tanıklık ederken, kent ve bireyle ilişki içerisinde, bu ilişkiler üzerinden kentle iletişim kurar ve yere bağlanır. Rossi [2006] ye göre kamusal mekandaki yapıtlar kentin en önemli tanıklarıdır ve bu yapıtlar yer ile ilişki içerisinde. Bu ilişkiler sosyo ekonomik, politik ve kültürel değişimlerden etkilenecek şekillenebilmektedir, işlevsel olarak tüketilebilir, yalnızca fiziksel olarak varlıklarını devam ettirebilir ve yerle ilişkileri bu noktada dönüşebilmektedir [Rossi, 2016]. Yapıtlar işlev ve barındırdıkları eylem açısından yeniden üretilerek gündelik yaşama farklı bir biçimde katılabilmektedir bu noktada kültürün ve toplumsal belleğin aktarımı tartışmaya açık bir duruma gelmektedir [Rossi,2016]. Gündelik yaşamın yaşama uyum sağlayan yapıların dönüşümü acı verici olabilir. Riegl’a göre [2015] bireyler kamusal mekan öğelerinde kendi hayatından bir parça görür ve ona yapılan her müdahaleye kendi organizmasına yapıyor muşçasına tepki vermektedir.

Kentte var olan mekansal ögeler kentin kimliğini oluştururken kentsel mekanda bireyler ve toplumlar arasında meydana gelen eylem ve söylemler ile mekanla iletişim kurulur, ortak bellek oluşumu gerçekleşir ve bu bellek yaşam ile birlikte hareket halindedir.

Şekil 2.2: Kamusal Mekan ve Kolektif Bellek İlişkisi.

Bireyler/toplumlar kamusal eylemlerini gerçekleştirdikleri kamusal mekanlarda birbirleri ile iletişim kurarken, kent de bireyler ve toplumlar ile iletişim içerisinde (Şekil 2.2) (Lefebvre, 2014; Gehl,2020; Zukin, 1995; Özbek,2015; Demir Kahraman,2019; Rossi,2016; Reigl,2015) Kamusal mekanların gündelik yaşam ile yeniden üretimi gerekli olsun ya da olmasın kolektif bellek etkinliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2.3. Kamusal Mekanın Algılanmasını Etkileyen Duyusal ve Duygusal Faktörler

Kentsel mekanda duyular ve duyusal uyaranlar aracılığıyla edinilen anlamlar, daha özelde bireyin mekan ile kurduğu anlamsal ilişki, mekansal belleğin anlaşılması için önem taşımaktadır. Mekanı anlamlandırma; yer, işlev, bağlam gibi kavramlar 20. Yüzyıl sonlarına kadar tartışılmıştır fakat günümüzde mimarlık ve mekan yaklaşımları için yeterli olmadığı görülmüştür. Kamusal mekanın var olma nedeni olan

insan, mekan ile zihinsel algısal ve bedensel iletişim kurmaktadır. Bireyin fiziksel ve sosyal çevresi ile olan etkileşimi onun kimliğini ve mekanla olan iletişimini etkilemektedir. Bu doğrultuda mekanın sosyal ilişkilerden ve kültürel bağlamdan ayrı değerlendirilemeyeceği için, her toplumun farklı mekan algısı ve mekansal davranış gerçekleştireceği söylenebilir.

Duyular yaşadığımız doğal ve yapılı çevre ile bizi bağlayan, onu algılamamızı, anlamamızı, anlamlandırmamızı, hissetmemizi sağlayan araçlardır [Birer E.ve Kaya S., 2019]. Algılama, çevreden gelen duyu verilerine dayanarak, dış dünya hakkında kurulan bir kuramdır ve her birey kendi kuramını, kendi yaşantısı ve deneyimleri çerçevesinde kurar [Cüceloğlu, 2022]. Buna benzer bir açıklama ile algılama duyu organları yoluyla çevrede var olan nesnelerin ve olayların bilincine varmadır [Köktürk, 2010]. Bu nedenle kamusal mekanların her birey ve her toplum için farklı algılar ve buna bağlı olarak da farklı hikayeler ürettiği söylenebilmektedir. Farklı algıların gelişmesinin en temel nedenleri algı sürecindeki seçici dikkat, seçici algısal değişkenler ve seçici algısal kalıcılık farklarının etkileridir [Siegel,2006].

Kamusal mekan kent içerisindeki kimliği doğrultusunda mekansal öğeleri ile birey ve toplumlar ile mesaj gönderir, kullanıcı bu mesajlara duyu organları, geçmiş anı ve deneyimleri, sosyal bağlamları doğrultusunda algılayarak duygusal anlamlar yüklemektedir.

Günümüzde bireylerin sahip olduğu duyular görme, işitme, tatma, koklama, dokunma, denge, kas ve organik olarak kabul edilmektedir (Tablo 2.1) [Tarçın Turgay,2018; Cüceloğlu,2022; Kahvecioğlu, 1998; Öymen Özak, 2009]. Günlük yaşantıda görme ve işitme diğer duylardan daha fazla kullanılmaktadır ve bu duyular insan için öneminden dolayı birincil duyular olarak adlandırılmaktadır. Geri kalan duyular ise ikincil duyular olarak tanımlanmaktadır [Cüceloğlu, 2022].

Tablo 2.1: Duyuların Sınıflandırılması.

DUYULAR	AKTARICILAR	ALGILANANLAR
Görme	Göz	Renk ve ışık
İşitme	Kulak	Yükseklik, yegınlık, tını
Koklama	Burun	Farklı kokular (çiçek, reçine.yanık vb.)
Tatma	Dil	Tatlı, ekşi, tuzlu acı
Dokunma	Deri	Basınç duyumu
		Sıcaklık duyumu
		Soğukluk duyumu
		Acı-sızı duyumu
Denge	Kulak	Denge, başın eğilmesi ve dönmesi
Kas	Kas	Devinim ve yön
Organik	İç organlar	Sindirim, dolaşım, seks vb.

Mekanı duyular aracılığıyla eş zamanlı algılar ölçer ve şekillendiririz [Pallasmaa ve Holl., 2014]. Kamusal mekân tüm duyular için deneyim alanı oluşturmaktadır [Emir ve Ayataç, 2020]. Kamusal mekandan yayılan uyarıların, duyu organlarına ulaşarak duyum mekanizmasını harekete geçirmesi, algılanan doğal ya da yapılı çevrenin bellekte kodlanması, depolanması ve gerektiğinde geri çağırılması belleğin oluşum sürecini tanımlamaktadır [Öymen Özak, 2008]

Bireyler sürekli olarak dünyayı deneyimler, duyular çeşitli uyarıların aracılığıyla çevreden bilgiler toplar, onları uzamsal ve zamansal bağlamda anlamlandırarak birbiriyle ilişkilendirir, onlarla duyuşsal ilişkiler kurar ve son olarak da onları uzun süreli belleğinde depolar [Turgay Tarçın, 2018]. Mekanı deneyimleyen bireyler ve toplumlar arasında karşılıklı ilişkiler sonucunu mekan yeni anlamlar çerçevesinde bir ürün olarak yeniden üretilir [Norberg-Schulz, 1971]. Tuan [1977]' da bu düşünceye paralel olarak, yerlerin "yaşanmış deneyimlerden inşa edilen anlam merkezleri"

olduğunu ve zaman içinde insanların yaşamları için önemli olarak algılanacağını savunmuştur. Bireyler algıladığı mekan ve bu mekanla kurulan duygusal ilişkiler sonucunda mekanı anlamlandırmaktadır. Terim olarak duygu özel tecrübe, motivasyon, yüz ifadesi gibi bedensel ve zihinsel süreçleri ifade etmektedir [Smith ve Kosslyn, 2017]. Bireylerin anımsaması doğru ipucunun kullanılmasına, kodlamanın gerçekleştiği mekana, duygu durumuna ve etkinliğe bağlı olarak ortaya çıkmaktadır [Turgay Tarçın, 2018; Smith ve Kosslyn, 2017]. Genellikle kolay hatırlanan olaylarla duygular arasında bir bağ olduğu görülür [Goldstein, 2020]. Duygusal olarak güçlü etkiler bırakan olay, anı ve deneyimler ve bu anıların gerçekleştiği yerler daha kolay anımsanmaktadır [Lewicka, 2008].

Duygu ve bellek arasındaki ilişkinin psikolojik, tarihsel ve kültürel önemini inceleyen çalışmalar kolektif bilinçte yer etmiş kamusal olaylara da odaklanmaktadır. Çalışmalarda yapılan tespitler, duygu içerikli kamusal olaylara dair anıların detayları çoğu zaman yanlış olsa da sıklıkla uzun süreli olarak korunduğu yönündedir [Smith ve Kosslyn, 2017]. Bu bilgilerden bireylerin anılarını dönüştürerek aktardıklarını ve her zaman deneyimin kendisi ile aynı olmadığını çıkarabilmekteyiz [Smith ve Kosslyn, 2017].

Belleğin hatırlama ve unutma eylemleri algılanan mekana, zamana ve bireyin yaşadığı sosyal guruba bağlıdır [Halbwachs, 2019]. Bireyin sosyal çevrede edindiği kimlik ve kendini nasıl tanımladığı belleğin değişiminde etkilidir [Rubin, 2020]. Bireyler dahil oldukları gruplar ile kendi bağlamına göre geçmişle farklı ilişkiler kurmaktadır ve bu nedenle mekanla kurulan ilişkide hatırlanan ya da unutilan ögeler değişmektedir [Yalım, 2009]. Bir yerin kültürel yönleri, çevreyle ilgili anlamları, [Gustafson, 2001], kültürel olarak paylaşılan duygusal anlamları ve sosyo politik, tarihi ve kültürel kaynaklardan türetilen bir yerle ilişkili etkinlikleri içerir. Bu bilgiler doğrultusunda kamusal mekana dair edinilen belleğin, dinamik dengesi ile var olduğunu söyleyebiliriz. Bu denge bireye olduğu kadar bireyin bulunduğu sosyal gruba, kültüre ve sosyal özelliklere de bağlıdır.

Seamon [2012] bir yer ile kurulan anlamsal ilişkinin ve bağın, mekanda geçirilen süre ile ilişkilendirilebileceğini ve her gün gerçekleştirilen bireysel ve bedensel eylemlerin yerin anlamını artıracaklarını belirtmiştir. Etkileşimin artması ile detayları ve bütünün içindeki mekansal ögeleri fark etme kapasitesi artar. Bireylerin en çok bağlandığı yerler, genellikle belirli bir yerde uzun süreli ikamet, önemli olaylar ve

yaşam evreleri veya sık ziyaretler sonucunda en yüksek deneyim seviyelerine sahip oldukları yerlerdir [Gustafson, 2001]. Birey bir yeri sık sık ziyaret ettiğinde ve içinde etkinlik gerçekleştirdiğinde mekanla kurduğu anlamsal bağ artacaktır [Gustafson, 2001]. Bir ikamet yerine bağlılık, o yerin geçmişine olan ilgiyi teşvik etmelidir ve bu da daha zengin tarihsel bilgi ile sonuçlanmaktadır [Lewicka,2005]. Lewicka [2008] duygusal anılar ile kolektif belleği iki farklı şehir üzerinden incelerken; ikamet süresi ve şehirde büyümüş olmanın yer ile kurulan duygusal anlam ilişkisini pozitif yönde desteklediğini tespit etmiştir. Ancak yer ile kurulan duygusal anlamların ikamet süresi ile ilişkisinin bulunmadığını belirten yine de daha detaylı incelenmesinin gerekli olduğunu vurgulayan çalışmalar da bulunmaktadır [Hernandez vd., 2007].

Kamusal mekanın kolektif bellekteki yerini incelerken mekanın birey ve toplumlar ile kurduğu duyusal ve duygusal anlamları incelemek önemlidir. Ancak bireyin doğası gereği toplumsal yapısı [Arendt, 2021] belleğin bir grup dahilinde değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Kamusal mekanda gerçekleşen kolektif bellek aktarımı sadece kentin kimliği aracılığıyla olmamaktadır. Mekanı duyuları ile algılayan ve duygusal anlamlar kuran bireylerin oluşturduğu mekana dair edinilen bellek de bir yerin dönüşümünü anlamak için önemli olmaktadır.

2.2.4. Kamusal Mekanı Etkileyen Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Faktörler

Ulusların, devletlerin veya dünya gibi yüksek düzeydeki varlıkların tarihi kamusal mekan biçimlenişlerinden bağımsız değildir. Mekan ve zaman ile sosyal bağlam karşılıklı bir ilişki içerisindedir. Sosyo ekonomik ve kültürel bağlamda mekanda gelişen formlar, sosyal eylemlerin ve süreçlerin parçası olarak üretilmiştir. Bu nedenle her üretim biçiminin, kendi mekansal biçimlenişini ve kendi toplumsal yapısını oluşturduğu söylenebilmektedir [Harvey,1996, Soja,1996].

Sanayileşme ile birlikte, kentlerde sanayi yapılarının yakın çevresinde yaşayanlar için öncelikli olarak konut yapıları oluşturulmuştur. Bu nedenle sanayi yapılarının yakın çevreleri birincil kullanıcılar için büyük bir önem taşımıştır. Daha sonra ekonomik, fiziki ve toplumsal imkanları ile merkezileşen bu alanlar farklı hizmetleri ile birlikte halkın kullanabileceği kamusal mekanlara dönüşmüştür. Bu nedenle üretimin etkisi ile oluşan sanayi alanları, orada ikamet edenlerin belleğinin,

kentin sosyo ekonomik, politik ve kültürel gelişimine katkısı ile, kentsel belleğin ve ülke belleğinin mekansal izlerini taşır.

Mekânlar, anıtları, yapılarının mimari üslubu, duvar yazıları vb. aracılığıyla hatırlatıcı öğeler içerir [Hayden, 1997]. Bu izler yaşayanlar için “kentsel hatırlatıcılar” niteliğindedir. Bu fiziksel izlerin bir kısmı; tarihi yapılar, duvardaki hatıra yazıları, ünlü kişilerin adlarını taşıyan sokaklar gibi öğeler siyasi öğeler tarafından kasıtlı olarak üretilmiş olsa da çoğunluğu farklı zaman dilimlerine ait karakteristik izler sunar [Lewicka, 2008]. Bir yerin önceki sakinlerinden arta kalanlar olan “kentsel hatırlatıcılar”, tarihi bilgileri aktararak doğrudan ya da merak uyandırarak ve o yerin unutulmuş geçmişini keşfetme motivasyonunu artırarak yerlerin hafızasını etkileyebilir. Bireylerin belleklerinde yer eden öğeler, birey var olmadan öncesinde meydana gelen etnik grup, devlet ve dünya tarihine ait olaylara dair olabilir [Zerubavel, 2003]. Kentler, kendini var eden sosyo-ekonomik, politik ve kültürel etmenlerin tarihlerini içinde barındırır. Bu nedenle, yerlerin herhangi bir tek sakin grubundan bağımsız olarak kendi benzersiz kimlikleri vardır.

Mimarlık, kamusal mekandaki kentsel mekanlar aracılığıyla geçmiş ve bugün arasında bağ kurar, toplulukların ve ulusların algılarını biçimlendirir [Boyer,1994]. Kentteki kamusal mekanlar, geçmiş üretim tarzının, geçmişteki gündelik yaşamın ve kentsel deyimlerin birer tanığıdır [Boyer,1994]. Kamusal mekanlar ve kamusal mekandaki yapılar, tarihin belli bir dönemine tanıklık ederek o dönemdeki yaşayış şeklinin, ortak bir geçmişin, kolektif bellek üzerinden sürekliliğini sağlamaktadır. Sanayi çevresinde gelişen kamusal mekanlar bizden önce var olmuş ve sonra var olacak toplumlar arasındaki bağı sağlamaktadır. Bu mekanlar çoklu zaman katmanları ve kültürel aktiviteleri temsil etmelerinden dolayı mekânın ve insanların kimliğinin bir parçasıdır [Loures,2008]. Bu doğrultuda sanayi etkisiyle gerçekleşen mekanların; geleneklerin, alışkanlıkların, toplum bilgisinin ve deneyiminin aynı zamanda dönemin teknolojisi ile yerin kimliğini yansıtan mekânlar olduğunu söylemek mümkün olacaktır.

Yaşam devam ettiği süreçte sosyal değişimler ve kamusal mekandaki gündelik yaşamın dönüşümleri de kaçınılmaz olmuştur. Üretim etkisi ile gelişen mekanlar, yeni gereksinimler ile işlev ve fiziksel olarak dönüşümlere uğrayabilmektedir. Bireyler ve gruplar bu değişimlerle farklı ilişkiler kurarak belleklerinde farklı yer edinebilir. Freud

kentsel mekanın sürekliliğinin sadece fiziksel varlıkları ile ilişkili olmadığını, fiziksel süreklilik olmadığında da imgesel anlamın devam edeceğini belirtmiştir [Boyer,1994]. Kent mekanında yer alan imge niteliğinde kamusal mekanlar fiziksel dönüşüme uğradığında, bireyler ve toplumlar mekanı kentin imgeleri ile eşleştiremez bu durumda kolektif bellek yeni fiziksel durum üzerinden imgesel olarak yeniden üretilir [Rossi, 2006]. Bu durumda dönüşüm geçiren nesne kolektif bellekte ortadan kalkmaz ancak değişimin kendisi de kolektif belleğin bir unsuru haline gelir.

Halbwach [2019] fiziksel çevrede gerçekleşen, atıl kalma ya da yaşanan yerlerin yıkık dökük evlerle çevrili hale gelmesi durumlarında, bireylerin kendisinden bir parçanın da bu değişimle öleceğini belirtir. Birey ve bireyin bağlı olduğu sosyal gruba bağlı olarak değişime gösterilen tepkinin farklı olması da olasıdır. Bireyin mekanla olan bağlılığı, mekana dair tarih bilgisi, mekana olan merak duygusu değişime olan tepkiyi şekillendirebilmektedir.

Kentsel mekanda zamanın koşullarına göre var olmuş yapıların yeni kamusal yaşam ve mekan ilişkileri kapsamında yeniden üretilmesi ile işlevsel olarak değişimler geçirerek toplumsal yaşamın bir parçası olması beklenir. Leeuwen [2005] de bu doğrultuda kentteki önemli kamusal mekanları, mekan topluluklarının, yeni işlevler üstlenerek, parçası oldukları mekanın canlılık kazandırmasını bir gereklilik olarak görürken, Leeuwen [2005] her şeyi korumanın gerekli kararı verememekten kaynaklandığını ve bu şekilde yapıların ve yapı topluluklarının kendilerine acı çektirdiğini savunur. Boyer [1994] birey ve sosyal grupların özel ilişki kurduğu, ulusun geleneklerinden, kentsel manzaralarını oluşturan tarihinden ve kültüründen izler taşıyan mekanların korunması gerektiğini belirtmiştir. Yaşayan kentsel hatırlatıcılara ise güncelleme ve yenileme etkinliklerinin yapılabileceğini belirtmiştir [Boyer, 1994].

Günlük hayatta yaşanan değişimler, kentsel kamusal alanları, fiziksel olgularla birlikte kentsel kimliği ve kolektif belleği etkilemektedir. Tüketim olgusundan kamusal mekanlarda etkilenmiştir. Kontrollü kamusallığın gelişebileceği yeni kamusallık biçimleri ile kentsel mekan yeniden üretilmektedir. Bu durumun fiziksel mekanda meydana getirdiği dönüşümler bireysel bellekleri ve kamusal mekanda gerçekleştirilen eylemleri ve kullanıcılarını da etkilemektedir.

Sonuç olarak kamusal mekanlar toplumu ilgilendiren sosyo-ekonomik, kültürel dönüşümlerin gerçekleştiği bir yerdir, her dönüşüm ve her olay kamusal

mekanda izler bırakır. Kamusal mekanlar bireylerin duyuları ile algılanır, yaşanan anı ve deneyimler ile anlamlı olur (Şekil 2.3) (Tuan, 1977; Lewicka, 2018; Harvey, 1996; Hayden, 1997; Zerubavel, 2003; Loures, 2008). Ancak bireylerin belleği sosyal bir gruptan ayrı değerlendirilemez. Etkileşimde olunan sosyal grup ve tarihin izleri ile bellek, kolektif bir yapıdadır. Değişen yaşam koşulları nedeniyle mekanlarda gerçekleşen fiziksel, kamusal, işlevsel dönüşümler sosyo-ekonomik ve kültürel etkilerden bağımsız değerlendirilemez. Kamusal mekanda birer imge haline gelen kolektif belleğin izleri farklı sosyal gruplar için farklı anlamlar barındırabilmektedir.

Şekil 2.3: Kamusal Mekanda Kolektif Bellek Dönüşümü.

3. FENER 100. YIL SOKAK'IN GELİŞİM VE DÖNÜŞÜMÜ

Fener/Yayla Mahallesi Zonguldak kent merkezinin kuzeydoğusunda Karadeniz'e doğru uzanan burun kısmında yer alan mahalledir. Merkez ilçesine bağlıdır ve merkeze 1 km uzaklıkta bulunmaktadır. 100. Yıl Sokak yaklaşık Fener Mahallesi'nin denize kıyısı olan 800 m uzunluğunda 3-4 m genişliğindeki aksı kapsamaktadır (Şekil 3.1). Alanda tarihi tescillenmiş ağaçlar ile, yeşil ve mavi doku bir arada bulunmaktadır.

Şekil 3.1: 100. Yıl Sokak'ın Konumu.

Kömürün bulunması ile Zonguldak'ta kentleşme süreci başlamıştır. Fener Mahallesi, kömür işletmelerindeki yönetim sınıfının yerleşim yeri seçilmiştir, konut ve sosyal tesis olarak gelişim göstermiştir. Alanı kapsayan Fener/Yayla Mahallesi Ankara Kültür Varlıkları Koruma Kurulu'nun 13.05.1996/4596 Tarih/Sayılı kararıyla “Kentsel ve III. Derece Doğal Sit Alanı” olarak kabul edilmiştir. Alan içerisinde kalan Fener Kulesi- Binası (Karabük K.T.V.K.K. 31.07.2009/1310) ve Varagel Tüneli (Karabük K.T.V.K.K. 08.05.2019/5189) “Taşınmaz Kültür Varlığı” olarak tescil edilmiştir [Bakanlığı K.T. , 2010]. Fener Mahallesi Doğal Sit Alanı, Bakanlık

Makamının 05.012021 tarihli 1509 sayılı Olur'u ile "Doğal Sit-Sürdürülebilir Koruma ve Kontrollü Kullanım Alanı" olarak tescil edilmiştir [Müdürlüğü T.V.,2021].

Bu bölümde ilk olarak alan araştırmasının yapılacağı Fener 100. Yıl Sokak'ın tarihsel, fiziksel ve sosyal çevresinin gelişim ve dönüşümü kısaca aktarılacaktır. Daha sonra çalışma alanına daha fazla odaklanılarak; alanda yer alan ana mekansal öğelerin, tarihsel ve kültürel süreç içerisindeki gelişim ve dönüşümü incelenmektedir.

Çalışma alanının belleksel gelişimi sadece Fener Mahallesi bağlamında anlaşılamayacak kadar çok yönlüdür. Kömürün ilk bulunduğu yıllarda Fransız yöneticiler, alanın liman ile kurduğu ilişkisinde etkisiyle, mahalleyi mesken yeri olarak seçmiştir. Bu durum; 100. Yıl Sokak'ı, Zonguldak ölçeğinde ve hatta kömürün Zonguldak ile ilişkisi içerisinde tarihsel süreç bağlamında tartışılmasını gerektirir. Çalışma alanını sadece Fener Mahallesi özelinde incelemek indirgeyici bir tavır olacaktır. Alanın mekansal gelişimi, kömür işletmesinin, tarihsel süreç içerisinde gerçekleşen politik gelişmelerinden etkilenerek şekillenmiştir. Dolayısıyla alanın gelişim ve dönüşümü tarihsel süreç içerisindeki kırılma noktaları üzerinden, daha çok genel hatlarıyla bu bölümde değerlendirilmiştir.

Sanayi devrimin etkisi ile buharlı makilerin keşfi ve demir çelik endüstrisinin gelişimi başlamıştır. Buharın, yüksek kalorili taşkömürünün yakılarak elde edilmesi nedeniyle kömürün önemi tüm Dünyada hızla artmıştır. Zonguldak'ta kömürün kim tarafından ne zaman bulunduğu dair farklı görüş ve kaynaklar yer almaktadır. Bunlardan biri de sözlü hikâyeler aracılığıyla günümüzde aktarılan Uzun Mehmet efsanesidir. Uzun Mehmet'in, Ereğli'nin Kestaneci Köyünde, buğday değirmeninin sırasını beklerken kömürü bulduğu ve 1930 yılında İstanbul'a giderek padişaha bildirdiği yaygın inançtır [BAKKA,2022]. Günümüzde Ereğli ve Zonguldak'ta Uzun Mehmet adına yapılmış anıtlar yer almaktadır. Mehmet Efsanesi'dir. Kömür madeninin varlığı II. Mahmut döneminde kamuoyunda Cerîde-i Havâdis gazetesinin 30 Temmuz 1840 tarihli bir haberiyle duyulmuştur [Genç,2007]. Türkiye Taş Kömürü Kurumu'nun [Web 4,1948] resmi sayfasındaki tarihçe bilgilerine göre Zonguldak Kömür havzasında 1848 yılında havza sınırları ilk kez belirlenmiştir ve maden üretimi başlamıştır. Günümüzde 1848 tarihi TTK ve kentli için simge haline gelmiştir.

Kömürün bulunmasından itibaren havzanın yönetim yapısı ve işletmeciliği değişmiştir. Tarihsel süreç içerisinde değişen yönetim sistemi, işletmeler, kanunlar Fener 100. Yıl Sokak gelişimindeki sosyal ve fiziksel çevreyi etkilemiştir. Bu tarihler

incelendiğinde Fener 100. Yıl Sokak'ın gelişimi için önemli kırılma noktaları olduğu saptanmıştır.

- Kömürün Bulunması ve Zonguldak Limanı'nın İnşası (1848-1893)
- Ereğli Şirketi Osmanîye'si Yönetimi ve Cumhuriyetin İlanı (1893-1940)
- Ereğli Kömür İşletmesi Yönetimi (1940-1983)
- TTK Yönetimi ve Günümüz (1983-...)

3.1. Kömürün Bulunması ve Zonguldak Limanı'nın İnşası (1848 – 1893)

1848 yılında havza sınırları belirlenerek Hazine-i Hassa (Evkaf Nezareti) adına taşkömürü işletmeciliği başlamıştır. 1848-1854 yılları arasında Hazine-i Hassa (Evkaf Nezareti) yönetimi Osmanlı Devleti mülküdür ancak 1849-1854 yıllarında havza İngiliz Kömür Kumpanyası (Galatalı Sarraflar) şirketine bağlı uzmanlar tarafından işletilmiştir. Bu dönemde İngiliz şirketi Dalmaçya, Arnavutluk ve Karadağ'dan taş ocağı ustaları getirmiştir, daha sonra çevre köylerden madene işçi getirilmeye başlanmıştır. İngiltere'den malzeme ve Uzman Berklay Kardeşlerin getirilmesi ile Kozlu sahilde dekovil hattı ve sahilde yükleme tesisleri yapılmıştır [Apaydın, 2020]. 1854-1856 Kırım Savaşı sırasında kömür madenlerinin önemi daha çok anlaşılmıştır ve Osmanlı, birlik olduğu Fransız ve İngiliz devletlerine, Kozlu- Zonguldak ve Üzülmaz mıntıkasındaki kömürün işletilmesi devretmiştir. 1867 yılında kömür üretimini artırmak için yayınlanan “Bahariye Nizamnamesi” ile havza bölgesinde 13-50 yaş arası her erkeğin 12 günlük periyotlarla madende çalışması zorunlu kılınmıştır [Özdemir, 2011]. Bu dönemden itibaren Osmanlı Devleti havzadaki yönetimi ele almış olsa da işletme çoğunlukla devredilmiştir ve 1882 yılında yayınlanan “Piyasada Serbest Satım İzni” ile bölgeye yabancı sermayeli şirketler gelmiştir. Ocakları işletmek için gelen küçük şirketlerin yanında Fransız sermayesi de bölgeye gelerek çalışmaya başlamıştır [Poshor, 2012].

Zonguldak'a, kömür almak için gelen gemiler için ve diğer deniz araçları için; liman ve yükleme sistemi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda Bahariye Nezareti'nin ihale ettiği tersanenin yapımını, Zonguldak'ta gerçekleştirmek için, Tersane Kalfası Vasiloki İoannidis Efendinin oğlu Mimar Yanko İoannidis, bazı

şartlar doğrultusunda talip olmuştur. 7 Aralık 1893 tarihli sözleşmede belirtilene göre; Yanko Bey, liman yapımı tamamlandıktan sonra işletmeciliğinin kendi yetkisi ile ya da kurulacak bir kumpanya ile tarafından yapılması ve şirket tarafından Osmanlı Bankası'na iki bin adet Osmanlı lirası verilmesi şartları ile işe başlanmıştır [Zaman,2021]. 1896 yılında yapımı başlanan 300 m uzunluğundaki Zonguldak liman mendireği (şekil 3.2) (şekil 3.3) (Web 5,2020) ve yükleme rıhtımı (şekil 3.4) (Web 6, 2020). 1897 tarihinde tamamlanmıştır [Zaman,2021]. Bu anlaşma Ereğli şirketi Osmaniyesi şirketi'nin kurulumunun temelini oluşturmuştur.

şekil 3.2: Zonguldak Limanı.

Şekil 3.3: Zonguldak Limanı.

Şekil 3.4: Zonguldak Limanı.

3.2. Ereğli Şirketi Osmaniye'si Yönetimi ve Cumhuriyetin İlanı (1893-1940)

Osmanlı bankasının da taraf olduğu liman yapım anlaşması ile Yanko Bey Osmanlı bankasının iki müdürüyle beraber Fransız Sermayeli Ereğli Şirketi Osmaniyesi'ni kurarak yetkilerini bu şirkete bırakmıştır. Ereğli Şirketi Osmaniye'si (Société Ottomane D'Héraclée) kısa zamanda bölgedeki hâkim güç olmuştur [Poshor,2012]. Mimar Yanko'nun rıhtımı tamamlaması ile liman etrafında hızlı bir yapılaşma başlamıştır [Öztürk, 2018]. Kent oluşmaya başlarken, kentin etrafındaki faaliyette olan ocaklarda çalışanların kalacağı; barınaklar ve ardından diğer yapılar yapılmaya başlamıştır. Ereğli Şirketi Osmaniye'si tarafından dekovil ve demiryolu, lauvar, kok kömürü üretim fabrikası, yöresel termik elektrik santraller, tünel, varagel yapımları sonucu kömür üretimi artmıştır; bölgede yerli ve yabancı nüfus artışı hızlanmıştır [Tokel, 2019]. Ereğli Şirket-i Osmaniyesi/Ereğli Şirketi tarafından 1893/1896 yılında lauvar atıklarının limandan denize atılması için I. Tünel yapılmıştır ve bu tünel 28.12.1937 tarihine kadar hizmet vermiştir [Tokel, 2019].

Bu gelişmeler gerçekleşirken limanın yöneticisi konumundaki Fransız şirketi, limanın hemen üst kısmındaki şimdi Yayla Mahallesi olarak resmi kayıtlarda yer alan bölgede bir “Fransız Mahallesi” kurmuştur.

1908 Yılında Liman mendireğinin doğusundaki kayalık bölgeye gemilere yardımcı olmak için günümüzde de varlığını sürdürerek tescillenmiş olan Fener Kulesi ve Binası yapılmıştır. Kulenin inşası ile alan “Fener Mahallesi” olarak anılmaya başlanmıştır.

Çalışma alanını kapsayan Fransız yerleşiminin merkezine liman mendireğinin üst tarafına bir kilise inşa edilerek papaz mektebi açılmıştır, 1897 -1910 yılları arasında şirket tarafından hastane, Maden Mektebi gibi yapılar inşa edilmiştir ayrıca günümüzde Yayla Konak'ı olarak anılan Ereğli Şirketi Direktörlük Konağı Fransız Şirketi Osmaniye'si tarafından 1910 yılında yapılmıştır [Poshor, 2012]. Şekil 3.5'te ve Şekil 3.6'da (Yüksel Yıldırım Arşivi) 1920 li yıllarda Deniz Feneri, Kilise, Yayla Konağı, Hastane, İşçi Müdürlüğü yerleşimleri görülmektedir.

Şekil 3.5: 1920’li Yıllarda Fener Mahallesi.

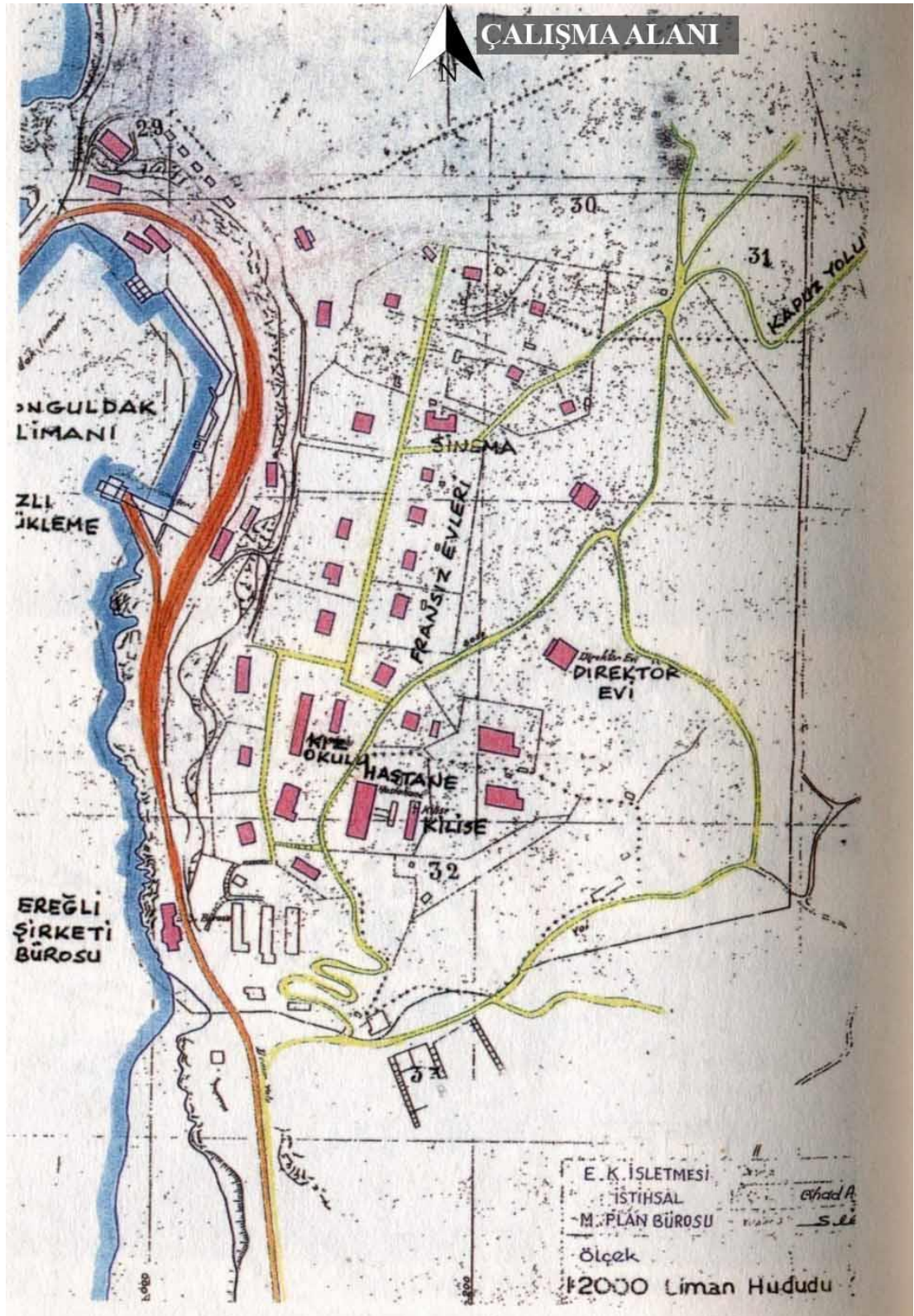
Şekil 3.6: 1920’li Yıllarda Fener Mahallesi.

8 Mart 1919- 1921 tarihleri arasında bölge Fransız askerleri tarafından işgal edilmiştir ve yasak bölge ilan edilmiştir. Bu dönemde bölgede üç katlı yeni evler yapılmıştır. Bu yapılar çoğunlukla aynı mimari üslupla inşa edilmiştir ve pencere tipolojisi yuvarlak kemerlidir [Maden, 2022]. 21 Haziran 1921 tarihinde Milli Hükümet ile yapılan Ankara Antlaşması’ndan sonra Fransız askerleri bölgeyi boşaltmıştır. Cumhuriyet’in ilanından sonra kentsel altyapılar oluşturulmaya başlanmıştır ve diğer sanayi dalları bölgeye kurulmuştur. 1921 tarihinde Mecliste

Amele Kanunu çıkarılarak madende zorunlu çalışma kaldırılmıştır ve çalışanların barınma, sağlık mekânlarına ilişkin düzenleme kararları alınmıştır [Karakök, 2011].

Cumhuriyetin ilanından sonra gerçekleştirilen ulusallaşma politikaları havzada da etkisini göstermiştir. Türkiye’de ulusal bir kuruluş ve yerleşme kültürü bu dönemi tanımlayan bellek olmuştur. 1924 yılında Osmanlı Bankasının yerini almak isteyen Türkiye İş bankası bir anonim şirket olarak kurulur ve 1927 yılında devlet hissedarı haline gelir [Zaman, 2021]. 1926 yılında ilk ulusal ve anonim sermaye olarak Zonguldak Kömür Havzası’nda Kozlu Kömür İşleri TAŞ’ı (Kömüriş)i kurulmuştur. Daha sonraki yıllarda da ulusallaşma politikaları devam etmiş ve Maden Kömürü TAŞ (Türkiş), Kilimli Kömür Madenleri TAŞ, Kireçlik Kömür Madenleri TAŞ, Ereğli Kömür İşletmeleri TAŞ (EKİTAŞ) kurulmuştur [Zaman, 2021]. Mimarlık ve kent anlamında da kuruluş belleği olan dönemde 1934 yıllarında devlet destekli İş bankası isteği ile Mimar Seyfi Arkan, havzada çalışan; mühendis, memur ve işçiler için konut ve sosyal tesis içeren tasarımlar yapmıştır [Yılmaz, 2019]. Türkîş Projelerine ait yapılar Üzülmüş ve Asma Mahallelerinde, Kömüriş projelerine ait yapılar ise Kozlu-Kılıç Mahallesi’nde yer almaktadır [Akbulut, 2011].

Fener Mahallesi ilk oluşumları 1893- 1930 yılları arasında Fransız Şirketi Ereğli Osmaniye’si tarafından gerçekleştirilmiştir. 100. Yıl Sokak aksında yer alan Fener Kulesi ve Binası ile İlk Liman tünellerin inşası da bu dönemler arasında gerçekleşir. Osman Atilla Poshor Fener’in Çocukları kitabında [2012], Fener Mahallesi’nin, yukarıda bahsettiğimiz gelişimini, Umum Müdürlüğü haritası üzerinden göstermektedir ve çalışma alanı bu dönemde yerleşimi gelişen Fener Mahallesi’nin kuzeyinde yer almaktadır (Şekil 3.7). Haritada görülen yamaç üzerindeki evlerin birkaçı yıkılarak yerine yeni yapılar yapılırken (TTK Genel Müdürlük gibi) birkaçı günümüzde mevcudiyetini sürdürmektedir [Zaman, 2022]

Şekil 3.7: 1930'lu yıllarda Fener Mahallesi.

3.3. Ereğli Kömür İşletmesi Yönetimi (1940-1983)

1937-1940 yılları ulusallaştırma politikaları ile hatırlanmaktadır. Ülke genelinde hakim olan bu doğrultuda Kömür işletmelerinin ve Ereğli Şirketi Osmaniyesi' nin tüm mal varlığı Etibank'a bağlı Ereğli Kömür İşletmesi Umum Müdürlüğü (EKİ) (ilk adı Ereğli Kömür İşletme Anonim Şirketi) ne bağlanmıştır [Zaman, 2021]. 1943 yılında hazırlanan Genel Amenajman Avan Projesi'nin on ikinci sayfasında "Memur ve Amele Siteleri" başlığı altında, üçüncü bölümün birinci maddesinde Maden Teknik Okulu ile Deniz Feneri arasındaki alana yeni lojman yapılması teklifi kabul edilmiştir [Poshor, 2012]. Bu alana lojman, okul, ekonoma, sinema, sosyal ve spor tesislerini kapsayan proje uygulanmaya başlamıştır. Bu proje 1934 yılında Seyfi Arkan tarafından yapılan Üzülmez ve Kozlu projelerinin izinde ilerlemiştir. EKİ plan bürosundaki mimar ve mühendisler tarafından hazırlanan projelerde amaç kurumda çalışanların yaşam seviyesini yükseltmektir.

1946 yıllarında daha önce yapılmış liman yetersiz kalmıştır ve aynı yıl Ankara Planlama Komisyonunun seçtiği Y. Mühendis Rıza Berke, Y. Mühendis Joseph Marechal ve Nevzat Yerkeş, Kandilli ve Ereğli'den gelen diğer kömürlerinde Zonguldak limanından yüklenebileceği kapasitede ulaşım yollarının, demir ve deniz yolu tesislerinin yenilenmesine ilişkin avam projeyi hazırlamışlardır [Zaman, 2021]. 1949 tarihinde Hollanda Kraliyet Liman İnşaat Şirketi tarafından başlayan mevcut limanın genişletilmesi demir yolu bağlantısı ve kömür yükleme tesisleri 1957 yılında Adnan Menderes Katılımlı açılışla hizmete başlamıştır [Zaman, 2021].

Çalışma alanında yer alan lojmanlar Seyfi Arkan üslubunun devamı olarak 1944 lü yıllarda EKİ bünyesindeki mimar ve mühendisler aracılığı ile inşa edilmeye başlanmıştır. 1948 yılından itibaren lojmanların ikamet süreci başlamıştır. EKİ yönetim kadrosundaki üst düzey memurlar ve limanın ikinci mendireğini yapmak için yöreye gelen Hollanda firmasının elemanlarının bazıları bu lojmanlara yerleşmiştir [Poshor, 2012]. Lojmanların ardından Fener Mahallesi içerisinde kaloriferli çok katlı üç apartman, 1953 yılında "28 ve 9 daireli" apartmanlar sinema salonlu okul binası, 1955 yılında "24 daireli" apartman hizmete açılmıştır [Maden, 2022]. 100. Yıl Sokak Aksında bulunan Deniz Kulübü, Tenis Kortu, Doktorlar Lokali, Üst Cemiyet, Maden Mühendisleri Odası Lokali yapımları 1945- 1955 yılları arasında EKİ tarafından kullanıma açılmıştır.

1994 yılında (Şekil 3.8) çalışma alanındaki sokak aksları henüz belirgin değilken 1945 yılında (Şekil 3.9) belirginleştiği ve 1955 (Şekil 3.10 yeni limanın ve çalışma alanındaki yapıların şekillendiği görülmektedir (Zonguldak Belediyesi).

Şekil 3.8: Zonguldak Limanı ve Fener Mahallesi, 1944.

Şekil 3.9: Zonguldak Limanı ve Fener Mahallesi, 1945.

Şekil 3.10: Zonguldak Limanı ve Fener Mahallesi, 1955.

Bu yıllarda Sosyal tesisler kurumun yönetici kadrosunun kullanabildiği şehir dışından gelen sanatçıların, sporcuların ağırlandığı mekânlardır. Tenis Kulübü, Tenis Kortu günlük yaşamın bedensel ve zihinsel pratiklerini şekillendirmektedir. Kültürel ve sportif faaliyetlerin aktif olarak gerçekleştiği bu mekânlar; Fransız, Hollanda ve Alman kültürleri ile şekillenmiş fiziksel mekânlar olmanın ötesinde bir dönemin, bir kültürün simgesi haline gelerek, kolektif bağlamda kendi var oluşunun ötesine geçmiştir. Toplumsal bir anlam ve değer taşımaktadır. Bu anlam ve değer üzerinden mekân aracılığıyla kolektif bir birliktelik sağlanmaktadır.

3.4. 1983-... Türkiye Taş Kömürü Yönetimi ve Günümüz

1983 yılında Ereğli Kömür İşletmeleri (EKİ) kapatılarak Türkiye Taş Kömürü Kurumu Genel Müdürlüğü kurulması kararlaştırılmıştır [Zaman, 2021]. EKİ'nin mal varlığı TTK yönetimine devredilirken, EKİ mülkiyetinde olan 100. Yıl Sokak yapıları da TTK yönetimine geçmiştir. 100. Yıl Sokak'ın bu dönemdeki mekansal dönüşümünü anlamak için önce havzadaki ve Türkiye'deki sosyal ekonomik ve siyasi durumu incelemek faydalı olacaktır.

1980’lerde Türkiye’nin ‘Serbest Piyasa Ekonomisi’ kararından havza etkilenir ve özelleşme, sendikalaşma, taşeronlaşmanın temelleri atılır [Zaman, 2021]. Sözleşmeli personel sayısı ve memur ücretleri giderek artarken işçi ücretleri yeterli gelmemektedir ve zam beklentisi bulunmaktadır. 1989 Yılında Genel Maden İş Sendikası başkanın istifası sonrası Şemsi Denizer’in başkan seçilmesi ile “çalışmak, üste saygı ve işe sevgi” olarak belirlenen prensipler; “emek, barış, özgürlük” olarak değiştirilmiştir[Güler, 2019]. 1990-1991 yıllarında sürececek olan TTK işçisinin “onurlu ve insanca yaşam” talebi doğrultusunda bir dizi ; direniş toplantı, söyleşi, işverenle sözleşme görüşmeleri gerçekleşmiştir ve sonuç sağlanamayınca , halkın da desteği ile 4 Ocak 1991 yılında Büyük Madenci Grevi olarak adlandırılan, Zonguldak’tan Ankara’ya 100 bin kişi yürüyüş gerçekleştirmiştir [Zaman, 2021]. Kamusal alan oluşumu ve hak talebi açısından önem teşkil eden yürüyüş sonucunda sendika içinde bölünmeler oluşmuştur. Genel Maden-İş gazetesinde duyurulan [09.02.1991] toplu iş sözleşmesinde, işçilerin ücret ve çalışma koşullarında düzenlemeler gerçekleştirilerek imzalanmıştır. 1990 yılında 34.349 işçisi bulunan TTK’da Resen Emeklilik (işveren tarafından gerçekleştirilen direk olarak emeklilik) , özelleşme gibi sebeplerle 2008 yılında 9.729’a düşmüştür [TMMOB, 2010]. 2022 yılında ise toplam işçi sayısı 7 bin 400’a gerilemiştir [GMİS, 2019]. TTK da çalışan işçi sayısının azalması; kentin kömüre bağlı gelişen yaşamını ve ekonomi piyasasındaki sirkülasyonu azaltmıştır, kullanılan TTK yapılarının bazıları (Üzülmek Kok Fabrikası gibi) atıl duruma gelmeye başlamıştır ve bu durumlar kentin, endüstri kenti olmaktan çıkarak kömür müzesi kentine dönüşümünde etkili olmuştur.

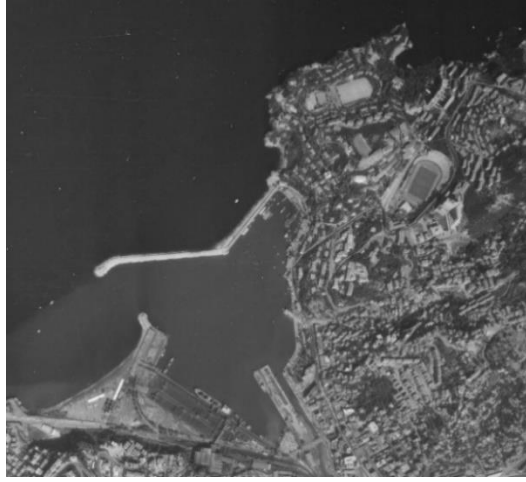
EKİ yönetiminde havzada çalışan işçiler Fener 100. Yıl Sokak’ın ve sokaktaki yapıların bakımını yapmaktadır. EKİ kalabalık kadrosu ile alanın bakımının yapılmasını sağlarken kurumun TTK’ya devredilmesi ile azalan işçi sayısı kömür üretimine ancak yeterli olmuştur.

Çalışma alanını kapsayan Fener/Yayla Mahallesi’nin Kentsel Sit (Karabük K.T.V.K.K. 13.05.1996/4596), sonrasında Doğal Sit olarak tescili gerçekleşmiştir (05.012021/ 1509). Çalışma alanında yer alan Fener Kulesi ve Binası (Karabük K.T.V.K.K. 31.07.2009/1310) ile Varagel Tüneli (Karabük K.T.V.K.K 08.05.2019/5189) de Taşınmaz Kültür Varlıkları kapsamında tescil edilmiştir.

Türkiye’nin ekonomik politikalarından alandaki işletme sistemi etkilenmiştir. Bu dönemde farklı zaman aralıklarında alanda yer alan yapıların işletmeleri

özelleştirme kapsamına alınmıştır. Fener Kulesi Binası özelleşerek Kafe ve Restorana, Müstahdemler Lokali Yaman Restoran’a dönüşmüştür, Deniz Kulübü özelleşmiştir, Doktorlar Lokali ve Mimar Mühendisler Lokali de özel işletme ile yönetilmektedir. Varagel tüneli tescillenmeden hemen önce restore edilerek halkın kullanımına açılması sağlanmıştır.

Şekil 3. 11’da alanı kapsayan Fener Mahallesi ve Limanın 1984 yılına ait uydu görüntüsü , Şekil 3.12’da alanı kapsayan Fener Mahallesi ve Limanın 2022 yılına ait uydu görüntüsü yer almaktadır.

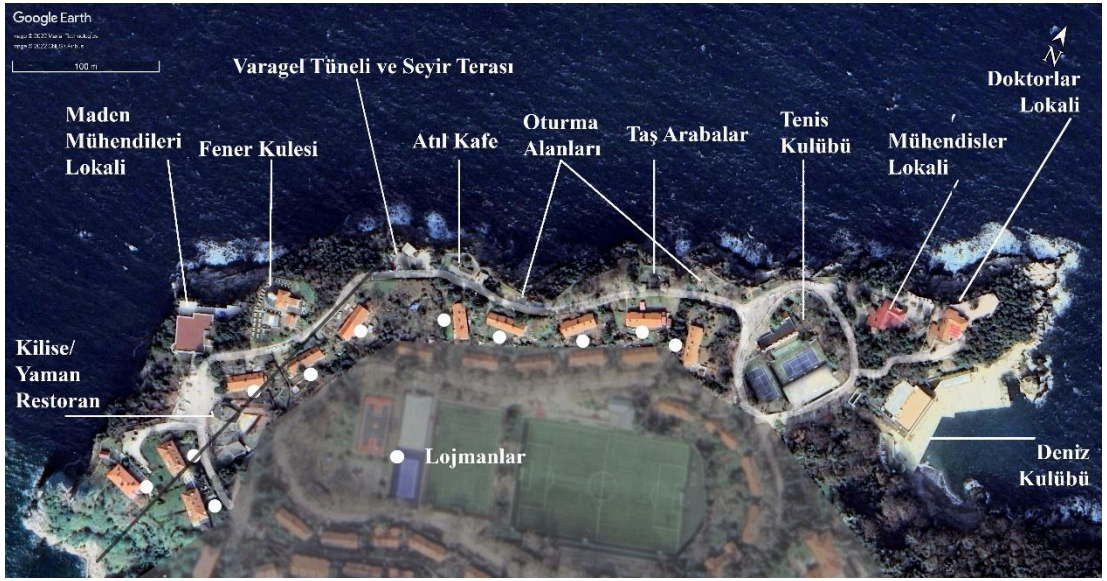
Şekil 3.11: Zonguldak Limanı ve Fener Mahallesi, 1984.

Şekil 3.12: Zonguldak Limanı ve Fener Mahallesi, 2022.

4. ÇALIŞMA ALANININ ANALİZİ

Fener 100. Yıl Sokak özelinde, Zonguldak ve kentin tarihsel akış bağlamında sosyo-ekonomik ve fiziki dönüşümünün incelendiği bölümün ardından, sokak aksına ve çevresindeki mekanlara (Şekil 4.1) odaklanılması ve alanın genel ölçekteki fiziksel ve sosyal durumunun değişimi ve dönüşümünün değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu bölümde çalışma alanında yer alan mekansal öğelerin tarihsel süreçteki gelişim ve dönüşümünün incelenmesinin ardından kolektif bellek bağlamındaki anlamları ve dönüşüm öğeleri analiz edilecektir.

Şekil 4.1: 100. Yıl Sokak ve Mekansal Öğeler.

4.1. Çalışma Alanının Mekansal Öğelerinin Gelişim ve Dönüşümü

Fener 100. Yıl Sokak aksında yer alan Fener Kulesi, sokak aksı ve açık oturma alanları, lojmanlar, Varagel Tüneli, Deniz Kulübü ve Tenis Kortu, Doktorlar Lokali, Mühendisler Lokali ve Madem Mühendisleri Lokali, Kilise mekanlarını kapsayan aks olarak tanımlanabilmektedir.

4.1.1. Fener Kulesi

1908 Yılında Liman mendireğinin doğusundaki kayalık bölgeye gemilere yardımcı olmak için Fener Kulesi ve Binası yapılmıştır (Şekil 4.2) (Şekil 4.3) (Yüksel Yıldırım Arşivi). Fener Kulesi denizden 53 m. Yükseklikte tek katlı yığma kâgir bir yapıdır ve ışığı 20 deniz mili uzaktan görülebilmektedir [Bakanlığı K.T. , 2010]. İnşa edildiği yıllarda Fener'in bakımından, temizliğinden ve kesintisiz çalışmasından sorunlu olan kişiler tarafından lojman olarak kullanılmaktadır. 100. Yıl Sokak henüz oluşmamışken alandaki yapılaşmanın başlangıcını sağlamıştır. Fener Kulesinin inşası ile bölge belleklerde Fener Mahallesi olarak yer etmiştir. Fener kulesi 100. Yıl Sokak'ın kurucu noktası olarak kentin toplumsal belleğini uyaran ve üreten bir yapı niteliği taşımaktadır [Lynch, 2010].

Şekil 4.2: Zonguldak Fener Kulesi ve Binası.

2009 yılında Karabük Koruma Kurulu tarafından 1. Derece Anıtsal Koruma Derecesi ile Taşınmaz Kültür Varlıkları kapsamında tescil edilmiştir ve binanın bakımından Kıyı Emniyeti Genel Müdürlüğü sorumlu tain edilmiştir[Kültür Portalı, 2022]. 2010 yılına kadar babadan oğula geçen Deniz Fenerciliği 2010 yılında yapılan ihale sırasında kulenin son nesli olan “Semih Algır” tarafından işletilmektedir. 2012 yılında Fener Kulesi Binası restorana dönüştürülerek kullanıma açılmıştır [Öksüz, 2012].

Şekil 4.3: Fener Kulesi Restoranı ve Fener Kulesi Lojmanı.

Şekil 4.4: Fener Kafe Restoran.

Fener Kulesi Binası'nın tescillenmiş kalapı alanı günümüzde (Şekil 4.4) mutfak, wc gibi servis işlemleri için kullanılmaktadır (Emniyeti, 2022). Binaya eklenti yapılarak kapalı , yarı açık ve açık kullanım alanları oluşturulmuştur. Tescilli bir yapı olmasına rağmen plansız yapılan eklemeler ile özgün formu bozulmuştur. Fener Kulesi ve Fener Kafe denize uç yapan burunda 53 m. yükseklikte olması nedeniyle şehrin her yerinden görünen ışığı ile birçok eve misafir olmaktadır. Kendine ait kristal deniz feneri özelliğiyle, bir yanıp bir söner odaları ve sokakları, bir aydınlanır bir söner. Bu haliyle Fener kulesi ve kristal ışığı kentli için ikonik bir anlam taşımaktadır. Günümüzde Fener kulesi binası Kıyı Emniyeti'ne ait olduğu için kuleye çıkmak

yasaktır ancak etrafında inşa edilen yarı açık alanlar halkın çay kahve içip, kahvaltı yapıp yemek yiyerek sosyal çevresi ile buluştuğu, sohbet edebildiği işletmesi özele ait olan bir korunaklı yapılandırılmış kamusal mekân haline gelmiştir (Şekil 4.5).

İnşa edildiği dönemin teknolojisini ve yaşam biçimini yansıtan bu yapı tarihin somut izi olan bir bellek mekânıdır aynı zamanda yeni kullanımlar ile yeni anlamlar ve yeni anı değerleri kazanır bu şekilde belleğin mekân üzerinden yeniden üretimi ve taşınması gerçekleşir. Yapı mekan ve zaman içerisindeki tekiliği ile yer,olay ve yapı arasındaki ilişkide zamana tanıklığı ile kentsel belleğin dayanaklarından biri durumundadır. [Rossi, 2006].

Şekil 4.5: Fener Kafe Restoran, 2022.

4.1.2. 100. Yıl Sokak ve Açık Oturma Alanları

Geçmişten günümüze sokaklar önemli siyasi veya kültürel odakları birbirine bağlayan akslar olmanın yanında kamusal ölçekte de kentlerin temel taşları olmuştur. Çalışma alanı da bu işlev ile lojmanların ve sosyal tesislerin yapıldığı 1945 yılları sonrası 1955 yılları arasında şekillenmiştir. Modern Türkiye bireylerin gündelik hayatlarının sosyal aktiflik içinde olması ve kurum çalışanlarının daha sağlıklı yaşamlar sürebilmesi için yeşil alan düzenlemeleri yapmıştır. Bu mekânlar bireylerin bir arada zaman geçirilebileceği etkinlik alanları olan kamusal mekân niteliğindedir. EKİ tarafından sokak aksı üzerinde yarı açık oturma alanı ve kapalı büfe yapılmıştır. Varagel çıkışının yan tarafında deniz kenarında yer alan bu oturma alanı günümüzde

âtıl (Şekil 5.11) durumdadır. Şekil 4.6’da yarı açık alanda 1958 yılında çekilmiş bir fotoğraf yer almaktadır (Zonguldak Nostalji Arşivi). Bu dönemde kullanıcılar sokak aksında gezinti yapıp, kafede çay içip sosyalleşerek alanı deneyimleyebilmektedir.

Şekil 4.6: 100. Yıl Sokak Yarı Açık Alan,1958.

Şekil 1981 yılında EKİ Mimarı Yılmaz Soylu tarafından insanların çocuklarıyla gelip oturabilmesi vakit geçirmesi için taş arabalar ve meydanı yapılmıştır. Bireyler bu taş arabalarda oturup dinlenerek, denizi ve alanın yeşil doğasını izleyebilmektedir.

Fener 100. Yıl Sokak günümüzde doğal kimliksel yapısı yeşil dokusu ve deniz kenarı özelliği ile önem kazanmaktadır (Şekil 4.7)

Şekil 4.7: Fener 100. Yıl Sokak ve Doğal Fiziksel Çevre İlişkisi, 2022.

Kentliler ve mahalle sakinleri; taş arabaların bulunduğu (Şekil 4.8) meydana ve yeni kentsel donatı eklenen oturma alanlarında (Şekil 4.9) piknik yapıp, kitap okuyup, sosyal vakit geçirebilmektedir.

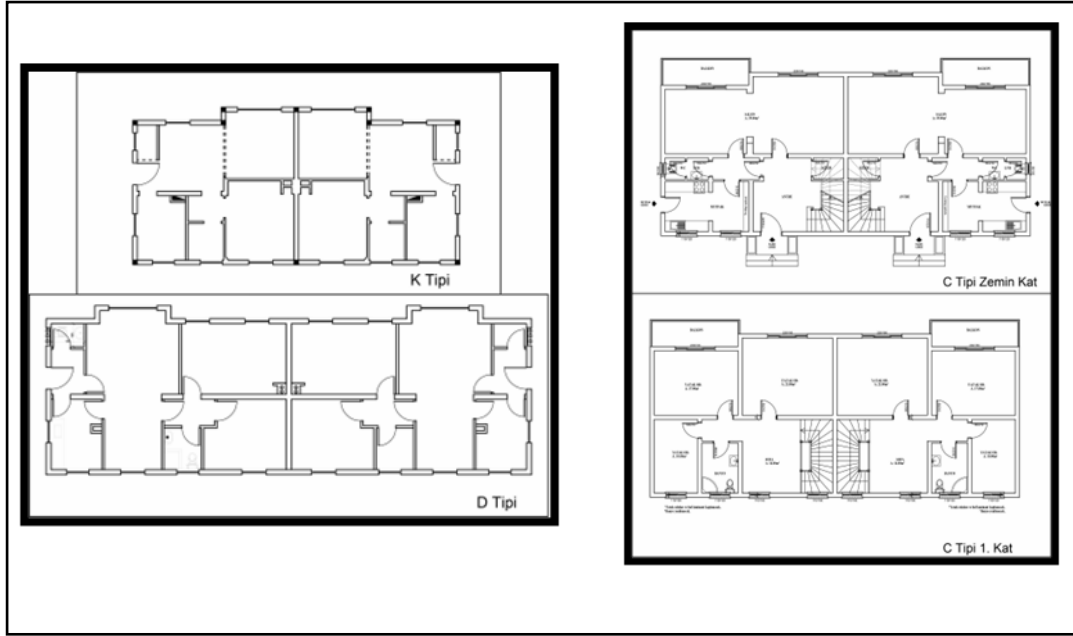
Şekil 4.8: Taş Arabalar ve Yenilenmiş Meydan, 2022.

Şekil 4.9: Fener 100. Yıl Sokak Oturma Alanları, 2022

Şekil 4.10: Atıl Durumda Alan Yarı Açık Alan ve Büfe.

Şekil 4.12: C, D ve K Tipi Lojman Planları.

Liman Yapımı için havzaya gelen Hollandalılar da 100. Yıl Sokak aksında inşa edilen evlerin ilk kullanıcıları arasında yer almaktadır. Hollanda şirketi için EKİ tarafından şirket çalışanlarının çocukları için baraka şeklinde bir okul binası yapılmıştır [Yıldırım, 2022]. Bu okul binası ibadet amacı ile de kullanılmıştır ve belleklerde kilise olarak yer etmiştir. Sonrasında bu yapının yıkılarak yerine Müstahdemler Lokali inşa edilmiştir ancak belleğin sürekliliği ile yeni yapılan yapı günümüzde dahi Kilise olarak anılmaktadır. Şekil 4.13’ te Yüksel Yıldırım arşivinden alınmış 1950’li yıllarda çekilmiş fotoğraf kadrainda baraka şeklindeki okul binası, Fener Lojmanları ve Deniz Kulesi görülmektedir.

Şekil 4.13: Kilise, 100. Yıl Sokak Lojmanları, Fener Kulesi, 1950.

Lojmanların inşa edildiği yıllarda bakım ve onarımından EKİ sorumludur. Bahçelerine düzenli bahçıvan bakımı, sokakta sürekli dolaşan bekçiler ve lojman içerisinde oluşan arızalarda kurum çalışanları müdahale etmektedir. 1983 yılında EKİ'nin TTK'ya geçmesi ve devam eden süreçte TTK'daki işçi sayısının azalması ile lojmanların ve bahçelerinin bakımı içinde yaşayan kullanıcıların sorumluluğu haline gelmiştir. Yapıldıkları dönemin üslubunu yansıtan bu yapılar kullanıcıları tarafından değişikliklere uğramıştır. Alanda bina tipolojilerine ek olarak çıkmalar, yarı açık araç park alanları, kömür koymak için kapalı depolar yapıldığı, denizliklerin çinkodan moziğe dönüştürüldüğü ve doğramaların bina tipolojileri dışında yenilendiği gözlemlenmiştir (Şekil 4.14) (Şekil 4.15).

Şekil 4.14: Lojmanlarda Yapılmış Plansız Eklemeler.

Şekil 4.15: Lojmanlarda Yapılmış Plansız Eklemeler.

4.1.4. Varagel Tüneli

EKİ tarafından 1942-1943 yıllarında lauvar atıklarının taşınarak Fener Kulesi hizasındaki tepeden (100. Yıl Sokak aksından) denize dökülmesi için ikinci bir tünel yapılmıştır (Şekil 4.16).

Şekil 4.16: 100. Yıl Sokak Varagel Tünel Çıkışı ve Mekânlar/Mekansal Ögeler.

Günümüzde Varagel Tüneli (Şekil 4.17) (Pusula, 2019) olarak adlandırılan ve endüstri mirası olarak tescillenmiş olan bu tünel 600 m uzunluğunda on bir derecelik eğimle limandan kayalık tepeye ulaşmaktadır. Tünelin içerisine bant konveyör tekniğiyle çalışan düzenek tünelin çıkış noktasına tulumba katı yapılarak çalıştırılmıştır [Tokel,2019]. 1952 yıllarında tepeden atılan lauvar atıkları denizi doldurmuştur ve rüzgâr etkisi ile de liman mendireğinin arkasına yığılmaya başlamıştır bu nedenle şistin denize dökümü durdurularak Varagel Tüneli kullanıma kapanmıştır [Poshor,2012]. Şist taşımak için inşa edilen ancak 1952 yıllarında kullanıma kapatılan tünel 2017 yılında Zonguldak Belediyesi tarafından onarılmıştır. Liman arkasından Fener 100. Yıl Sokak'a ulaşan tünel ışıklandırılmış ve halkın kullanımına açılmıştır.

Şekil 4.17: Aşıklar Kulesi ve Varagel Tüneli,2019.

2019 yılında Karabük Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 8 Mayıs 2019 tarih ve 5189 sayılı kararıyla ‘taşınmaz kültür varlığı’ olarak tescil edilmiştir [Kültür ve Turizm Bakanlığı,2020]. Belediyenin yaptığı düzenlemede Varagel Tüneli ışıklandırılırken günümüzde seyir terası olarak kullanılan “aşıkclar kulesi” olarak anılan tulumba katı da tadile edilmiştir (Şekil 4.18). Varagel Tüneli liman girişinden (Şekil 4.19) 100. Yıl Sokak’a ulaşımı sağlamaktadır. Endüstriyel amaçlı bir kullanım için yapılan bu tünel, deniz kenarında olup; karstik yapısal özellik taşıyan kayalık içine yapıldığından “doğal”, emek-yoğun bir işçilik içerdiğinden “kültürel”, yaklaşık yetmiş beş yıllık bir geçmişi olduğundan “tarihsel” özellik taşımaktadır[Tokel,2019]. Kentsel bellekte yapıldığı dönemin coğrafi,sosyo kültürel ve ekonomik özelliklerini yanıstan bir simge haline gelmiştir. Endüstri mirası olan bu yapı tasarlandığı dönemin ve tasarlayıcılarının içinde yaşadığı toplumun anlayış, gereksinim ve ilişkilerinin somut göstergesi olarak ait olduğu dönemin izlerini snmaktadır. Loures’in dediği mekanın ve insanların kimliğinin bir parçası niteliğindedir [Loures, 2008]. Sanayi etkisi ile gelişen yapı kentin geçmişine dair mimari gösterge olmanın yanı sıra inşa edildiği dönemin sosyo ekonomik ve kültürel özelliklerine dair bilgiler de sunmaktadır. Yapı kolektif bellek için sembol, metofor ve tutunma noktası niteliği ile geçmişin kaynağı olan kültürel bir miras niteliğindedir [Geijerstam, 2006].

Şekil 4.18: Tulumba Katı- Seyir Terası- Aşıklar Kulesi,2022.

Şekil 4.19: Varagel Tüneli 100. Yıl Sokak ve Liman Girişleri,2022.

4.1.5. Deniz Kulübü ve Tenis Kortu

Fener Mahallesi'nde ilk spor aktiviteleri 1910'lu yıllarda Yayla Konağı bahçesinde başlamış, Maden Mektebinin bahçesinde devam etmiştir. 1930 lu yıllara İ. Behçet Kalaycı Bir Zamanlar Zonguldak [2016] yazısında Fener Mahallesi'ne ilişkin hatıralarını şu şekilde anlatmıştır:

“Fener Senti Zonguldak'ın PERA'sı idi. Loş Ormanların içinde çan sesleriyle ürperirdiniz. Orman içine döşenmiş dar kaldırımlarda bazen bir papaz silüetiyle, bazen de aralarında fiskos eden rahibelerin egzotik görüntüleriyle karşılaştınız. Fransız stilindeki dik çatılı, panjurlu ev lerin bahçeleri küçük parklar gibi bakımlıydı. Maden Mektebinin Tenis Kortunda şık hanımlarla beyler Fransızca konuşurdu. Burası kentin en uygar yeri idi ve çevre yaz kış solmayan defnelerle kaplıydı.”

1943 yılında Maden Teknik Okulu ile Deniz Feneri arasındaki alana yeni lojman yapılmasının ardından Türkiye Taş Kömürü Bina Bildirim Tutanakları'na göre Deniz Kulübü, 1950 yılında Tenis Kulübü inşa edilmiştir (Şekil 4.20) (Şekil 4.21) (Yüksel Yıldırım Arşivi) [TTK, 2022]. 1951 yılında Tenis kortlarının tamamlanması ile Deniz kulübü ve Tenis Kulübü “Tenis Deniz İhtisas Kulübü” olarak birleştirilmiştir. Kulübün kurucuları arasında Zeki Yerdelen, Nezih Kırıl, Enver Ediger, Suck ve Davis gibi isimler bulunmaktadır [Poshor, 2012]. Kurulduğu yıllarda bu mekânlara giriş izni EKİ kurumunda çalışan yöneticiler ve yöneticilerin aileleri ile sınırlandırılmıştır. Babasının kurumda çalışması dolayısıyla lojmanda ikamet eden ve tenis kortunu kullanabilen Osman Atilla Poshor Fener'in Çocukları kitabında Tenis Kortuna dair anılarını şu şekilde aktarmaktadır:

"Nezih Kırıl, Enver Ediger gibi EKİ'nin üst düzey yetkililerini oynamaya geleceği saatlerde Tenis Kulübü'nün yakınında bile olmamaya çalışırdık. Raket, top gibi tenis malzemelerinin temini hem çok pahalı hem çok zordu. Babamın Zonguldak'ta çalışmalarını tamamlayarak memleketlerine dönen yabancılardan 1955 yılında satın aldığı Royal Marka, kötü bir raketle tenis oynamaya başladım...Tenis topumuz olmadığı için, ya çok oynandığında korta bırakılmış patates dediğimiz eski topları kullanır ya da oynayanların tel örgüler dışına kaçırıp çalılar arasında “kaybettikleri”, daha doğrusu öyle sanmaları içi bizim sakladığımız topraklardan “bulduklarımızla” (!) durumu idare etmeye çalışırdık.”

Spor aktiviteleri etrafında şekillenmiş bu etkinlik alanları kamusal mekânda sınırlandırma yaratarak sosyo-ekonomik ayrışmanın bir göstergesi olmuştur. Alana yeni bir kamusallık biçimi eklenmiştir. Habermas'a [2018] kamusal alan söylem ve eylemin gerçekleştiği mekanlardır. Kamusal mekanlar bireylerin bir araya geldiği kolektif eylem ve paylaşım alanları olarak tanımlanırken günümüzde sokaklar, kahvehaneler, gösteri merkezleri gibi çok çeşitli bir kapsamdadır [Denir Kahraman,2019]. Sanayinin etkisi ile kamusal alan kavramı günümüze yansıyan biçimlenişleri ile şekil değiştirmiştir, endüstri doğrultusunda şekillenen kentlerden biri olan Zonguldak için bu mekanlar planlanmış gündelik yaşam pratikleri geliştirmeye aracı olmuştur [Sennet,2020]. Antik Yunan'da kamuoyu oluşumun belirli bir grubun gerçekleştirmesi gibi Tenis Kulübü ve Tenis Kortu da toplumun egemen yapısının tahakkümü ve statü eşitsizliğinin işaretleri ile var olmuştur. Bu durum Fraser'ın [1990] herkese açık ve serbestçe erişilebilir kamusal alan anlayışının hiçbir zaman var olmadığını savunan düşüncesini de desteklemektedir.

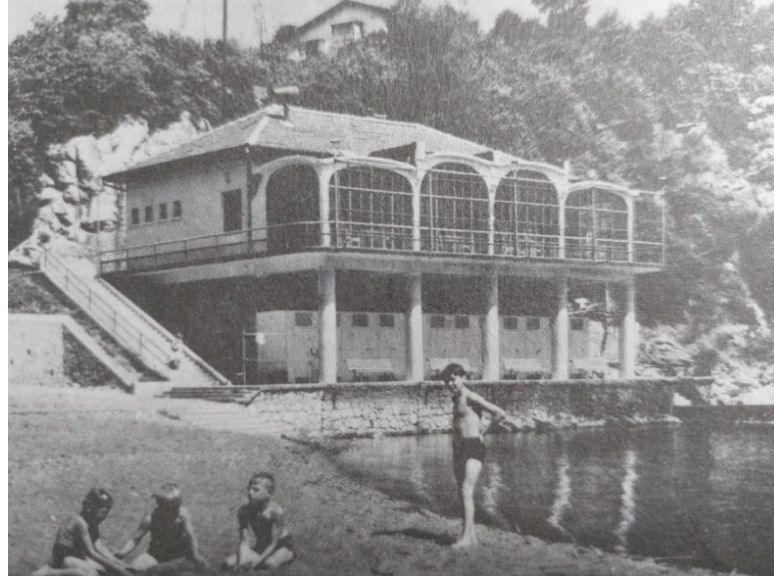
Şekil 4.20: 1950’li yıllarda Fener Tenis Kortu.

Şekil 4.21: 1950’li yıllarda Fener Tenis Kortu.

Deniz Kulübü coğrafi konumu itibari ile denize girilebilen bir sosyal tesis olması açısından doğal fiziksel çevresi ile belleklerde geçmişten günümüze yer ederken aynı zamanda kentin kültürel altyapısını oluşturan sosyo kültürel bir bellek mekânıdır. Bu yapılar inşa edildikleri dönemin kültürel yaşamının merkezi olmaktan öte kentin kültürel yaşamının merkezi niteliğini taşımıştır. 1944 yılında kullanımı başlayan Deniz Kulübü EKİ işletmektedir ve işletmeden Mösyö Kola sorumluymuş. 1960’lı yıllarda kulübün restoranında İstanbul’dan gelen Rum asıllı aşçı çalışırken yıl başı ve özel günlerde İstanbul’dan kulübe müzisyenler getirilmiştir. İstanbul Filarmoni Orkestrası’nın ünlü yönetmeni Süheyl Denizci, piyanist Hikmet, kemancı Adanan Bey, kontrbasçı Muvaffak, saksafoncu Ergünc, Muhittin Paydaş, Bedri Akkaya Levent

Ağralı'da Deniz Kulübü'nde müzisyenlik yapmıştır ve Levent Arıdağ bu dönemde İngilizce, İtalyanca ve İspanyolca da dahil olmak üzere şarkılar söylemiştir [Poshor, 2012]. Görülmektedir ki Deniz Kulübü kurulduğu yıllarda yüzme imkanının yanı sıra restoran ve müzik etkinlikleri ile de kent içerisinde kimlik kazanan sosyal bir tesis olmuştur. Osman Atilla Poshor'un [2012] 1950 yılında çekilmiş Hollandalı çocukların kumda oynadığı kendisinin ayakta durduğu fotoğraf Şekil 4.22 de yer almaktadır. 1957 yılına ait Şekil 4.23'te yer alan Deniz Kulübü görünümü de Hayati Yılmaz'ın Pusula Gazetesi yazısından alınmıştır (Yılmaz, 2020).

Şekil 4.22: Deniz Kulübü, 1950.

Şekil 4.23: Deniz Kulübü, 1957.

1983 yılında EKİ'nin tüm varlığının TTK'ya geçmiştir.1991 yıllarında TTK işletmesi ile Milli emlak arasında yapılan karşılıklı takas sonucunda Deniz Kulübü Milli Emlak mülkiyetine geçmiştir [Halkınsesi, 2014]. 2013 yılına kadar işletmesinin özel şahıslara kiralanması ile çalıştırılan Deniz Kulübü TTK döneminde üyelik sistemi kaldırılarak halka açık hale gelmiştir [Yıldırım, 2017]. Tesisin 2006 yılına ait görünümü Şekil 4.24'te yer almaktadır (Web 7,2007).

Şekil 4.24: Deniz Kulübü, 2006.

2013 yılında Deniz Kulübünün işletmeciliği Metin Kocaklı tarafından yapıldığı dönemde Milli Emlak ile anlaşarak işletmesini devralan Demir Madencilik Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı ve Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası Yönetim Kurulu Üyesi Metin Demir Pusula Gazetesinde geçen 2013 tarihli röportajında ;

“Milli Emlak'taki gerekli ihale prosedürleri hallolduktan sonra biz işletmeci olarak buraya başladık. Zonguldak'ın turizm pastasından pay alması yönünde bir tesis olarak buraya baktığımız için önceki halinin çok yeterli olmadığını gördük. Zaman içerisinde binanın eskimesi, yıpranması ve fonksiyonlarının kısmen körelmesi sebebiyle ciddi bir renovasyon ihtiyacı vardı. Yine Dedeman Otel'in proje faaliyetlerini yürüten, İstanbul'dan çalıştığımız, konusunda çok iyi bir mimarlık ofisini davet ettik. Burası koruma alanı olduğu için bunu da koruyarak, nasıl bir çalışma yapabiliriz?

araştırmaları yaptık. Projelerimizi ortaya koyduk. Devamında belediyeden ve Valilik'ten gerekli izinleri aldıktan sonra yaklaşık 4-5 ay önce inşaat çalışmalarına başladık [Demir, 2013].”

ifadelerini kullanmıştır. Yapılan alışmalar doğrultusunda binasının bir kısmı yıkılarak eski binanın izlerinde bar, kafe ,restoran, yüzme terası, soyunma alanları bulunan yeni bir sosyal tesis inşa edilmiştir. Deniz Kulübü’nün günümüzdeki hali şekil 4.25, şekil 4.26 ve şekil 4.27’de yer almaktadır (Web 8,2022).

şekil 4.25: Deniz Kulübü Görünümü.

şekil 4.26: Deniz Kulübü Bar Alanı ve Güneşlenme Terası.

Şekil 4.27: Deniz Kulübü Yıkılarak Yeniden Yapılan Kısım.

Tenis Kulübü ve Deniz Kulübü sosyo ekonomik ve kültürel ayrışmanın mekân üzerindeki yansımaları göstermektedir. Anı değeri olan mekânların yıkılarak geçmişle bağ kurmayan yapıların inşa edilmesi sadece inşa edildiği döneme ait belleği değil, kullanıldığı sürece mekân ile birlikte oluşan kolektif belleği de yok etmektedir. Bireylerin sağlıklı toplumsallaşabilmesi için, içinde yaşadığı çevrenin ona tarihsel gelişimini ve simgelerini aktarabilmesi gerekmektedir [Çalak, 2012]. Ayrıca bir yapının geçirdiği değişikliklerin bilinmesi o yapının özgün tasarımının bilinmesi kadar önem taşıyabilmektedir, çünkü bu değişiklikler, yapıda değişik dönemlerin mimari anlayışını, beğenilerini, modaları ve kullanıcıların yaşam biçimlerini yansıtır ve bu nedenle kent belleğindeki sürekliliği sağlar [Madran, 2001].

4.1.6. Doktorlar Lokali, Mimar ve Mühendisler Lokali ve Maden Mühendisleri Lokali İnşası

Türkiye Taş Kömürü Bina Bildirim Tutanakları kayıtlarında 100. Yıl Sokak Aksının en uç kısmında yer alan Doktorlar Lokali (580/8) 1951 yılında B tipi yapı grubunda sosyal tesis olarak arşiv kayıtlarına eklenmiştir ve Mimar ve Mühendisler Odası da B tipi yapı olarak 1961 tarihinde demirbaş defterine eklenmiştir [TTK, 2022]. Maden Mühendisleri Lokali'nin ise yine 1950 yılında mesken olarak inşa edildiği aynı dokümanlarda görülmektedir [TTK, 2022].

Ekrem Murat Zaman 1952 yılında Doktorlar Lokali ve Mühendisler Lokali olarak kullanılan bu yapıların İngiliz "The Cementation Company Ztd. (ve Alman

DEMAC firması) tarafından yapılarak EKİ'ye devredildiğini ve yapılarının mimarının Prof. Mehmet Ali Handan olduğunu belirtmektedir [Zaman, 2021].

EKİ döneminde kurum çalışanlarının kullanımı için yapılan bu sosyal tesislere girebilmek için Tenis Kulübü ve Deniz Kulübünde olduğu gibi üye olmak gerekmektedir. Mekânlar geçmiş dönemde TTK'nın üst yönetimi tarafından kullanılan bir etkinlik alanı olmuştur.

Doktorlar Lokali (Şekil 4.28), Mimar Mühendisler Lokali (Üst Cemiyet/B Tipi) (Şekil 4.29) Mühensileri Lokali günümüzde TTK'ya aittir ve özel işletmeler tarafından kafe- restoran olarak işletilmektedir. Günümüzde açık ve yarı açık mekân kullanımları ile kentliler tarafından sosyalleşme alanı olarak kullanılmaktadır. Gündüz ve akşam kullanımı olan insanların buluşarak yemek yiyip sohbet edebildiği, özel günlerini kutladıkları mekânlardır. Maden Mühendisleri Lokali ise TTK'dan maden mühensilerince devralınmıştır ve bu mekânlar isimlerine nazaran işletmesi özele ait herkesin kullanımına açık mekânlardır.

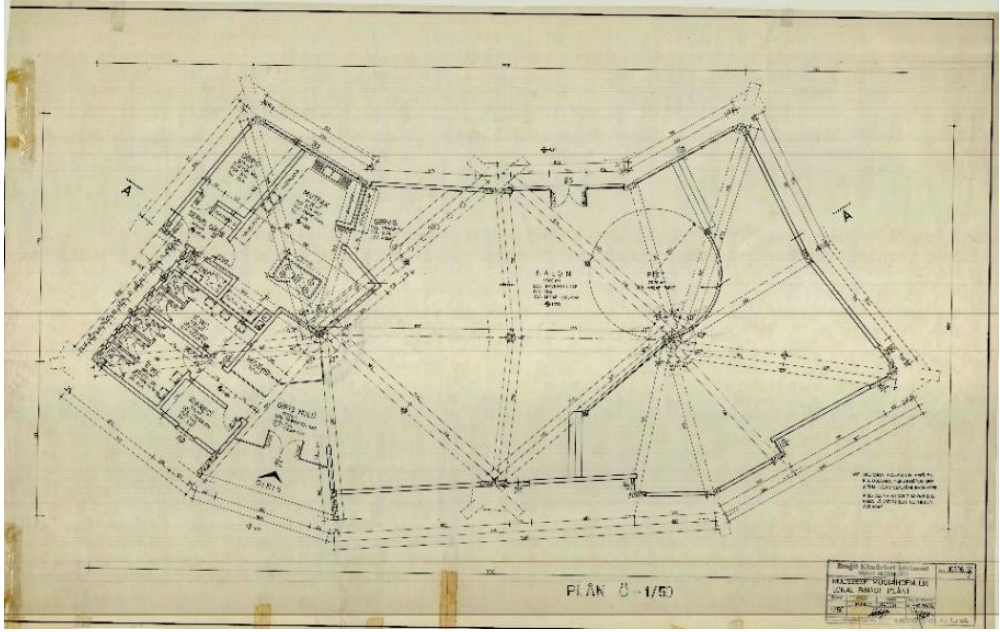
Şekil 4.28: Doktorlar Lokali,2022.

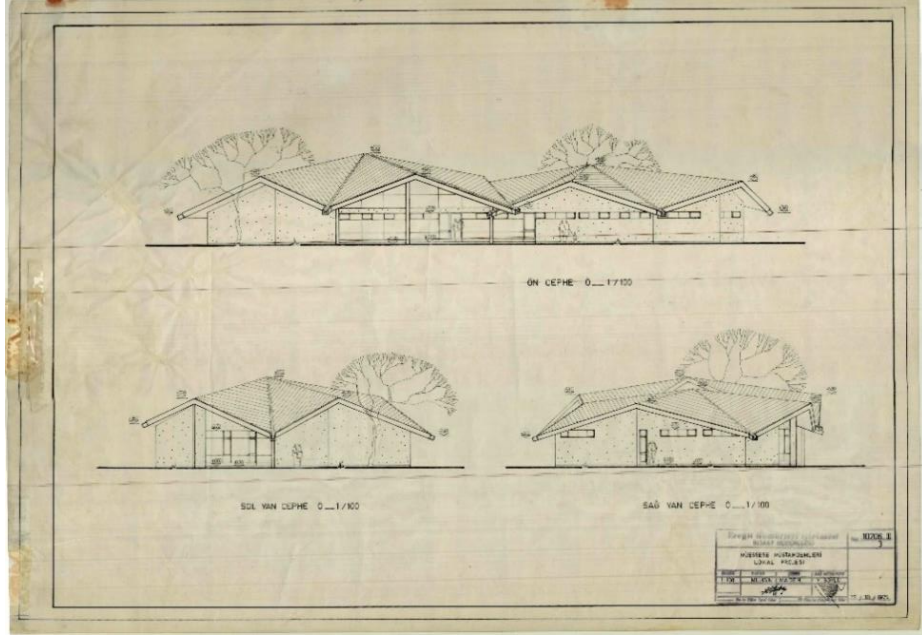
Şekil 4.29: B Tipi, Üst Cemiyet, Mimar ve Mühendisler Odası,2022.

4.1.7. Müessese Müstahdamleri Lokal Binası /Kilise/Yaman Restoran Değişimi

Bölgeye geçici olarak yerleştirilmiş Hollandalıların kullandığı okul-kilise sosyal tesisinin yıkımının ardından, Türkiye Taş Kömürü Bina Bildirim Tutanakları'na göre 1980 yılında Memur Lokali sosyal tesis olarak inşa edilmiştir [TTK,2022]. İnşa edilen Memurlar Lokali 1976 yılında Mimar Muhsin Maden tarafından TTK Müstahdemleri Lokal Binası olarak projelendirilmiştir [TTK,2021]. Binanın tasarımında yükseklik önemli kriter olarak belirlenmiş ve çevresindeki yapıları geçmeyecek şekilde projelendirilmiştir [Maden,2022]. Maden alandaki binaların yükseklik tipolojisinin belleklerde edindiği yerin zarar görmesini istememiştir. Şekil 4.30 ve Şekil 4.31'de yapının TTK arşivinden taranmış projenin plan ve görünüşleri yer almaktadır.

Şekil 4.30: Müessese Müstahdamleri Lokal Plan, 1980.

Şekil 4.31: Müessesese Müstahdemleri Lokali Görünüş , 1980.

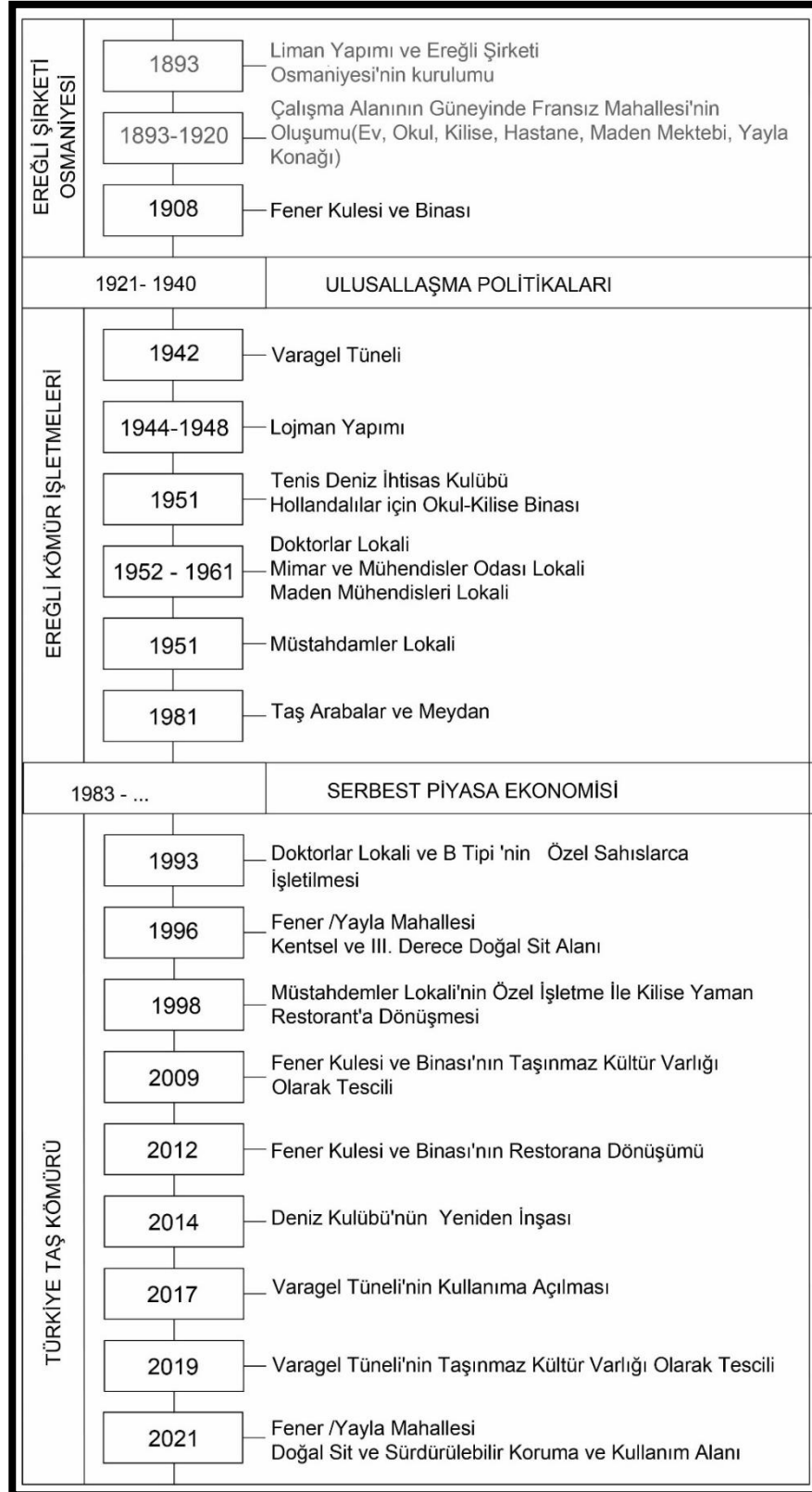
Müessesese Müstahdemleri Binası geçmişten günümüze belleklerde kilise olarak yer etmiştir. İşletmecileri ile birlikte isim değiştirerek günümüzde “Yaman Restaurant” adı da eklenmiştir. Gündüzleri çok kullanılmayan bina daha çok düğün salonu ve özel günlerde etkinlik alanı olarak kullanılmaktadır. Binanın özgün yapısına plansız eklemeler yapılmıştır. Giriş kısmına kompozit sundurma eklenmiştir (Şekil 4.32) ve bina parselinde yarı açık alan inşa edilmiştir(Şekil 4.33) (BAKKA,2022) (Web 9,2000).

Şekil 4.32: Kilise – Yaman Restoran

Şekil 4.33: Kilise – Yaman Restoran

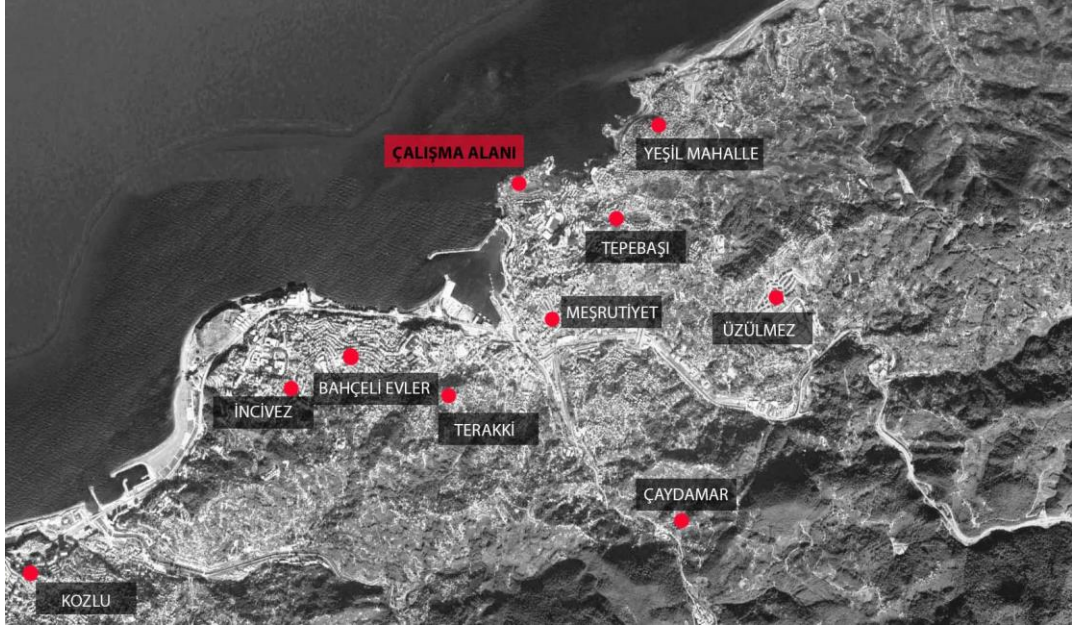

Şekil 4.34: Tarihsel Süreç İçerisinde Fener Mahallesi'nin Dönüşümü.

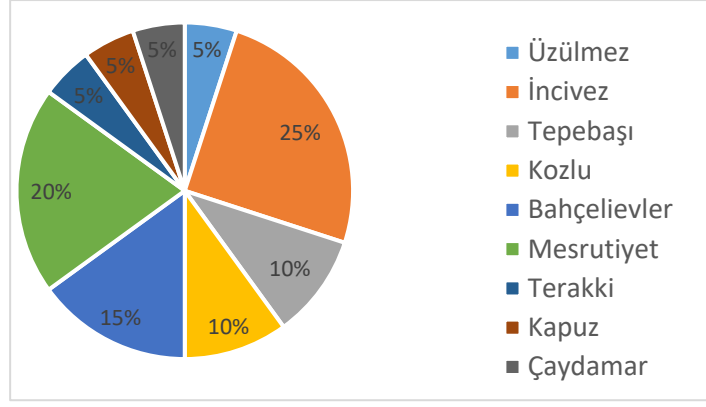
4.2. Çalışma Alanının Kolektif Bellek Çevresinde Analizi

Bu bölümde Fener Mahallesi'nde on yıldan uzun süredir ikamet eden “Fenerliler” ve mahalleyi belirli sıklıklarla deneyimleyen “ziyaretçiler”le yapılmış yarı yapılandırılmış görüşmelerin içerikleri keşfedici bir yaklaşımla analiz edilmiştir. Bu doğrultuda sosyal grupların belleği ile kamusal mekan ilişkisi anlaşılmaya çalışılmıştır.

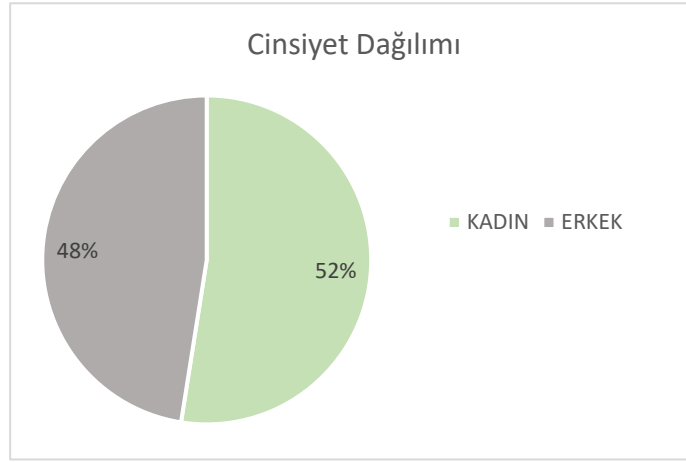
Görüşmeci seçiminde, ziyaretçi grubunda yer alan katılımcıların, kent içerisinde ikamet ettikleri yerlerin çeşitliliğine (Şekil 4.35, Şekil 4.36) dikkat edilmiştir. Kullanıcıların toplam sayısında cinsiyet (Şekil 4.37) ve yaş dağılımında (Şekil 4.38) dengeli bir durum söz konusu iken bu faktörler değerlendirme değişkenlerine dahil edilmemiştir. Çalışmada bireylerin ikamet süresi kolektif bellek açısından incelenmek istenen değişken olarak sınırlandırılmıştır. Mahalleyi ziyaretçi olarak kullanan bireyler; İncivez, Bahçelievler, Terakki, Çaydamar, Üzülmöz, Meşrutiyet, Tepebaşı olmak üzere Zonguldak'ın farklı mahallelerinde ikamet etmektedir.

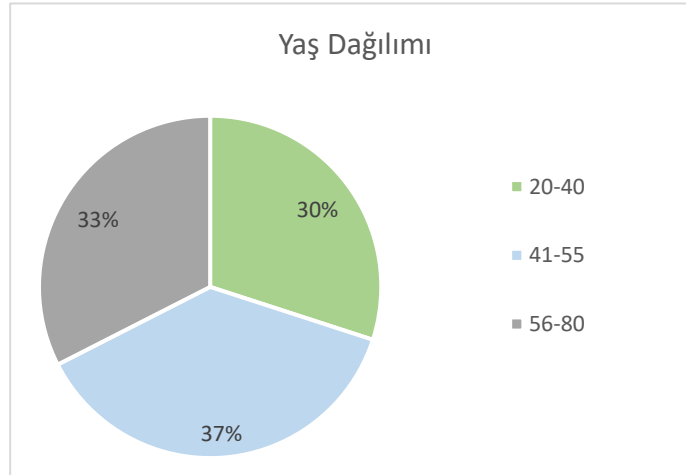
Şekil 4.35: Ziyaretçilerin Yaşadığı Yerlerin Harita Üzerinden Gösterimi.

Şekil 4.36: Ziyaretçilerin Yaşadığı Yerlerin Dağılımı.

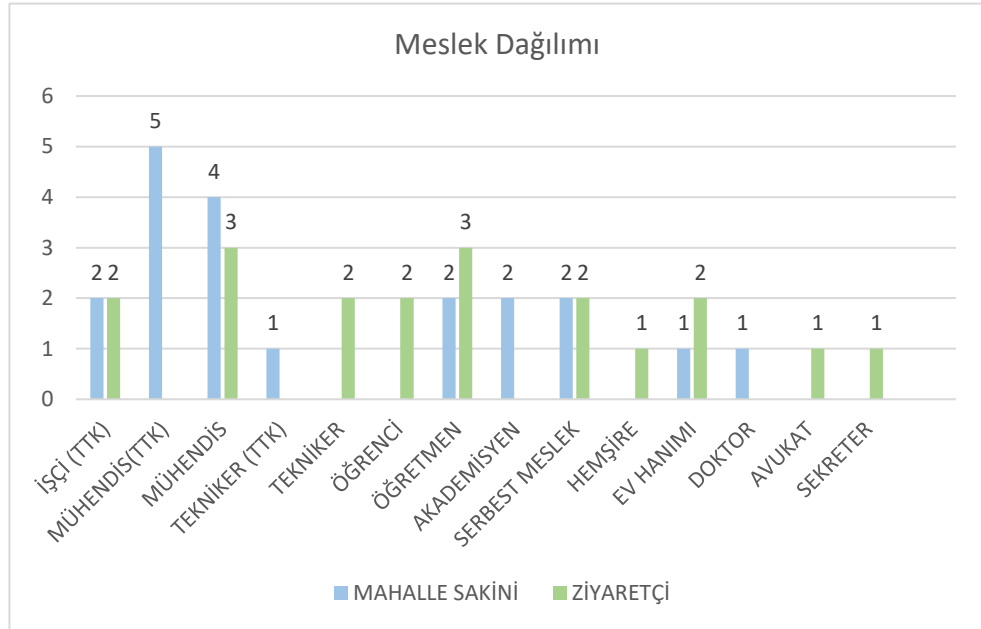

Şekil 4.37: Kullanıcıların Cinsiyet Dağılımı.

Şekil 4.38: Kullanıcıların Yaş Dağılımı.

Mahalle sakinlerinden 8 bireyin TTK'da işçi, mühendis, tekniker pozisyonlarında çalışıyor olması ya da kurumdan emekli olması dikkat çekmektedir. Bu durum Fener Mahallesi'nde EKİ ve TTK için yapılmış lojmanların olmasının bir sonucu olarak yorumlanmıştır (Şekil 4.39).

Şekil 4.39: Kullanıcıların Meslek Dağılımı.

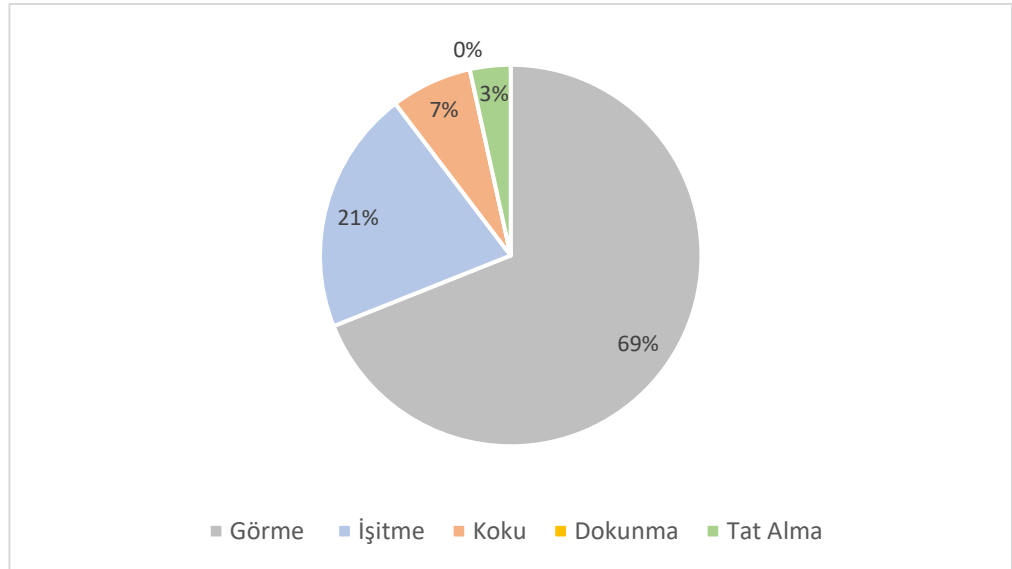
4.2.1. 100. Yıl Sokak'ın Duyu ve Duygusal Anlamının Analizi

Bireyler ve toplumlar yaşadıkları fiziksel çevre ile etkileşim halinde olmasına rağmen her birey ve toplum mekanla farklı etkileşim içerisindedir. Mekan etkileşimi duyular ile başlar. Kamusal mekanlardan gelen uyaranlar aynı olsa da her birey ve her toplum için farklı algılanır ve farklı anlamlar üretir [Cüceloğlu, 2022; Öymen Özak, Kahvecioğlu, 1998; Pallasmaa ve Holl, 2014]. Mekanın doğası gereği duyular aracılığıyla algılanır ve görme, işitme duyuları birincil duyulardır [Cüceloğlu, 2022].

Bu doğrultuda kamusal mekanda birey ve toplumları etkileyen duygusal öğeler Fenerliler ve ziyaretçiler açısından karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Yapılan görüşmeler analiz edildiğinde görülmektedir ki Fenerliler ve ziyaretçi tüm bireyler görme duyusu ile ilgili anlatım yapmıştır. Görmeye dayalı mekan anlatımları doğal ve yapılı çevreye dair bellek öğelerini kapsamaktadır.

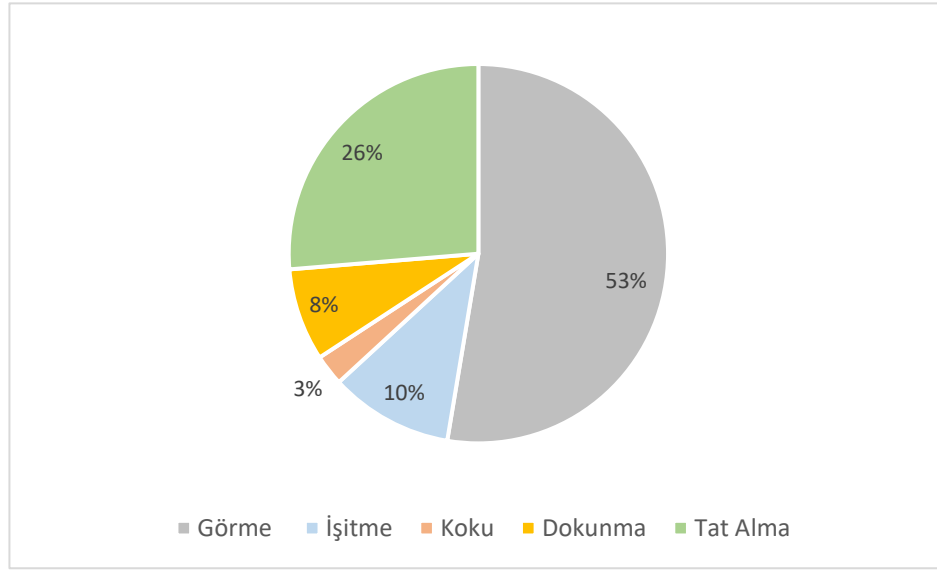
Fenerli beş birey “kuş sesleri” ve “denizin dalgası” ifadeleri ile doğal çevreyi anımsarken yine fenerli olan bir başka kullanıcı (F3) yüksek sesle müzik açılmasından dolayı rahatsızlığını dile getirdiği sosyal tesislerine dair anlatım yapmıştır. İşitme duyusu Fenerlilerin en çok bahsettiği ikinci duyu olmuştur. İki Fenerlinin koku duyusuna dair mekansal anlatımları, lojmanların gül bahçeleri ile ilgili olmuştur. Tat duyusu Tenis Kortunda içilen çayın tadı ile bir kullanıcının ifadesinde yer almıştır. Fenerliler öncelikli olarak görme (20) (%69) ve işitme (6) (%21) duyularına dair anlatımlar yapmışlardır. Koku (2) (%7) ve tat (1) (%3) duyusu mekan hatırlamalarında öne çıkan diğer duyular ikin dokunmaya dair mekansal anlatım yapılmamıştır (Şekil 4.40).

Şekil 4.40: Fenerlilerin Duyusal Anlatımları.

Ziyaretçi bireylerin görmeden sonra en çok hatırlama yaptıkları duyu tat duyusu olmuştur. Dokuz ziyaretçi piknik yaptıkları açık oturma mekanlarını hatırlamıştır, bir ziyaretçi kahvaltı yaptığı Fener Kafe’yi anımsamıştır. İşitme duyusu tat duyusundan sonra gelerek kuş sesleri, neşeli insan sesleri, liseli öğrencilerin kavgaları ve tavuk sesleri ifadeleri ile dört ziyaretçinin anlatımında yer almıştır. Dokunma duyusu hava sıcaklığı ile üç ziyaretçi için çevre algısında önemli olurken bir diğer ziyaretçi açık alandan gelen sidik kokusunu anımsayarak mekansal anımsama yapmıştır. Ziyaretçilerin anlatımlarında görme (20) (%53) ve tat (10) (%26) duyusu öncelikli olmuştur. İşitme (4) (%10) duyusu ziyaretçilerin kamusal mekanın anımsanmasında

görme ve tat kadar etkili bir uyaran olmamıştır. Dokunma (3) (%10) ve koku (%3) ise mekan kullanımını etkilemesi nedeniyle anlatımlarda yer almıştır (Şekil 4.41).

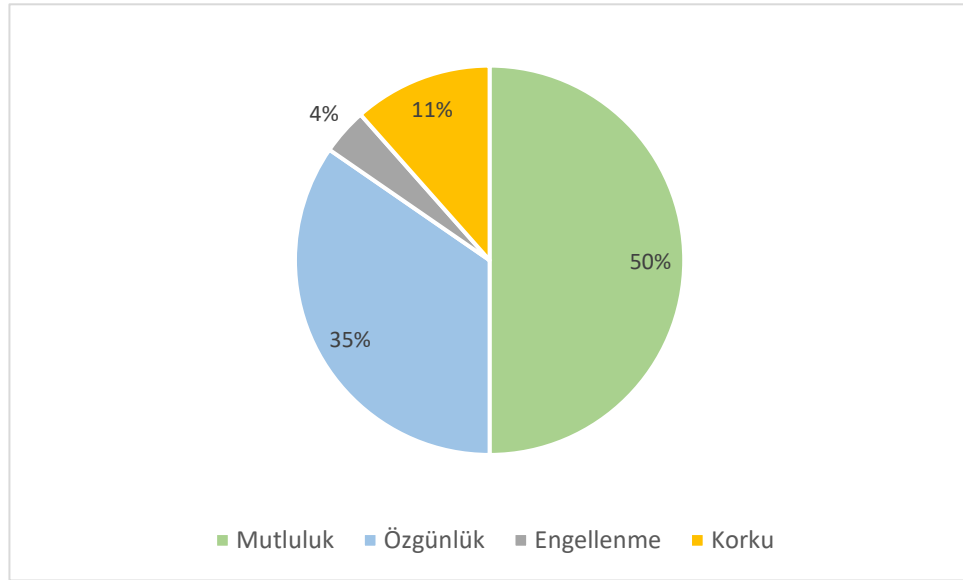
Şekil 4.41: Ziyaretçilerin Duyusal Anlatımları.

Kültür ve uygarlıkların en önemli aracı olan dil, günümüzde gösterdiği etkinliğe işitme ve görme olmadan ulaşamazdı [Cüceloğlu, 2022]. Kamusal mekan algılanırken ilk olarak mekânın veya mekandaki nesnelerin rengi, dokusu, malzemesi gibi fiziksel ve mekânsal özelliklerinin, algılayıcı bireyde uyandırdığı etkenler etkili olmaktadır. Bachelard [2017] tek bir duyu mekan algısında yeterli olmayacağını, diğer duyularla ilişki kurulduğunda mekan algısı güçleneceğini belirtir. Çalışmadan elde edilen veriler Bachelard'ın görüşünü destekler niteliktedir. Fenerli ve ziyaretçilerin kamusal mekan algısında tek bir duyu yeterli olmamıştır. Katılımcılar kamusal mekanları biçimleri, renkleri gibi görsel özellikleri ile hatırlamışlardır ama sonrasında tat alma ve işitme duyuları öne çıkmıştır.

Yaşadığımız yapı ve doğal çevreden edindiğimiz duyusal veriler aracılığıyla, dış dünyaya dair anlamlar üretiriz [Cüceloğlu, 2022]. Yaşanılan deneyimler ve anılar mekanın anlamını belirlerken, duygusal olarak bağ kurduğumuz mekanlar daha kolay anımsanmaktadır [Goldstein, 2020; Lewicka, 2008; Seoman, 2012; Gustafson, 2021]. Buna karşıt düşünceler de literatür de var olsa da [Hernandez vd., 2007] belleğin bağlı olunan sosyal gruba göre şekillendiği [Halbwach, 2019, Arendt, 2021, Rubin, 2020] de bilinen bir gerçektir. Bu doğrultuda 100. Yıl Sokak'ın, ziyaretçi ve Fenerli olmak üzere iki farklı grup için duygusal anlamları analiz edilmiştir. Fenerli ve ziyaretçi

kullanıcılar alana dair; mutluluk, korku, özgünlük, engellenme duygusal anlamlarını deneyimlediklerini ifade etmişleridir.

Katılımcıların yarısından fazlası (13) Fenerli birey alanda geçirilen sosyal ilişkiler, aile, aidiyet, huzur kavramları çerçevesinde mutluluk (%50) duygusal anlamını ifade etmiştir. Bir Fenerli burası “hayatım, çocukluğum, gençliğim” ifadelerini kullanarak alanla kurduğu bağı anlatırken; bir diğer Fenerli sevdiklerim ile buluşma yeri, huzur bulduğum mutlu hissettiğim yer (F17) ifadeleriyle alana dair pozitif duygusal anlamları belirtmiştir. Fenerlilerin kamusal mekanın anlamına dair anlatımlarında, bireysel hislerine dair ifadeler daha fazla tespit edilmiştir. Fenerliler için alanın ikincil anlamı doğal ve yapıli çevresinin özgünlüğü (%35) çerçevesinde olmuştur ve dokuz birey bu çerçevede de anlatım yapmıştır. Mutluluk, özgünlük anlamlarından sonra Fenerlilerin en çok ifade ettiğı anlam korku (%11) olmuştur. Bazı (3) Fenerli, açık alanda içki içen sarhoşlar, alanda gerçekleşen intihar olayları nedeniyle alanın korku ifade ettiğini belirtmişlerdir. Bir Fenerli ise alandaki Fener Kulesi’ne çıkmak istediğı ancak çıkamadığı için engellenmiş (%4) hissettiğini belirtmiştir (Şekil 4.42).

Şekil 4.42: Fenerlilerin Kamusal Mekana Atfettikleri Duygusal Anlamlar.

Fenerliler alana dair anlamları aktarırken, Tenis Kulübü ve Lojman evlerine dair duygusal bağları ile alandaki mutluluklarını aktarmışlardır. Tenis Kortu için evim gibi,

evimin bahçesi gibi görüyorum ifadelerini kullanmıştır. Bu ifadelerini şu ifadelerle anlatmışlardır;

“Tenis Kortu Evim gibi oldu. Burada acı tatlı günlerimiz oldu (F18).”

“Burayı kendi evimin bahçesi gibi görüyorum. Tüm çocukluğum burada geçti (F16).”

“Kort benim ikinci evim gibi. Çocukluğum, gençliğim burada geçti. Şehir dışında yaşadım ama kopamadım zaten. Benim şimdi kızım da burada büyüyor. Ben onda kendi çocukluğumu görüyorum (F9).”

“Tatlı ve üzücü anılarımız var. Deniz Kulübünde çocukluğum geçti. Tenis Kulübünde hayatım geçti, geçiyor(F11).”

Fenerlinin mekânı evi gibi duyumsamalarının nedeni mekânının fiziksel çevresinden kaynaklanmadığı mekânda gerçekleşen sosyal ve psikolojik etkiler ile gerçekleştiği görülmektedir. Mekânla kurduğu soyut ilişkiyi yansıtan TTK lojmanında ikamet eden bir diğer mahalle sakini mekansal belleğini şu ifadelerle anlatmaktadır.

“Burası benim için nefes alma yeri, hayat demek. Benim çarşıyla işim yok. Avm ye gitmeyeli belki de dört sene oldu bir kere gittim AVM'ye. Emekliliğim geliyor düşünüyorum Zonguldak'ta nerde oturacağım buradan başka hiçbir yer cazip gelmiyor isterse apartmanın en lüks katını versinler hiçbir yer cazip gelmiyor. Deniz Fener'inde Semih abi çalışırdı. Önceden giderdim Semih Abi'nin lojmanıydı orası ondan alınınca hiçbir yere adapte olamadı öldü Semih abi. Kafe oldu orası da. Şimdi bakın iki sene içinde ben de emekliyim benim sonum da o. Benim her şeyim burada. Bakın taş araba yaptım oradaki taş arabalara benziyor mu? (F2).”

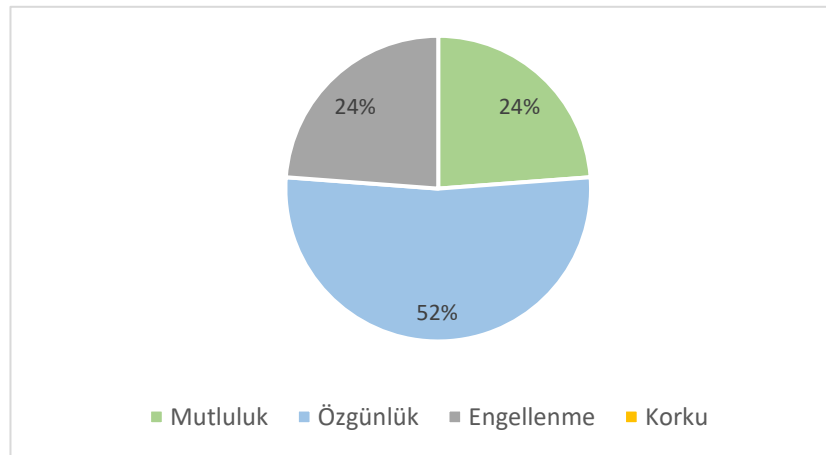

Şekil 4.43: Fenerlinin Bahçesindeki Taş Arabalar.

Burada görüşmeci mekansal ögeyi evinin bahçesinde yeniden üreterek belleğinde mekânın anlamsal sürekliliğini sağlamak istemektedir. Bireyin her gün mekanda gerçekleştirdiği eylemler ve deneyimler yer ile ilişkisini, yere olan bağı

etkilemiştir [Seoman, 2012]. Kullanıcının taş arabalar ile kurduğu bağ ve onu evinin bahçesinde imgeleştirmesi, bireylerin kentsel mekânlar kurduğu bağı somut maddeler üzerinden gerçekleşmesinin göstergesidir.

Ziyaretçiler için alanın en önemli anlamı özgün (%52) olması olmuştur. 100. Yıl Sokak aksında yer alan tescillenmiş ağaçlar, deniz kenarında olması ve iki katı geçmeyen mimarisi ile on bir ziyaretçi için özgün yapısı ile anlamlı olmuştur. Zonguldak’a dışarıdan gelen için “müthiş” ifadesi ile alanın kent dışından gelen bireyler için cazibe merkezi olduğunu; Yeşili, ağaçlık yolları ile eşsiz ifadesi ile doğal fiziksel özelliklerinin eşsiz yapısını; Sit alanı ve yeşil olması nedeniyle “Zonguldak’ta yaşanabilecek en güzel yer”. İfadesi ile de tarihsel özelliğinin ziyaretçilerin belleğinde yer ettiği görülmüştür. Ziyaretçilerden beş birey alanda mutlu (%24) olduğunu söylerken beş birey alanda engellenmişlik (%24) hissettiğine dair mekansal anlatımlar yapmıştır. Alanda sosyal ilişkilerini geliştirebildikleri, huzurlu hissettikleri ve aile bireylerini anımsattığı için mutluluk duygusal anlamını taşıdığını belirtmişlerdir. Ziyaretçilerin mekansal belleğinde alanın engellenme anlamı da bulunmaktadır. Bu engellenmeyi zenginlik, TTK elitleri, sınıf farkı kelimelerini kullanarak alandaki sosyal tesisler için belirtmişlerdir. Bu doğrultuda EKİ dönemindeki yönetim politikalarının etkisi ile alanda yaşanan bölünmenin izlerinin kolektif bellekteki izlerinin günümüze yansması tespit edilmiştir (Şekil 4.44).

Şekil 4.44: Ziyaretçilerin Kamusal Mekana Atfettikleri Duygusal Anlamlar.

Ziyaretçiler alanı Zonguldak kenti içerisindeki sembolik anlamı üzerinden yorumlayarak çoğunlukla özgünlüğü üzerinden anlatımlar yapmıştır.

“Zonguldak'ın nefes alınacak yeri(Z1).”
“Zonguldak'ı simgeliyor(Z4).”
“Dışardan gelen için müthiş(Z9).”
“Zonguldak için özel bir alan(Z10).”
“Zonguldak'ın en güzel yeri(Z14).”
“Zonguldak'ın en müstesna alanlarından biri(Z16).”
“Zonguldak'ı simgeliyor (Z20).”

Sembolik anlamlar kolektif bir birikim sonucu oluşmaktadır. Çalışma alanı için birçok katılımcının “Zonguldak’ı simgeliyor” demesi alanın toplumsal bir anlamının olduğunu göstermektedir. Katılımcılar ayrıca belleğin kolektifliğine şu şekilde referans vermiştir:

“Zonguldak deyince akla gelen yerdir. Dışardan gelen arkadaşımızı ilk buraya getiririz (Z11).”

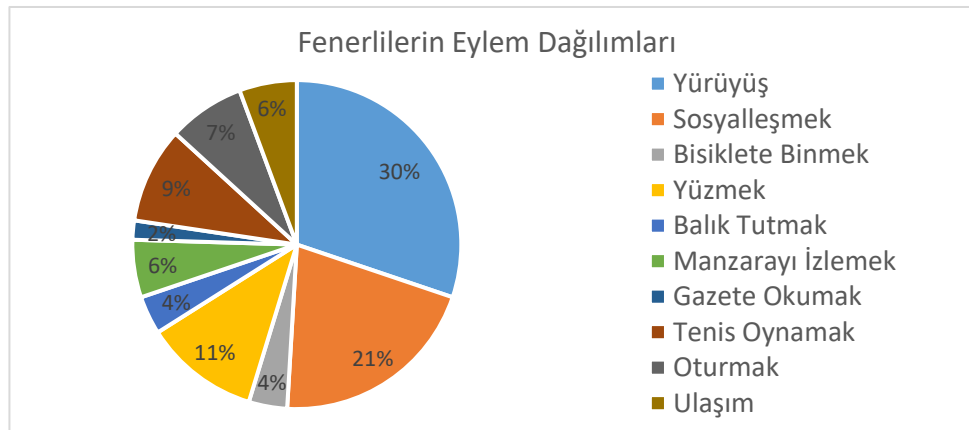
Ziyaretçilerin dışarıdan gelen misafirlerini de ilk buraya getiriyoruz ifadesini kullanması, Halbwach [2019]’ın bir şehre ilk kez giden bir bireyin daha önce okuduklarından, gördüklerinden ya da birlikte gittiği kişilerin söylemlerinden etkileneceği düşüncesi ile belleğin kolektif yayılımın göstergesidir. Bu şekilde görüşmeci, ziyaretçinin bireysel algısını etkileyerek kolektif bir şekilde mekansal bellek oluşumu gerçekleşmektedir.

Fenerliler kamusal alanın anlamını tanımlarken yere dair mutluluk anlatımlarının fazla olması; yerle kurdukları pozitif ilişkinin daha fazla olduğunu göstermektedir. Ziyaretçilerin ise alanı, kolektif bellek üzerinde yer etmiş kimlik öğeleri üzerinden anlattıkları, yeri bireysel deneyimler ile tanımlamadıkları tespit edilmiştir. Bu durum ikamet süresi ile yer ile kurulan bağın doğru orantılı olduğu düşüncesini desteklemektedir.

4.2.2. 100. Yıl Sokak'ın Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Dönüşümün Analizi

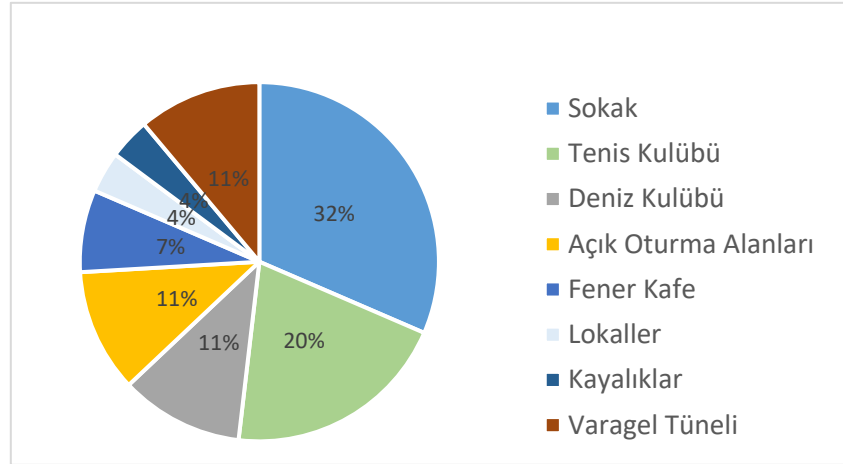
Bireyler ve toplumlar gerçekleştirdikleri eylemler ve hareketler ile yaşadıkları yapı ve doğal çevrede iletişim kurar ve bu durum çevrelerini daha iyi algılamalarını sağlar [Goldstein, 2020]. Bireyin kamusal mekanda gerçekleştirdiği eylemler kentle, bireyle ve geçmişle iletişim kurmasını sağlamaktadır [Gehl,2020]. Kamusal mekanda gerçekleşen eylemlerin artması ile farklı bakış açılarının gelişebileceği düşüncesinden yola çıkarak Fenerlilerin ve ziyaretçilerin gerçekleştirdikleri eylem türleri ve eylemler ile en çok deneyimledikleri kamusal mekanlar tespit edilmiştir.

Fenerli bireyler yürüyüş yaptıkları sokak aksını en çok anımsamışlardır. 16 birey sokağı yürüyüş ve gezi amacıyla (%30) deneyimlediğini belirtmiştir. 11 Fenerli sosyalleşmek (%21) için kullandıkları Tenis Kulübü (5), Lokaller (1), Açık Oturma Alanları (1) ve Fener Kafe (4) mekanlarını anımsanmıştır. Tenis oynamak (%9) ve yüzmek (%11) Fenerliler için mekanları deneyimledikleri önemli eylemlerden biri olmuştur. 6 Fenerli yüzmek eylemi üzerinden Deniz Kulübünü anımsamıştır. Oturmak (4) (%7) ve manzarayı izlemek (3) (%6) eylemleri açık oturma alanlarını anımsamalarını sağlarken, ulaşım amacıyla kullanılan Varagel Tüneli de 3 (%6) Fenerli tarafından anımsanmıştır. Sokak ve Varagel Tüneli bisiklete binmek eylemi ile 2 birey (%4) tarafından hatırlanmıştır, deniz kenarında yer alan kayalıklar ise 2 bireyin balık tutma eylemi üzerinden belleğinde yer etmiştir. Tenis Kulübü 1 birey tarafından gazete okumak eylemi ile hatırlanmıştır Şekil (4.45).

Şekil 4.45: Fenerlilerin Eylem Dağılımları.

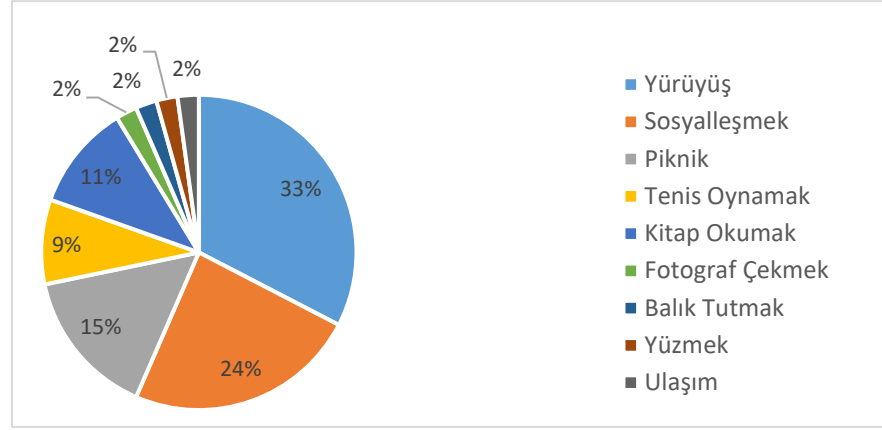
Fenerlilerin eylemler üzerinden en çok bahsettikleri mekanlar incelendiğinde sokak aksı %32 ile Fenerliler için en çok anımsanan yer olmuştur. Tenis Kulübü %20 Fenerlilerin belleğinde eylemler üzerinden en çok yer eden mekandan ikincisi olmuştur (Şekil 4.46).

Şekil 4.46: Fenerlilerin Eylemler Üzerinden Anlamlandırdıkları Mekanlar.

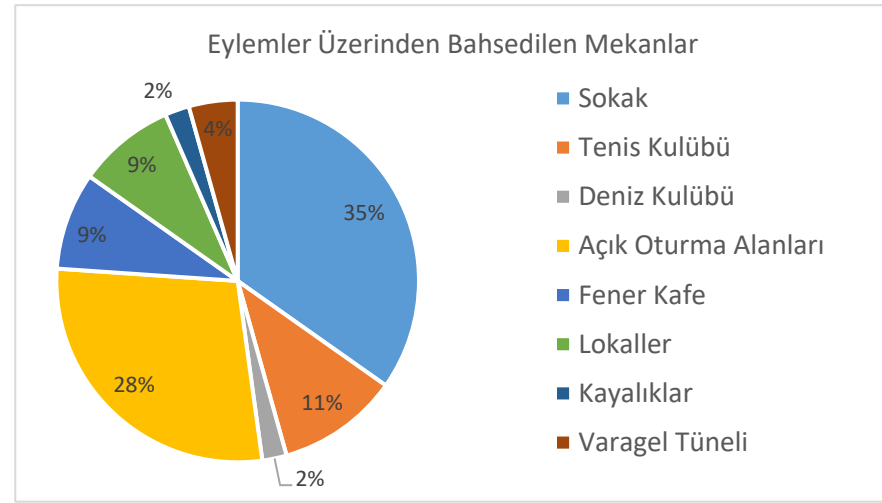
Ziyaretçi bireyler de yürüyüş yaptıkları sokak aksını en çok anımsamışlardır. 15 birey (%33) sokağı yürüyüş ve gezi amacıyla deneyimlediğini belirtmiştir. 11 ziyaretçi birey (%24) sosyalleşmek için kullandıkları Fener Kafe (4), Lokaller (4), Açık Oturma Alanları (2) ve Tenis Kulübü (4) mekanları anımsanmıştır. Piknik yapmak ziyaretçiler için mekanları deneyimledikleri önemli eylemlerden biri olmuştur.

7 ziyaretçi (%15) piknik yapma eylemi üzerinden, 5 ziyaretçi (%11) kitap okuma ve ders çalışma eylemleri üzerinden açık oturma alanlarını anımsamıştır. Tenis oynama eylemi üzerinden hatırlanan Tenis Kulübü 4 ziyaretçinin (%9) belleğinde yer etmiştir. Kayalıklar balık tutma (1) (%2) eylemi ile Deniz Kulübü yüzme (1) (%2) eylemi ile ve Varagel Tüneli ulaşım (1) (%2) eylemi ile anımsanmıştır. Fotoğraf çekmek eylemi de ziyaretçiler için mekanın deneyimlenmesinde etkili olmuştur ve bir birey tarafından sokak aksının anımsanmasını etkilemiştir (Şekil 4.47).

Şekil 4.47: Ziyaretçilerin Eylem Dağılımları.

Ziyaretçilerin eylemler üzerinden en çok bahsettikleri mekanlar incelendiğinde sokak aksı %35 ile ziyaretçiler için en çok anımsanan yer olmuştur. Açık oturma alanları %28 ile ziyaretçilerin belleğinde eylemler üzerinden en çok yer eden ikinci mekan olmuştur (Şekil 4.48).

Şekil 4.48: Ziyaretçilerin Eylemler Üzerinden Anlamlandırdıkları Mekanlar.

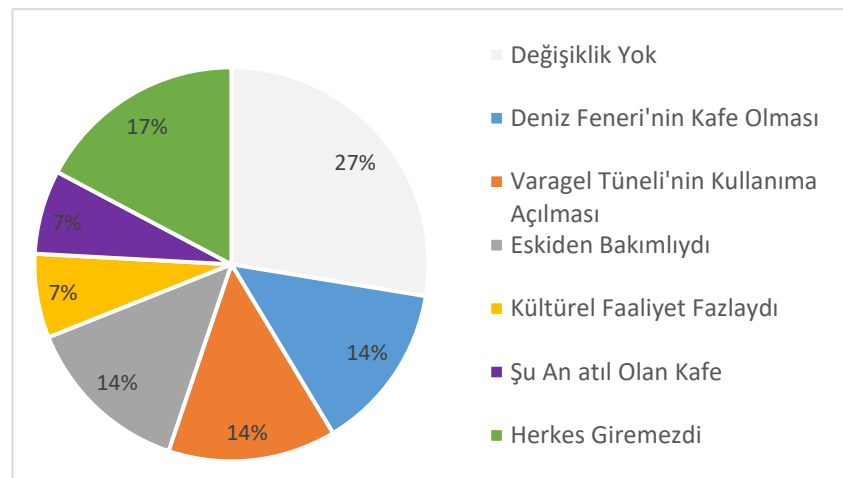
Çalışma alanında Fenerli ve ziyaretçi bireyler en çok yürüyüş eylemini gerçekleştirdikleri sokak aksını anımsamıştır. Fenerlilerin eylemler ile belleklerinde yer etmiş bir diğer mekan Tenis Kulübü olmuştur. Tenis kulübünü; sosyalleşmek, tenis oynamak, gazete okumak için deneyimlerken belleklerinden en çok çağırdıkları ikinci mekan olmuştur. Ziyaretçiler için ise açık oturma alanları sokak aksından sonra en çok anımsanan mekan olmuştur. Ziyaretçiler için açık oturma alanları; piknik yapmak,

kitap okumak, ders çalışmak eylemleri ile deneyimlenmesi açısından belleklerde yer almıştır. Farklı sosyal gruplar alanda farklı eylem özellikleri göstermiştir ve farklı mekanlar grupların eylemlerinde daha etkili olmuştur.

Fener Mahallesi kömürün Zonguldak'taki etkisi ile yerleşim alanı olarak gelişmeye başlamıştır. Alandaki ilk yapılaşmalar olan Varagel Tüneli ve Fener Kulesi olmuştur. Daha sonra EKİ yönetiminde konutlar ve çevrelerinde yer alan sosyal tesisler inşa edilmiştir. 100. Yıl Sokak üretim sisteminin gereklilikleri ile üretilen bir mekan olmanın yanı sıra günümüzde de kullanımı devam eden bir alan olmuştur. Ancak alanda yer alan mekanlarda işlevsel, kültürel ve sosyo-ekonomik dönüşümler meydana gelmiştir. Bu dönüşüm öğelerinin farklı sosyal gruplar üzerindeki etkileri ve anlamları incelenmiştir.

Fenerlilerin ve ziyaretçilerin ortak gözlemlediği işlevsel ve fiziksel değişiklikler Deniz Fenerinin Kafe olması, Varagel Tünelinin kullanıma açılması, Lojman ve bahçelerinin bakımsızlaşması olmuştur.

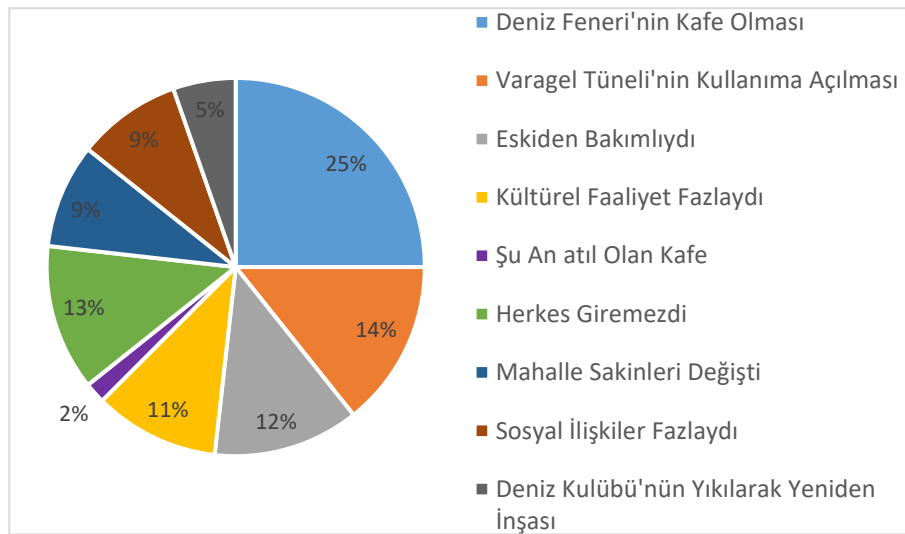
Ziyaretçilerden 8 birey (%27) alanda herhangi bir değişiklik olmadığını belirtirken, Deniz Fenerinin kafe olması (%14) ve Varagel Tüneli'nin kullanıma açılması (%14) ziyaretçilerin belleğinde işlevsel değişiklikler üzerinden yer etmiştir. 2 ziyaretçi (%14) alanın eskiden daha bakımlı olduğunu söylerken 2 ziyaretçi (%14) de kültürel faaliyetlerin eskiden daha fazla olduğunu anlatmıştır. 5 Ziyaretçi (%17) daha önce bahsi geçen engellenmişlik duygusu üzerine anlatım yaparak EKİ döneminde işçilerin Deniz Kulübüne, Tenis Kulübüne ve Lokallere girişinin yasak olduğuna dair anlatım yapmışlardır (Şekil 4.49).

Şekil 4.49: Ziyaretçiler İçin Değişim Öğeleri.

Ziyaretçiler Fener Kafe'nin fiziksel değişiminin sosyal ilişkilerine olumlu yansıdığını belirtmişlerdir. “Fener Kafe eşimle ilk kahvaltı yaptığımız yer(Z4).” İfadesinden de anlaşıldığı gibi; Fener Kulesi kafe olduktan sonra ziyaretçilerin, arkadaşları ile buluşup sohbet ettikleri, kahvaltı yaptıkları, etkinlikler düzenledikleri bir mekân olarak yaşamlarına katılmıştır. Ziyaretçiler mekânın fiziksel ve işlevsel dönüşümünün farkındadır ve bu durumu olumlu değerlendirmektedir. Ziyaretçilerin belleklerinde Varagel tüneli anlatımlarında günümüzde kullanıma açılması dışında geçmişteki anlam ve eylemleri ile bağ kurulmamıştır. Ancak daha önce Varagel tünelinin kapalı olması ve günümüzde ulaşım için kullanılabilmesi fiziksel dönüşüm kapsamında belleklerinde yer etmiştir. Lojmanların fiziksel çevrelerinin geçmişte daha bakımlı olduğunu günümüzde bakımsız olduğunu ziyaretçilerin ifadelerinde yer almıştır.

Fenerli 14 birey (%25) Deniz Feneri'nin kafe olduğunu ve 8 birey (%14) Varagel Tüneli'nin kullanıma açıldığını anlatmıştır. 7 birey (%12) alandaki lojmanların ve sokak askının eskiden daha bakımlı olduğunu belirtmiştir. 6 Fenerli (%11) de eskiden Deniz Kulübü, Tenis Kulübü özelinde kültürel faaliyetlerin daha fazla olduğunu anlatmıştır. Eskiden alana herkesin giremediğini anlatan 7 Fenerli (%13) bulunmaktadır. Ziyaretçilerden farklı olarak Fenerliler mahallede ikamet eden mahalle sakinlerinin değiştiğini (5)(%9), mahalle içindeki sosyal ilişkilerin değiştiğini (5) (%9) ve Deniz Kulübü'nün yıkılarak yeniden inşa edildiğini (3) (%5) belirtmiştir (Şekil 4.50).

4.50: Fenerliler İçin Değişim Ögeleri.

Fenerliler, Deniz Feneri ve Fener için yapılmış lojmanı geçmiş bağlamında değerlendirmiştir. Deniz Feneri'ni komşuluk ilişkileri ve oyun oynadığı günler üzerinden hatırlamışlardır. Fener Kafe ye dönüştükten sonra hiç gitmediklerini belirten (F7) dönüşümü büyük bir kayıp diye ifade ederken değişimi şu şekilde anlatmıştır:

“Deniz Fener’i kafeden ziyade park olmalıydı, şu hali çok büyük ayıp bence. Orası manzara açısından halka açık olmalı. İnsanlar o zaman çok daha fazla gider. Eskiden gider oturur denizi izlerdik. Semih Abiyle (Lojman halinde ikamet edenler) sohbet ederdik, çocukken bahçesinde oyun oynardık (F7).”

Burada Deniz Fenerinin kafeye dönüşmesi ile mekânda gerçekleşen ilişkilerin değiştiği görülmektedir. Eskiden mekânı komşuluk ilişkileri ve oyun oynama eylemleri üzerinden deneyimleyen bireylerin yapının bugün kaybedildiğini düşünmesi önemlidir. Mekânda meydana gelen dönüşüm ile kişilere ait anılar ve yaşanmışlıkların yok olması ile mekânın şimdiki hali başka bir yer gibi hissettirmiştir. Mahalleye 2000 yılından sonra yerleşmiş Fenerliler ise Deniz Feneri'nin kafeye dönüşümünü olumlu bulmuştur, sosyalleşmek eylemi çerçevesinde belleklerinde yer etmiştir. Mekansal varlığı devam eden Fener kulesinde geçmişte ürettiği anlam ve sosyal ilişkilerin dönüşürken kafe olarak sosyalleşme eylemi çerçevesinde kolektif belleklerde yeni anlamlar kazandığı da görülmektedir. İmgesel anlam taşıyan Fener Kulesi, geçirdiği fiziksel ve işlevsel durum üzerinden kolektif bellekte imgesel olarak yeniden üretilmiştir [Rossi,2006]. Fener Kulesi geçirdiği değişim ile de kolektif belleğin bir unsuru haline gelmiştir.

Varagel Tüneli'nin kullanıma açıldığını belirten Fenerliler Varagel Tüneli'nin tarihine dair anlatımlar da yapmışlardır. Örnek olarak F8'in ifadeleri şu şekilde olmuştur:

“Varagel tüneli eskiden kapalıydı biz çocukluğumuzda meşalelerle girerdik ama örümcek ağından fazla ilerleyemezdik tabi. Sonra ağzını kapattılar içeri girmesinler diye. Eskiden lavuar ve Liman yapılmadan önce kömür atıkları liman arkasındaki küçük tünelden atılıyordu(F8).”

Fenerliler mekanın geçmişine ziyaretçilerden daha fazla ilgi duymuştur ve alandaki tarihsel bilgilere dair daha çok anlatım yapmıştır. Bu analiz Lewicka [2005] 'nın ikamet süresinin artması ile yerin geçmişine olan ilgiyi teşvik edeceği düşüncesini

desteklemektedir. Lojmanlarda ve alanın genel bakımında gerçekleşen fiziksel değişiklikleri anlatan Fenerliler yönetim politikalarında gerçekleşen değişikliklerin mekana etkisinden de bahsetmişlerdir. Yönetimsel farklılık doğrultusunda lojman ve bahçelerinin şekillenmesini EKİ dönemi üzerinden anlatan diğer bir görüşmeci şu ifadeleri kullanmıştır:

“Eskiden evler çok bakımlıydı. Ben size inşaat emlak dairesinde proje müdürlüğü yaptığımı söylemiştim. Biz evlerin çatılarını, arızalarını yapıyorduk. O zamanlarda çok bakımlıydı, bahçıvanlar bahçeleri yapardı. EKİ’nin çok güçlü bir kadrosu vardı. Bakımlıydı boyalıydı evler. Bahçelerde çeşit çeşit çiçekler yetişirdi. EKİ’de kömür değer kaybedince EKİ’nin de işçi sayısı azaldı. Eskiden burada 50 60 bin işçi çalışırken şimdi 10 binin altına düştü. Bakım yapacak elemanda kalmadı. Eski durumu yok tabi ama şu haliyle bile olsa korunması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü burası Fransızların başlattığı, EKİ’nin sürdürdüğü bir yer. Nezih Kırıl o zaman ünlü bir isim EKİ’nin İdari İşler Müdürü. Deniz Kulübü’nü Tenis Kulübü’nü Marshall yardımıyla EKİ’den beş kuruş harcamadan yaptırdı. Lojmanlar işte sonradan EKİ döneminde yaptırdı(F8).”

Görüşmelerde lojman evlerinin fiziksel çevrelerinin değişimini de yönetimsel ve sosyo ekonomik çevrenin değişmesi ile ilişkilendiren anlatımlar yer almaktadır:

“Burası Zonguldak’ın tarihini barındıran bir yerken çok varoş bir yere dönüştürülmüş. Burada oturanlar TTK lojmanında kalıyor genelde ve lojman olduğu için TTK’yi bakımından sorumlu tutuyor ve kimse evine bakım yapmıyor. Doğal gaz zamlandığı için birçok kişi soba yakıyor ve küllerini bahçeye atıyorlar, bahçeleri bakımsız. Bir evin de tavuğu var tavuk otlatıyor (F3).”

Fener mahallesindeki TTK lojmanında oturan ve oturdukları binayı alman bir aileden almış olan görüşmeci (F3) lojman bahçelerinin fiziksel yapısındaki değişimi lojman kullanıcısının yaşadığı ekonomik zorluk sonucu doğal gazı ödeyemeyerek soba yakması sonucu evlerin bahçelerinin bağımsızlaşması ile ilişkilendirerek ekonomik etkenlerin fiziksel çevreye ve mekân belleğine etkisini göstermektedir.

Fenerliler alanda gerçekleşen değişimleri kültürel faaliyetlerdeki değişimlerden bahsederek anlatmıştır. Fenerliler için Deniz Kulübü ve Tenis Kulübünde geçmişte gerçekleşen aktif kültürel yaşam günümüzde ise eskisi kadar aktif etkinliklerin olmayışı önemli bir değişim faktörü olmuştur. Mahallede farklı bir yaşam biçimi olduğu düşüncesi hakimdir.

“Fenerde o zamanlar çok farklı bir yaşam farklı bir kültür vardı. Fransızlardan kalan farklı bir kültür. Fransız Mahallesi diye bilinir zaten burası. Bu mahallede yaşamak çok enteresandı. Benim çocukluğumda burada Amerikalılar otururdu. Babam Galatasaray Lisesi’nde okumuştı bizim eve Fransızlar gelip giderdi. Biz Tenis İhtisas’ta tenis oynardık. Deniz Kulübü’nde denize girerdik. Fener parkında futbol basketbol oynardık. Çok keyifli bir çocukluk gençlik geçirmiştik. Tenis kulübü ve Deniz Kulübü’nde çok nezih bir ortam vardı. Örneğin Burhan Damcıoğlu orkestrası vardı. İnsanlar baloya gider gibi giyinmiş şekilde dans ederlerdi. Herkes tabi o zaman giremezdi EKI’nin üst düzey yöneticileri girerdi ama çok nezih bir ortamdı. Tenis kulübünde 50. yıl münasebetiyle bir turnuva yaptık Zonguldak dışından da çok katılımcılar oldu. Örneğin Türkiye’nin duayen tenisçisi Nazmi Bari geldi ona bir plaket sunduk ben taktim ettim hatta. Ben Tenis il temsilciliği yaptım. Bu ağ kortuna ismini verdiğimiz Milli takımın hocalığını yapmış Nurhan Çelebi abimiz geldi. Cenk Koray ünlü televizyoncu burada her yaz tenis hakemliği yapardı. Çok renkli bir kişilikti. TRT televizyonlarında sunuculuk yapardı (F8).”

Eskiden mekanlara herkesin giremediği ancak o zamanlarda daha aktif bir kültürel yaşam olduğunu belirten Fenerliler, gündelik yaşamlarının da değiştiğini belirtmiştir:

“Ben Fener Mahallesi kurulduğundan beri içindeyim. 51’inde kuruldu. 59 larda gelmeye başladım. Doktorlar lokali, B Tipi, Deniz Kulübüne, Tenis Kulübüne üye olamayan girilmezdi. Kurumun elemanları girerdi. Eskiden C tipi evlerden eşim mayosu ben şortumla denize yüzmeye gelirdik. Sokaktan rahatça yürürdük. Herkesin birbirine saygısı vardı. Lojmanlarda üst düzey yöneticiler kalırdı şimdi mühendis, idaresi şeflere verildi (F13).”

Katılımcıların anlatımlarında geçmişe dönük özlem bulunmaktadır. Mekânlar bugün var olmasına rağmen katılımcılar geçmişte gerçekleştirdikleri günlük yaşam pratiklerini bugün gerçekleştiremediklerini anlatmışlardır bu durum yapılar üzerinden oluşan belleğin sürekliliğini sağlasa da gerçekleştirilemeyen günlük pratikler, bireylerde özlem duygusu oluşturmuştur. Anlatılan mekânlar geçmişe dair bellek öğeleri taşınmasına rağmen bugüne de ilişkindir. Alan içerisindeki mekânlara geçmişte herkesin giremediğini belirten ifadeler de kullanmışlardır. Bu durum sosyo ekonomik farklılıklar doğrultusunda şekillenen sosyo kültürel ayrışmaları belirginleştirmiştir. Bugün var olmasına rağmen işlevini tamamen yitirmiş olan sahil üzerindeki âtil kafe de katılımcıların belleğinde geçmişi yansıtmaktadır ve özlem duygusu ile mekansal bellekte yer etmiştir.

“Şu an âtil kalan bir kafe var mesela duvar yazılarının olduğu. Aileler gelir otururdu orda nezihti ve canlı bir yerdi. Dışardan gelen çok yoktu ve nezihti. Eskiden ailecek

lokallerde görüşürdük. Eskiden mahallede oturan herkes birbirini tanırdı şimdi burada kim oturuyor ne oluyor bilmiyoruz (F4). ”

Fenerli âtil kafeye dair mekansal belleğini anlatırken mekânda gerçekleştirilen eylemi, eylemi gerçekleştirdiği sosyal grubu, sosyal grubun kültürel özelliklerini ve günümüzdeki değişimini anlatmıştır. Deniz Kulübü binasının fiziksel olarak uğradığı dönüşüm Fenerliler tarafından üzüntü ile anımsanmıştır. Deniz Kulübüne dair belleğindeki değişimi anlatan bir Fenerlinin ifadeleri:

“Deniz Kulübü tarihi bir yapı vardı. Şu an yok oldu. Yeni bir bina kondu oraya. Bizim orda anılarımız vardı ve bu bizi çok üzdü. Gelip gören dışardan insanlar da çok üzüldüler(F11). ”

Fenerliler mekâna dair fiziksel değişimi hatırlarken “bizim orda anılarımız vardı(F11)” ifadesi ile bellekten geri çağırma işlemini sosyal gruba bağlı olarak gerçekleştirmiştir. Anılarına bağlı kalmak isteyen katılımcı bunu mekânın fiziksel nitelikleri üzerinden kurduğu anlamsal ilişkilerle sağlamaktadır. Fiziksel yapı ile ilişkilendirilmiş anlamsal ilişkilerin yapının değişimi ile zedelendiğini düşünerek eskiden anılarını paylaştığı dışarıdan gelen insanlarla kolektif bir üzüntü paylaşmaktadır.

Fenerlilerin mahalledeki dönüşüme dair anlatımları alanın sosyo ekonomik, kültürel boyuttaki değişimlerini de kapsamaktadır. Ziyaretçilerin anlatımları ise daha çok işlevsel ve fiziksel dönüşümler üzerinden olmuştur.

4.3. Bölüm Sonucu

Fener 100. Yıl Sokak, Türkiye’de ve Zonguldak’ta sanayi etkisi ile gelişen ve ülkemizde modernleşmenin izlerini taşıyan mekânlardan biri olarak görülmüştür. Bu duruma dönemin buharlı makine çevresinde gelişen ekonomik faktörlerinin yanı sıra, Zonguldak’ta kömürün bulunması, 100. Yıl Sokak’ın doğal fiziksel özellikleri, nedeniyle kömür işletmelerinin yönetim sınıfının tercih sebebi olması önemli olmuştur.

Fener 100. Yıl Sokak endüstrinin etkisinde farklı kültürlerin birikimi ile varlık gösterirken, ulusallaşma politikaları ile bölgedeki EKİ yönetimi doğrultusunda inşa edilmiştir ve Türkiye’nin modern ulus kavramını mekân üzerinden simgeleştirmiştir. Fransızlar döneminde Fener Kulesi ile başlayan mekansal gelişim, ulusallaşma

politikaları doğrultusunda alanda Varagel Tüneli, lojmanlar ve sosyal tesis yapımı ile devam etmiştir. İnşa edilen 100. Yıl Sokak ve çevresindeki mekânlar kolektif bellekte ulusal kimlik inşasını da oluşturmayı hedeflemiştir. Mekân üzerinden kent bağlamında mahallenin kimliği oluşurken mekânlar bir dönemin, kolektif belleğinin aktarıcısı haline gelmiştir. Daha sonraki dönemlere dair yapılan çalışmalarda görülmüştür ki alandaki her bir mekân fiziksel, işlevsel ve kamusal olarak üzerinden değişimler geçirmiştir ve mekânda gerçekleştirilen gündelik yaşam pratikleri de bu doğrultuda dönüşmüştür. Bu durumda diyebiliriz ki, Fener 100. Yıl Sokak batılı kültürlerin etkisi ile gelişmiş, ulusallaşma ve modernleşme imgeleri ile inşa edilmiş, gündelik yaşam pratikleri doğrultusunda şekillenmiştir.

Tenis Deniz İhtisas Kulübü inşa edildiği dönemde sporu yeni ulus devletin modern yapısına dahil ederken, Deniz Kulübü akşam yemeklerinde çalınan orkestrası, baloları, kutlamaları ile modern günlük pratikler; bedensel ve davranışsal olarak yaşama katılmıştır. Bu alanlara EKİ'nin üst düzey yönetici dışındaki bireylerin girememesi ise sosyo-ekonomik bir farklılaşmanın göstergesidir. Bu durum eylem ve söylem mekanı olan [Arendt,201] kamusal mekanların polislerden başlayarak günümüzde de tamamen kapsayıcı özellik taşıyamadığının göstergesi olmuştur [Fraser, 1990]. Fener Kulesi'nin kafe olması ise kolektif bellekte farklı anlamlar barındırmaktadır. Zonguldak'ın kömür çevresinde gelişen tarihine tanıklık etmiş sembolik yapı, serbest piyasa ekonomisi etkisi ile meta aracı olarak görülmeye başlanmıştır. Gündelik yaşamların değişimi ile işlevsel olarak dönüşüm geçirmiştir, mekan kolektif bellekte yeniden üretilmiştir [Lefebvre, 2014, Rossi,2006]. Bu durum sermayenin kentteki etkisini de göstermektedir. Ayrıca Fener Kulesi'nin kafe hali ziyaretçiler için yeni nesil bir kamusal mekân [Demir Kahraman,2019] olarak cazibe merkezi haline gelmiş ve kolektif bellekte yeni anlamlar edinmiştir. Ek olarak, kentteki sermayenin etkisi Deniz Kulübü'nün fiziksel yapısında gerçekleşen dönüşümlerden de gözlenebilmektedir. Varagel Tüneli ve çıkışında yer alan seyir terası ise bir dönemin endüstriyel kültürünü temsil ederek kolektif belleklerde yer ederken günümüzde günlük yaşama ulaşım, gezi pratikleri ile katılmaya çalışmaktadır.

Tüm bunlar değerlendirildiğinde, Fener 100. Yıl Sokak ve çevresinde yer alan mekansal öğeler inşa edildikleri dönemin fiziksel çevresini temsil etmekle birlikte sosyal açıdan ideolojik, kültürel temelleri de bulunduğu anlaşılmaktadır. Davranış ve

eylemler üzerinden gündelik yaşamı şekillendirmektedir. Kolektif belleğin bilinçli olarak yapılanmasını sağlamaktadır.

Alana dair literatüre dayalı yapılmış gelişim ve dönüşüm analizlerinin ardından, kolektif bellekte yer alan kamusal mekân dönüşümü yarı yapılandırılmış görüşmeler üzerinden anlaşılmaya çalışılmıştır. Daha önce yapılmış araştırmalarla elde edilen duyuşal, duygusal anlamsal, eylem, iletişim, sosyo-ekonomik ve kültürel etkenler; fenerlilerin ve ziyaretçilerin bellek karşılaştırması üzerinden, incelenmiştir.

Çalışma alanında duyulara dair kolektif bellek anlatımlarına göre; fenerli ve ziyaretçi bireylerin tamamı görme duyusu ile ilgili anlatımlara yer vermiştir. Kamusal mekanlar ilk olarak biçimleri, renkleri gibi görsel özellikleri ile hatırlanmıştır. Ama sonrasında Fenerliler için işitme ziyaretçiler için tat alma duyusu öne çıkmıştır. Birincil duyu olan işitme ve görme duyuları [Cüceloğlu, 2022] Fenerliler için önemli olurken, tat duyusu ziyaretçiler için önemli bir anımsama unsuru olmuştur. İkincil duyulardan olan dokunma duyusu havanın şartları alandaki ziyaretçi kullanımı etkilemiştir. Koku duyusu Fenerliler ve Ziyaretçilerin mekansal anlatımlarında sınırlı sayıda yer almıştır. Ziyaretçilerin duyular aracılığıyla gerçekleşen anlatımları Fenerlilerin (29) duyular ile gerçekleşen anlatımlarından daha fazla olmuştur.

Bireyler ve toplumlar yaşadıkları çevreden duyular aracılığıyla gelen uyarılara farklı anlamlar yükleyerek, sosyal bağlamları doğrultusunda tanımlarlar [Pallasmaa ve Holl, 2014; Norberg-Schulz, 1971]. Tuan [1977]da yerlerin yaşanmış deneyimlerden oluşan anlam merkezleri olduğunu söyler. Bir yer ile kurulan anlamsal bağ mekanda geçirilen süre ile ilişkilendirilebileceğini ve ikamet süresi ile mekansal bağın pozitif bir ilişki içerisindedir [Seoman, 2012; Gustafson, 2001; Lewicka, 2008]. Bu doğrultuda belleğin doğası gereği toplumsal yapısı [Arent, 2021] doğrultusunda sosyal grupların (Fenerlilerin ve ziyaretçilerin) alana yükledikleri duygusal anlamlar incelenmiştir. Fenerliler kamusal mekanda mutlu hissettiklerini mekanla kurdukları bağ ile ilişkili olarak anlatırken ziyaretçiler alanın kent içerisindeki kimliğine dair anlatımlar yapmış ve özgünlüğü alanın anlamını tanımlamaları için önemli olmuştur.

Hareket ve eylemler nesnelere ve yaşadığımız çevreye başka bakış açılarından bakmamızı ve daha iyi algılamamızı sağlar [Goldstein, 2020]. Eylemler kamusal mekanların yeniden tanımlanmasını sağlar [Lefebvre, 2014]. Eylemler üzerinden kamusal mekan ile kurulan ilişki incelendiğinde yürüyüş, sosyalleşmek eylemleri Fenerliler ve ziyaretçiler için daha ön planda olmuştur. Fenerliler ve ziyaretçiler için

ortak bir diğ er önemli eylem tenis oynamak iken denize girmek eylemi Fenerliler, piknik eylemi de ziyaretçiler için önemli bir diğ er eylem olmuştur. Fenerlilerin ve ziyaretçilerin eylemler üzerinden en çok anımsadıkları mekanlar sokak aksı olmuştur. Fenerlilerin anlatımlarında yer alan ikincil eylem alanı Tenis Kulübü iken ziyaretçilerin anlatımlarında yer alan ikincil eylem alanı açık oturma alanları olmuştur. Fenerliler ve ziyaretçiler alanı daha çok tercihi ve sosyal eylemler [Gehl, 2020] için kullanmışlardır. Ancak Fenerlilerin ve ziyaretçilerin eylemler üzerinden kamusal mekan ile iletişim kurdukları yerlerin farklı olduğu tespit edilmiştir. Fenerlilerin kamusal mekan deneyimlerinde Tenis Kulübü ve Tenis Kulübü daha fazla yer alırken, ziyaretçilerin kamusal mekan deneyimlerinde açık oturma alanlarının daha fazla yer aldığı görülmektedir.

Fenerliler ve ziyaretçiler mahalledeki değişim ögelerini anlatırken değişime işlevsel, sosyo ekonomik, kültürel ve politik etmenlerine farklı açılardan bakarak anlatmışlardır. Bu durum ikamet yerine bağlılığın yerin geçmişine merak ve yere dair daha zengin tarihsel bilgi ile sonuçlanacağı düşüncesini [Lewicka,2005] destekler niteliktedir. Ziyaretçilerin %27 alanda değişiklik olmadığını belirtmiştir. Deniz Feneri'nin kafe olması, Varagel Tüneli'nin kullanıma açılması, fiziksel çevrenin eskiden daha bakımlı olması, şu an atıl duruma gelen kafe ve alandaki mekanlara eskiden herkesin giremeyişi ziyaretçiler için önemli değişim ögeleri olmuştur. Ziyaretçilerin belleğinde yer eden bu değişim ögelerinin daha çok fiziksel  evre ve işlev değişikliği ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Alandaki mekanlara dair hatırlamalar yapılırken tarihteki özelliklerinden ziyade gündelik yaşamlarına katılımı ile ilişkili olarak anlatmışlardır. Fenerliler aynı fiziksel değişikliklerde bahsetseler dahi kendileri, anıları ve deneyimleri ile ilişkili olarak dönüşümü aktarmışlardır. Sosyal  evre ile kamusal me  n ilişkisi doğrultusunda yapılan analizlerde Fenerlilerin mekansal anlatımlarında, ziyaretçilerin mekansal anlatımlarına kıyasla, sosyal çevreye dair referanslar daha fazla saptanmıştır. Fenerliler me  nı hatırlarken bireysel duygularına, şimdiki ve geçmişteki deneyimlerine, sosyo ekonomik, kültürel, politik dönüşümlere dair kolektif anlatımlar yapmıştır. Mekansal dönüşümleri sosyal, ekonomik ve kültürel bağlamaları ile ele alarak tarihsel bir süreç içerisinde konumlandırmışlardır. Boyer'ın [1994] dediği gibi mimarlık kamusal mekandaki kentsel ögeler aracılığıyla geçmiş ve bugün arasında bağ kurmaktadır. Ziyaretçiler ise me  nı hatırlarken kolektif olarak üretilmiş sembolik anlamlar ve me  nlarda

gerçekleşmiş etkinlikler üzerinden anlatımlar yapmıştır. Ziyaretçiler alana dair dönüşüm olgusunu fiziksel çevre üzerinden değerlendirmiş ya da değişim olmadığını belirtmiştir ancak Fenerliler alanın sosyo ekonomik, kültürel, politik özellikleri üzerinden gerçekleşen dönüşümleri uzun ifadelerle anlatmıştır. Alana dair aktarılan deneyimler ve anılar da kamusal mekânların sadece fiziksel öğelerden ibaret olmadığını kültürel toplumsal anlamlar içeren kolektif bellek taşıyıcısı olduklarını göstermektedir.

Sonuç olarak, 100. Yıl Sokak, kamusal mekân; bireyin fizyolojik özellikleri ve karakteri ile ilişkili olarak, fiziksel ve sosyal çevre öğelerinin kolektif bellek bağlamında anlamlandırılması ile anımsanmıştır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yaşam alanlarımız içinde bulundukları dönemin politik kararları ile şekillenen, farklı dönemleri ve farklı yaşamların izlerini taşıyan ve bu özellikleri ile belirli bir belleğe sahip olan mekanlardır. Kamusal mekanlar günümüze kadar gerçekleşen tüm yaşamışlıklara tanık olurken birey ve toplumlarla iletişimsel bağ kurarak kentsel belleğin sürekliliğinin ve yeni bellek oluşumlarının temelini oluşturur. Buna ek olarak kamusal mekanlar birey ve toplumlar ile iletişim içerisinde iken, sosyo ekonomik, kültürel ve fiziksel olarak çok katmanlı bir yapının etkisi ile sürekli oluşum ve dönüşüm geçirmektedir. Dahası kentsel belleğin önemli birer tanıklarıdır, kolektif ihtiyaç ve kullanım değerinin şekillendiği belirli bir tip mekanın ötesinde çoklu karşılaşmalara olanak sağlayan mekanlardır.

Sanayi çevresinde gelişen kamusal mekanlar tarihsel göstergeler olmanın yanı sıra ekonomide üretim tarzının hakim olduğu bir dönemin mekansal kurgusunu, gündelik yaşam pratiklerini, kültürün izlerini yansıtmaktadır. Bu doğrultuda birçok açıdan kentin belleğinde yer eden bu mekanlar kolektif bellek, gündelik yaşam pratikleri ve yerel kültüre dair izler sunmaktadır. Kolektif belleğin sürekliliğinin sağlanmasında önemli etkisi olan bu mekanlar, gündelik yaşamın, üretim tarzının ve kamusal yaşamın değişimi ile yeniden üretilirken bu mekanların kentin özgünlüğünü sağlayan kaynaklar olduğu da unutulmamalıdır.

Kamusal mekanlar, bireyler ve toplumlar tarafından duyular aracılığıyla algılanarak duygusal anlamlar ile yer haline dönüşür. Bu anlamlar belleğin sosyal gruplara bağlı olmasının etkisi ve kolektif yapısının doğal bir sonucu olarak gruplar için farklılaşabilmektedir. Ayrıca yine belleğin kolektif yapısının bir ürünü olarak kamusal mekanlarda gerçekleşen sosyo ekonomik, kültürel ve mekansal dönüşümler grupların belleğinde farklı etkiler bırakıp farklı anımsamalar sağlayabilmektedir.

Bu bağlamda Zonguldak kenti içerisinde yer alan Fener 100. Yıl Sokak, sanayi etkisi ile gelişen bir kamusal mekan olarak ele alınmıştır. Fener 100. Yıl Sokak'ın kömürün Zonguldak'ta bulunması ile başlayan gelişim ve dönüşüm süreci, alandaki mekansal öğelerin kentsel bellek ile ilişkisi doğrultusunda incelenmiştir. Dönüşümün sosyo ekonomik, kültürel ve mekansal boyutları uzun süreli ve kısa süreli kullanıcılar açısından incelenmiştir.

100. Yıl Sokak örneğinde görülmektedir ki bellek-kolektif bellek, kamusal mekan-kent döngüsel bir ilişki içerisindedir. Kamusal mekanlar kullanıcıları ile birlikte anılar ve hikayeler çerçevesinde anlamlandırılmaktadır, zaman ve yaşanmışlıklar ile kolektif bellek üretmektedir ve bu bellek gelecek nesillere aktarılmaktadır. Kamusal mekanın inşası ile sadece fiziksel çevre değil yaşam alanları, gündelik pratikler de inşa edilmektedir. Cumhuriyet döneminin ulusallaşma politikaları doğrultusunda inşa edilen alandaki konutlar ve batılı tarzdaki sosyal tesisler bu durumun somut göstergeleri olmuştur. 100. Yıl Sokak geçmiş üretim sisteminin göstergesi olan mekanlar (Varagel Tüneli, Fener Kulesi), geçmiş bağlamda hatırlanan lojmanlar ve inşa edildikleri dönemin kültürel kimliğinin ve sosyo ekonomik ayrışmanın temsilcisi haline gelen Deniz kulübü, Tenis Kulübü, lokalleri ile kolektif belleklerde yer eden önemli bir kentsel simge haline gelmiştir. Bu kamusal mekanlar Fenerlilerin ve ziyaretçilerin belleklerinde çeşitli açılardan yer edinmiştir.

Yapılan teorik çalışmalar ve alan çalışması sonucunda; kamusal mekan ve kolektif belleğin dönüşüme dayalı ilişkisinin; farklı grupların duyu, duygu ve mekanın sosyo ekonomik kültürel değişim öğeleri ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Ziyaretçiler fiziksel çevre odaklı ve alanın kolektif olarak ürettiği imge üzerinden anlatımlar yaparken Fenerliler alanla kurdukları bağı daha detaylı anlatmışlardır, anlatımlarında sadece fiziksel değil sosyal çevre değişim öğeleri de yer almaktadır. Ayrıca bu çalışma kentlilerin kendi anı ve deneyimleri kadar, geçmişten geleceğe ulaşan kolektif belleğin de mekan ile eklemlendiğini göstermektedir.

Fener 100. Yıl Sokak hızla değişim geçiren günümüz koşullarında, özgün nitelikleri ile öne çıkan, kentin geçmişini, kültürel, ekonomik özelliklerini ve bu özelliklerdeki değişimi yansıtan bir bellek mekanıdır. Bu nedenle alanda ve alandaki mekansal öğelerde yapılacak fiziksel bir dönüşümün kentin belleğini etkilediği unutulmamalıdır, ayrıca bakımsız, kalmış ve terk edilmiş mekanların da bireyler ve toplumların belleğine olumsuz etkisi düşünülerek kente dahil edilmelidir.

Kamusal mekanların ve yaşadığımız dünyanın zihnimizde karşılığını bellek aracılığı ile ediniriz ve bu bellek sosyal gruplar ile şekillenir, kolektiftir. Kamusal mekan ve kolektif belleğin bu ilişkisi sonucunda, geçmiş günümüze aktarılırken yaşadığımız çevrede gerçekleşen değişimler sonucu bireylerin ve toplumların yer ile olan ilişkisi de dönüşüm geçirir. Dolayısıyla bu çalışma hem bilimsel bağlamda kent

ölçeğinde kolektif bellek ve kamusal mekan ilişkisinin anlaşılmasına hem de yaşadığımız çevrenin, kentlerin ve dünyanın algılanmasına katkı sağlamaktadır.

Tez çalışmasının ortaya koyduğu sonuç ve öneriler, sonraki çalışmalarda, kamusal mekana dair kapsamlı bir okuma üzerinden alanın kamusalılığının nasıl artırılacağı ve belleksel öğelerinin nasıl sürdürüleceğini konu edinen bir çalışmayla genişletilebilir.

KAYNAKLAR

- Akbulut E., (2011), “Zonguldak Kömür Havzası'ndaki Seyfî Arkan Yapılarının Koruma Sorunları”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Apaydın A., (2020), “Zonguldak Şehrinin Kömüre Bağlı Tarihi ve Talihi Üzerine Bir İnceleme”, Yeraltı Kaynakları Dergisi, Sayı: 18, Sayfa: 1-20.
- Arendt H., (2021), “İnsanlık Durumu”, 10. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Aslan S., Kiper P., (2016), “Kimlik ve Bellek Sorunu Sarmalında Kentler: Amasra Kenti Örneğinde Fırsatlar ve Tehditlerin Değerlendirilmesi” İdeal Kent, 7(20), 881-905.
- Assmann J., (2018), “Kültürel Bellek”, 3 Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bachelard G., (2017), “Mekânın Poetikası”, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Bakanlığı K. T., (2010), “Kültür Envanteri (Zonguldak Merkez ve İlçeler)”, İl Özel İdaresi, Zonguldak.
- BAKKA, (2022), “Batı Karadeniz Turizm Master Planı, Alt Bölgeler, Fener Mahallesi”, Türkiye Kültür Portalı.
- BAKKA, (2022), “Uzun Mehmet, Zonguldak”, Türkiye Kültür Portalı,
- Bilgin N., (2013), “Tarih ve Kolektif Bellek”, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Birer E., Kaya S., (2019), "Duyusal Kolaj ve Mekân.", Sanat ve Tasarım Dergisi, 0(24), ss.111 - 125, 2019.
- Boyer M. C., (1994), “The City of Collective Memory: Its Historical Imagery and Architectural Entertainments”, MIT Press, Cambridge.
- Connerton P., (2019), “Toplumlar Nasıl Anımsar”, 3 Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Cresswell T., (2004), “Place: A Short Introduction. Malden: Blackwell Publishing”, 1th Edition, Blackwell Publishing, Malden.
- Çalak I. E., (2012), “Kentsel ve Kolektif Belleğin Sürekliliği Bağlamında Kamusal Mekânlar: ULAP Platz Örneği, Almanya” Tasarım+Kuram, Sayı:13, Sayfa: 34-47.
- Demir M., (2013), “Deniz Kulübü, Turizm Köprüsü Olacak”, Pusula Gazetesi Röportajı.

Demir Ş., Sesli, M., (2007), Türkiye’de Kamusal Alan Kavramlaştırılmasının Muhtevası: Tertiplilik mi?, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 1, 273-297.

Demir Kahraman M.,(2019), “Kamusal Alanın Dönüşümü ve Kentsel Mekanın İletişimsel Niteliği Üzerine Düşünmek”, Planlama Dergisi, 29(3),195–201

Emir G. ve Ayataç H., (2020), “Kamusal Mekânın Beş Duyuda Algısı: Kentsel Duyu Mekânları: Duyu Kaybı Olan Kullanıcıların Kentsel Mekân Kalitesi Üzerine Bir Araştırma”, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi 28. Kentsel Tasarım ve Araştırmalar Sempozyumu,46-60,7/10 Mayıs 2020.

Emniyeti K., (2022), “Zonguldak Feneri”, Kıyı Emniyet Genel Müdürlüğü.

Engin A. O., Calapoğlu M., Gürbüzöğlü S., (2008), “Uzun Süreli Bellek ve Öğrenme”, Journal of the Institute of Social Sciences, Issue 2, pp. 251-262.

Fraser N., (1990), “Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy”, Social Text, 25/26, 56-80.

Gehl J., (2020), “İnsan İçin Kentler”, 1. Basım, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Geijerstam J., (2006), “Actors, Networks and Local Identities-Industrial Heritage Projects in Sweden”, (Tentative paper to workshop 5, Heritage protection: tourism, identity and local development), TICCIH XII Internation.

Genç H., (2007),” Ereğli Kömür Madenleri” Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi

GMİS, (2019), “Genel Maden İş Sendikası TTK’nın Sorunları ve Çözüm Önerileri”, 4. Bölüm, 499-566.

Goldstein E. B., (2020), “Bilişsel Psikoloji”, Kaknüs Yayınları, İstanbul.

Gökgür P., (2017), “Kentsel Mekânda Kamusal Alanın Yeri”, 2. Basım, Bağlam Yayınları, İstanbul.

Gustafson P. ,(2001), “Meanings of place: Everyday experience and theoretical conceptualizations”, Journal of Environmental Psychology, 21, 5–16.

Güçlü E.,Uzun E.,Uzun S., (2008), “Felsefe Sözlüğü”. Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

Güler M. A., (2019), “Zonguldak Havzasında İşçi Hareketleri ve 1990-1991 Büyük Madenci Grevi”, Çalışma ve Toplum,2019/1, 509-530.

Habermas J., (2018), “Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü”, 15. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul.

Halbwach M., (2019), “Kollektif Bellek”, 2.Basım, Pinhan Yayıncılık, İstanbul.

- HalkınSesi, (2014), “Deniz Kulübü satılıyor mu?”, HalkınSesi Gazetesi.
- Harvey D., (2019), “Postmodernliğin Durumu; Kültürel Değişimin Kökenleri”, Metis Yayınları, 8. Basım, İstanbul.
- Hayden D., (1997), “The power of place. Urban landscapes as public history”, MA: MIT Press, Cambridge.
- Kalaycı İ. B., (2016). “Bir Zamanlar Zonguldak”, Çaycuma Belediyesi, BAKKA.
- Kapınak Ö. ve Şoher Ş., (2007), “Kamusal Mimarlıkta Muhafazakarlık”, arkitera.com.
- Karakök T., (2011), “Zonguldak Kömür Havzasında Bir Yardım Sandığı: Amele Birliği” ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 7(13), 351-367.
- Kısakürek Ş., Bayazıt E., (2021), “Kolektif Bellek Kentsel Bellek ve Mekansal Bileşenlerin Kent Kimliğindeki Yeri: Kahramanmaraş Kenti Örneği”, Journal of Environmental and Natural Studies, 3(1), 1-21.
- Köktürk E., (2010), “Mekân Algısı ve Mekân İlişkisi Üzerine”, Mekansal Planlamada Jeodezi Sempozyumu, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, 24-25 Kasım 2010.
- Kuran H., (2021), “Şehir Hakkı, Neoliberal Kentleşme ve Sınıf Mücadelesi”, 1. Basım, Nika Yayın Evi, Ankara.
- Kültür Portalı, (2022), “Fener Kulesi ve Binası”, Kültür Envanteri
- Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2020), 21.05.2020 Tarihli 5922 Numaralı Karar
- Leeuwen T. A. P., (2005), Architects, Demolish! İçinde P. Oswalt (Ed.), Shrinking Cities (ss. 294–301), Ostfildern-Ruit, Hatje Cantz.
- Lewicka M. (2008), “Place Attachment, Place Identity and Place Memory: Restoring the Forgotten City Past. Journal of Environmental Psychology”, 28, 209-231.
- Lefebvre H. (2014), “Mekanın Üretimi”, 2. Baskı, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Lefebvre H., (2015), “Şehir Hakkı”, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Loures L., (2008), Industrial Heritage: The Past in the Future of the City. Wseas Transactions on Environment and Development, Volume 4, Issue 9.
- Lovell N., (1998), “Locality and Belonging, Routledge Publishing”, Routledge, London.
- Lynch K., (2019), “Kent İmgesi”, 12. Basım, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

Maden M., 2022. "TTK' dan Emekli Mimar Muhsin Maden ile Bireysel Görüşme", 1971-2011 Yılları arasında Kurumda Çalışmıştır.

Madran E., (2001), "Kent Belleğinin Oluşumunda Mimarlık Yapıtları", Mimarlık Dergisi, (298), 47-49.

Mutlu E., Kaya A., (2019), "Kent Kimliğinin Korunması ve Kolektif Bellek Mekânlarının Tespiti", İleri Teknoloji Bilimleri Dergisi, 8(2), pp. 42-50.

Müdürlüğü, T. V. K. G., (2021). "Zonguldak Fener Mahallesi Tescil İlanı", Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Zonguldak

Neyzi L., (2014). "Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye'de Bellek Çalışmaları", Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Nora P., (2006), "Hafıza Mekanları", 1.Baskı, Dost Kitabevi, Ankara.

Norberg-Schulz C. (1971), "Existence, space & architecture", Studio Vista, London.

Onat N., (2013), "Kamusal Alan ve Sınırları; Hannah Arendt ve Jürgen Habermas Yaklaşımları", 1. Basım, Yön Matbaacılık, Durak İstanbul Dizisi, İstanbul.

Öksüz A., (2012). "104 Yaşındaki Fener Turizm'e açıldı", Pusula Gazetesi.

Öymen Özak N., (2008), "Bellek ve Mimarlık İlişkisi Kalıcı Bellekte Mekansal Öğeler", Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi

Özbayraktar M., (2014), "Kollektif Bellek Kent Belleği ve Sokaklar İzmit Merkez Geleneksel Sokakları", Akçakoca Gazi, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, 1555-1569.

Özbek M., (2015), "Kamusal Alan" 3. Basım, Hil Yayın, İstanbul, 95-102.

Özdemir S., 2011. Türkiye'de "Zorunlu Çalışma" Uygulamaları. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 0(41-42), 181-214.

Öztürk A., (2018), "Mimar Yanko'nun Bir Kent Kuran Su Yapısı: Zonguldak Limanı" arkitera.com.

Pallasma J., Holl S., (2014), "Tenin Gözleri: Mimarlık ve Duyular", 4. Baskı, YEM Yayın.

Poshor O. A., (2012). "Fener'in Çocukları", 2 Basım, Promat Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.

Pusula, (2019), "Tünel açıldı... Kente gelenler buradan geçecek...." Pusula Gazetesi

Raaflaub K. A., Ober J. Ve Wallace R. W., (2007), "Origins of Democracy in Ancient Greece" , University of California Press, London.

RezGaz, 3008 Sayılı Resmi Gazete. İş Kanunu. 8 Mayıs 1936 Tarih.

Riegl A., (2015), “Modern Anıt Kültü”, (E. Ceylan, Çev.), Daimon, İstanbul.

Rossi A., (2006), “Şehrin Mimarisi”, Kanat Yayınları, İstanbul.

Rubin D. C., (2000), “Autobiographical Memory and Aging” In Denise Park and Norbert Schwarz (Eds.), Cognitive aging: A primer (p. 131-149), Psychology Press, New York, US.

Sargı G. A., (2002), “Başkent Üzerine Mekân-Politik Tezler: Ankara’nın Kamusal Yüzleri”, İletişim Yayınları, İstanbul.

Sayar Avcıoğlu, S. ve Akın O., (2017), “Kolektif Bellek ve Kentsel Mekân Algısı Bağlamında İstanbul Tuzla Köyü Koruma Bölgesi’nin Mekansal Değişiminin İrdelenmesi”, İdeal Kent, 22(8), 423-450.

Seamon D., (2012), “Physical and Virtual Environments: Meaning of Place and Space. In B. A. Schell, G. Gillen, M. Scaffa, E. S. Cohn (Eds.), Willard & Spacekman’s Occupational Therapy”, 12, 205-225.

Sennett R., (2020), “Kamusal İnsanın Çöküşü”, 7.Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Siegel S., (2006), “Which Properties are Represented in Perception?”, in Perceptual Experience, (der.) Gendler, T., J. Hawthorne, Sayfa:481-503, Oxford University Press, Oxford.

Smith E. E. ve Kosslyn S.M., (2017), “Bilişsel Psikoloji Zihin ve Beyin (Muzaffer Şahin, Çev.)”, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

Soja E., (1996), “Reassertions: Towards a Spatialized Ontology”. Eds. Agnew, ve A. Rogers) Human Geography: An Essential Anthology, Blackwell, Oxford, s. 623-235.

Steiner B., (2005), Protest, Resistance, Usurpation. İçinde P. Oswalt (Ed.), Shrinking Cities (ss. 294–301), Ostfildern-Ruit, Hatje Cantz.

TMMOB, M. M. O., (2010), “Taşkömürü Raporu”, Maden Mühendisleri Odası

Tokel R., (2019), “Yayla Mahallesi ve Yayla Mahallesi’ndeki Tüneller Üzerine...”, Pusula Gazetesi.

Topaloğlu G. Ve Beşgen A., (2017). “Bir Kolektif Bellek Hikâyesi: Trabzon Tekel Binası ve Çevresinin Anlattıkları”, İdealkent, 8(22), 692-721.

Topçu K. D., (2011), “Kent Kimliği Üzerine Bir Araştırma: Konya Örneği”, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 8(2), 1048-1072.

TTK, (2021), “Genel Müdürlük Proje Arşivi”, Türkiye Taşkömürü Kurumu, Zonguldak.

TTK, (2022), “Demirbaş Listeleri” , Türkiye Taş Kömürü Muhasebe Dijital Arşiv Kayıtları, Zonguldak.

Tuan Y.F., (2001), “Space and Place: The Perspective of Experience”,8. Printing, Edward Arnold, London.

Turgay Tarçın Z., (2018), “Mekansal Belleğin Orta Öğretim Binaları Bağlamında İrdelenmesi”, Doktora Tezi, İstanbul Teknik üniversitesi.

Uzun İ., (2008), “Kamusal Mekân Tüketim Olgusu Etkileşiminin İzmir'deki Alışveriş Merkezleri Bağlamında Değerlendirilmesi”, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi.

Web 4, (1948), <http://www.taskomuru.gov.tr/> (Erişildi: 20.10. 2021)

Web 5, (2020), <http://www.levantineheritage.com/zonguldak.htm> (Erişildi: 18.12.2021).

Web 6, (2020), <http://www.eskiturkiye.net/150/zonguldak> (Erişildi: 22.01.2022).

Web 7, (2007), <https://www.flickr.com/photos/galpay/4404024327> (Erişildi:12.02.2022)

Web 8, (2022), <https://www.isdunyasi.org/deniz-kulubu-restaurant-zonguldak> , (Erişildi: 13.02.2022)

Web 9, (2000), <https://www.esnafwebsayfaları.com/zonguldak-merkez-dugun-salonu-kilise-dugun-salonu> (Erişildi: 13.02.2022)

Wertsch J. V., (2004), “Voices of Collective Remembering”, Cambridge University Press, New York.

Yalım İ., (2009), “Toplumsal Belleğin Ulus Meydanı Üzerinden Kurgulanma Çabası, Ankara’nın Kamusal Yüzleri” der.Güven Arif Sargın, İletişim Yayınları, İstanbul.

Yeliz ve Çermikli Buluklu, (2015), “Çocuğun Konut Algısının Sözel ve Görsel Temsiller Üzerinden Değerlendirilmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi.

Yin R.K.,(2009),Case Study Research Design and Methods Fourth Edition , Volume 5, Sage Publications Incorporated,Los Angeles,London.

Yıldırım Y., (2022), “Bireysel Görüşme”, Zonguldak.

Yıldırım, Y., (2017), Tenis, Deniz, Ferah ve Leziz...” , Pusula Gazetesi.

Yılmaz H., (2019), “Fener A Tipi Misafirhane” , Pusula Gazetesi.

Yılmaz H., (2020), “Biz sanki ayrı Cumhuriyet’in çocuklarıydık: Deniz Kulübü”, Pusula Gazetesi.

Zaman E. M., (2021), Zonguldak İnsan Mekân Zaman. 1. Basım, Kule Kitap, İstanbul

Zaman E. M., (2022), Bireysel Görüşme.

Zerubavel E., (2003), “Time maps. Collective memory and the social shape of the past.”, The University of Chicago Press, Chicago.

Zukin S., (1995), “The Cultures of Cities” Cambridge, Massachusetts, Blackwell Publishers Inc., Oxford.

ÖZGEÇMİŞ

Hazal GEBEŞ DAŞDAN, 2017 yılında Çukurova Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık bölümünden mezun olmuştur. Bir süre Zonguldak'ta Karaaslan Mimarlık ofisinde ruhsat projesi çizimi yapmıştır. 2018 yılında Gebze Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalında yüksek lisans öğrenimine başlamıştır ve aynı zamanda İstanbul'da Ceta Prefabrik firmasında teklif ve keşif mimarı olarak çalışmıştır. 2019 yılında Egemar Yapı firmasının Aromsa şantiyesinde saha ve dizayn ofis mimarı olarak çalışmıştır. 2021 yılında Aromsa firmasında proje ve yatırımlar mimarı olarak çalışmaya başlamıştır.

EKLER

Ek A: Tez Çalışması Kapsamında Yapılan Yayınlar

Gebeş Daşdan H., Kızıldere Gökyer D., (2022), “Kolektif Bellek Bağlamında Fener 100. Yıl Sokak’ın Mekansal, Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Dönüşümünün İncelenmesi”, Gebze Teknik Üniversitesi Lisansüstü Araştırmalar Sempozyumu, Kocaeli, 01-02 Haziran 2022.

Ek B: Tablolar

Ek B1.1: Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu.

KİŞİSEL BİLGİLER		FORM NO:.....
1	Yaş	
2	Cinsiyet	
3	Meslek	
4	Eğitim Durumu	
5	İkamet Yeri	
BELLEK ANALİZİ		
1	Fener 100. Yıl Sokak ile hayatınızın nasıl kesiştiğini bize anlatabilir misiniz?	
2	Fener 100. Yıl Sokak'ı ve çevresindeki mekanları ilk gördüğünüz günü hatırlıyor musunuz? Anlatır mısınız?	
3	Bu alanlarla ilgili hafızanızda kalanlar nedir?	
4	Zonguldak'ta bulunduğunuz zamanlarda, Fener 100. Sokak'a hangi sıklıkla gidersiniz?	
5	Fener 100. Sokak'ı ve çevresindeki mekanları hangi amaçlarla kullanırsınız?	
6	Alana ilişkin anılarınızdan ve Fener 100. Yıl Sokak'ın sizin için anlamından bahsedebilir misiniz?	
7	Fener 100. Yıl Sokak ve çevresindeki mekanlarda geçen, bildiğiniz ya da hatırladığınız özel olaylar veya günler var mı? (Size ait bir anı olması gerekmiyor.)	
8	Bugünkü hali ile arasında değişiklik var mı sizce? Alandaki değişimlerden bahsedebilir misiniz?	
9	100. Yıl Sokak ve çevresindeki mekanlar sizin için neyi simgeliyor?(kişisel olarak)? / (Sizin için tek kelime ile ne anlama geliyor)	
10	100. Yıl Sokak ve çevresinde planlanan projelerden haberinizi var mı?	
11	100. Yıl Sokak ve çevresindeki mekanları aklınızda kalan yerleri de belirterek çizebilir misiniz?	

Tablo B1.2: Fenerli Duyusal Anlamlar.

FENERLİ	GÖRME	İŞİTME	KOKU	DOKUNMA	TAT ALMA
F1	Doğal Çevre /Yapılı Çevre		Gül Bahçesi		
F2	Doğal Çevre /Yapılı Çevre				
F3	Doğal Çevre /Yapılı Çevre	Çevredeki Sosyal Tesis Müzikleri			
F4	Fener Kulesi'nden Zonguldak'a Bakmak				
F5	Deniz ve Denizdeki Yunuslar	Dalgalar			Çayın Tadı (Tenis İhtisas)
F6	Doğal Çevre /Yapılı Çevre	Kuş Sesleri			
F7	Doğal Çevre /Yapılı Çevre	Kuş Sesleri/ Sessizlik			
F8	Fener Kulesi'nden Zonguldak'a Bakmak		Gül Bahçesi		
F9	Doğal Çevre /Yapılı Çevre				
F10	Doğal Çevre /Yapılı Çevre				
F11	Doğal Çevre /Yapılı Çevre				
F12	Doğal Çevre /Yapılı Çevre				
F13	Doğal Çevre /Yapılı Çevre				
F14	Doğal Çevre /Yapılı Çevre				
F15	Zonguldak'tan Fener Kulesine Bakmak				
F16	Doğal Çevre /Yapılı Çevre				
F17	Doğal Çevre /Yapılı Çevre				
F18	Doğal Çevre /Yapılı Çevre				
F19	Doğal Çevre /Yapılı Çevre	Kuş Sesleri/ Dalgalar			
F20	Doğal Çevre /Yapılı Çevre	Kuş Sesleri			

Tablo B1.3: Ziyaretçi Duyusal Anlatımlar.

ZİYARETÇİ	GÖRME	İŞİTME	KOKU	DOKUNMA	TAT ALMA
Z1	Doğal Çevre /Yapılı Çevre				Piknik Alanları/ Lojmanlar-Meyve
Z2	Doğal Çevre /Yapılı Çevre				Piknik Alanları
Z3	Doğal Çevre /Yapılı Çevre				
Z4	Doğal Çevre /Yapılı Çevre				Fener Kafe- Kahvaltı
Z5	Doğal Çevre /Yapılı Çevre				
Z6	Doğal Çevre /Yapılı Çevre	Sessizlik, Kuş Sesi			
Z7	Doğal Çevre /Yapılı Çevre				Şu An Atıl Durumda Olan Kafe- Çay İçmek
Z8	Doğal Çevre /Yapılı Çevre				Piknik Alanları
Z9	Doğal Çevre /Yapılı Çevre				Piknik Alanları
Z10	Doğal Çevre /Yapılı Çevre				Piknik Alanları
Z11	Doğal Çevre /Yapılı Çevre			Hava Sıcaklığı	
Z12	Doğal Çevre /Yapılı Çevre			Hava Sıcaklığı	
Z13	Doğal Çevre /Yapılı Çevre				Piknik Alanları
Z14	Doğal Çevre /Yapılı Çevre				Piknik Alanları
Z15	Zonguldak'tan Fener Kulesine Bakmak	Neşeli İnsan Sesleri			Piknik Alanları
Z16	Doğal Çevre /Yapılı Çevre				Piknik Alanları
Z17	Doğal Çevre /Yapılı Çevre		Sidik Kokusu		
Z18	Doğal Çevre /Yapılı Çevre	Lise Öğrencilerinin Kavgaları		Hava Sıcaklığı	
Z19	Doğal Çevre /Yapılı Çevre	Tavuk Sesi			
Z20	Doğal Çevre /Yapılı Çevre				

Tablo B1.4: Fenerli Duygusal Anlam.

FENERLİ	MUTLULUK	ÖZGÜNLÜK	ENGELLENME	KORKU
F1	Huzur			
F2	Huzur	Doğal ve Yapılı Çevre		
F3		Mimari Doku		Sarhoş Ziyaretçiler
F4				Sarhoş Ziyaretçiler
F5				İntihar Vakaları
F6	Huzur	Doğal ve Yapılı Çevre		
F7	Huzur	Doğal Çevre		
F8	Sosyal İlişkiler		Fener Kulesi	
F9	Aile			
F10	Huzur			
F11	Sosyal İlişkiler	Doğal ve Yapılı Çevre		
F12		Doğal ve Yapılı Çevre		
F13		Doğal ve Yapılı Çevre		
F14		Doğal ve Yapılı Çevre		
F15		Doğal ve Yapılı Çevre		
F16	Sosyal İlişkiler/Aidiet			
F17	Sevgi, Huzur			
F18	Sosyal İlişkiler/Aidiet			
F19	Huzur/Sakinlik			
F20	Sosyal İlişkiler			

Tablo B1.5: Ziyaretçi Duygusal Anlam.

ZİYARETÇİ	MUTLULUK	ENGELLENME	ÖZGÜNLÜK	KORKU
Z1		Sınıf Farkı		
Z2			Doğal ve Yapılı Çevre	
Z3	Sosyal İlişkiler			
Z4			Doğal ve Yapılı Çevre	
Z5		Zenginlik		
Z6	Sessiz Sakin			
Z7	Sosyal İlişkiler			
Z8		TTK Elitleri		
Z9			Doğal ve Yapılı Çevre	
Z10	Huzurlu			
Z11			Doğal ve Yapılı Çevre	
Z12			Doğal ve Yapılı Çevre	
Z13		Elitlik/Zenginlik		
Z14				
Z15		Sınıf Farkı		
Z16			Doğal ve Yapılı Çevre	
Z17				
Z18	Aile			
Z19			Doğal ve Yapılı Çevre	
Z20			Doğal ve Yapılı Çevre	

Tablo B1.6: Kamusal Mekanlar ve Eylemler.

FENERLİ	Yürüyüş	Sosyalleşme k	Bisiklete Binmek	Yüzmek	Balık Tutmak	Manzarayı İzlemek	Gazete Okumak	Tenis Oynamak	Otmak	Ulaşım
F1	Sokak/Varağ el Tüneli					Taş Arabalar				
F2	Sokak		Sokak	Deniz Kulübü/Varağ el Tüneli Çıkışı						Varağ el Tüneli
F3	Sokak	Lokaller	Varağ el Tüneli						Taş Arabalar	
F4	Sokak			Deniz Kulübü						
F5	Sokak								Açık Oturma Alanları	Varağ el Tüneli
F6	Sokak	Tenis İhtisas, Doktorlar Lokali							Açık Oturma Alanları	
F7	Sokak	Tenis İhtisas			Kayalar	Açık Oturma Alanları				
F8	Sokak									Varağ el Tüneli
F9	Sokak							Tenis Kulübü		
F10		Deniz Feneri			Kayalar					
F11	Sokak			Deniz Kulübü				Tenis Kulübü		
F12	Sokak									
F13		Tenis Kulübü		Deniz Kulübü			Tenis Kulübü	Tenis Kulübü		
F14		Açık Oturma Alanları				Açık Oturma Alanları				
F15	Sokak	Deniz Feneri								
F16	Sokak	Tenis Kulübü		Deniz Kulübü				Tenis Kulübü		
F17	Sokak	Fener Kafe								
F18		Tenis Kulübü		Deniz Kulübü				Tenis Kulübü		
F19	Sokak								Açık Oturma Alanları	
F20	Sokak	Fener Kafe								

ZİYARETÇİ	Yürüyüş	Sosyalleşmek	Piknik	Tenis Oynamak	Kitap Okumak, Ders Çalışmak,	Fotoğraf Çekmek	Balık Tutmak	Yüzmek	Ulaşım
Z1	Sokak	Açık Oturma Alanları	Açık Oturma Alanları						
Z2	Sokak			Tenis Kulübü					
Z3		Lokaller		Tenis Kulübü					
Z4	Sokak	Fener Kafe							
Z5	Sokak								
Z6	Sokak				Açık Oturma Alanları	Sokak			
Z7	Sokak	Fener Kafe		Tenis Kulübü			Kayaklıklar		
Z8	Sokak								
Z9					Açık Oturma Alanları				
Z10	Sokak		Açık Oturma Alanları		Açık Oturma Alanları				
Z11	Sokak	Açık Oturma Alanları	Açık Oturma Alanları		Açık Oturma Alanları				
Z12		Tenis Kulübü	Açık Oturma Alanları						
Z13	Sokak		Açık Oturma Alanları					Deniz Kulübü	
Z14			Açık Oturma Alanları		Açık Oturma Alanları				
Z15	Sokak								Varağ el Tüneli
Z16	Sokak	Fener Kafe							
Z17		Lokaller							
Z18	Sokak, Varağ el Tüneli	Lokaller	Açık Oturma Alanları						
Z19	Sokak	Lokaller							
Z20	Sokak	Fener Kafe		Tenis Kulübü					

Tablo B1.7: Kamusal Mekanlar ve Değişim Öğeleri.

FENERLİ	Deniz Feneri'nin Kafe Olması	Varagel Tüneli'nin Kullanıma Açılması	Eskiden Bakımlıydı	Deniz Kulübü'nün Yıkılarak Yeniden İnşası	Kültürel Faaliyet Fazlaydı	Sosyal İlişkiler Fazlaydı	Mahalle Sakinleri Değişti	Şu An atıl Olan Kafe	Herkes Giremezdi	ZİYARETÇİ	Değişiklik Yok	Deniz Feneri'nin Kafe Olması	Varagel Tüneli'nin Kullanıma Açılması	Eskiden Bakımlıydı	Kültürel Faaliyet Fazlaydı	Atıl Kafe	Herkes Giremezdi
F1	*	*								Z1		*		*			*
F2	*	*								Z2	*						
F3		*					*			Z3	*						
F4		*			*	*	*	*	*	Z4	*						
F5	*									Z5			*				*
F6	*	*			*	*			*	Z6	*						
F7	*	*			*	*			*	Z7			*			*	
F8	*			*	*	*	*		*	Z8					*		*
F9	*			*					*	Z9			*	*			
F10	*									Z10				*			
F11	*			*	*					Z11					*		
F12	*									Z12				*		*	
F13					*	*	*		*	Z13	*						*
F14	*									Z14	*						
F15	*									Z15			*				*
F16							*		*	Z16		*					
F17	*									Z17		*					
F18										Z18	*						
F19										Z19		*					
F20	*	*								Z20	*						